MÓRA FERENC

HÁTRAHAGYOTT MŰVEI

DÍSZKIADÁSA

TÚL APALÁNKON

BUDAPEST
GENIUS KIADÁS

Fenntartunk minden jogot, *a fordítását is*.
Copyright 1935, by *Genius*, *Budapest.*

16146 — Révai.

EXTRA HUNGARIAM .

HOZTAM-E SPANYOLVIASZKOT?

Hát hogyne hoztam volna! Előrelátó ember vagyok én és mióta az unokámhoz járok iskolába, azóta a gyakorlati érzékem is kezd kifejlődni.

— Apapa, — szólított föl az elutazásom előtt való nap — add ide csak te énneköm a zsebödbül azt a csavajós tokot.

— Minek ez teneked?

— Csak ki akarom tojni a hogyit.

— Ugyan ne mondd! Akkor aztán mit csináló! én vele?

— Akkoj majd azt mondod, hogy „gyeje Fejikém, mit adok én teneköd" és akkoj neköm adod játszani

Természetes, hogy ilyen unokától ragad egy kis életrevalóság a leggyámoltalanabb nagyapára is.

Mielőtt elindultam volna a spanyol útra, bemen tem a pesti boltosomhoz:

— Kérem, egy kis spanyolviaszra volna szüksé g e r a .

— Elég lesz egy rúd, úgyebár — készségeske-dett maga a főnök.

— Dehogy lesz elég. Legalább egy kis ládányit kérek. De nem most kell, csak mához öt hétre. Este

hat órára tessék a szállodámba küldeni a címemre, itt a névjegyem. Hanem tegyék meg nekem azt a szívességet, hogy minden rúdra kössenek egy kis nemzetiszín csokrot.

— Kérem alássan, — nézett rám némi tűnődéssel a boltos s előhúzott a pultfiókból egy skatulyát — ebben a szélességben megfelel?

— Szélességben igen, de színben nem. A saját nemzeti színébe keli öltöztetni a spanyolviaszkot. Tetszik érteni?

— Kérem alássan. Jegyezze föl, kisasszony. Három méter szalag, spanyol nemzetiszín. Tudja, milyen az, úgy-e?

— I-igen, — mondta a kisasszony — talán a segéd úr fogja tudni.

Nem, a segéd úr se tudta, a pénztáros se tudta, sőt kiderült, hogy a főnök úr se tudja. Tudományos dolgokban rendkívül járatlan a pesti nép.

— Uraságod lesz szíves megmondani — fordult hozzám szégyenkezve a boltos.

— Sajnos, nekem sincs róla fogalmam se, milyen a spanyol nemzeti szín.

Hiszen nem volna olyan nagy baj, öt hét alatt majd csak akadna Pesten is, ki meg tudná mondani, de ha már benne vagyunk, most járjunk a végére.

— Nincs egy lexikon az üzletben?

— Kérem, itt van egy ismerős könyvkereskedő a sarkon, szaladj csak Móric, kérdezd meg a Sándor urat, micsoda Spanyolországnak a nemzeti színe?

Móric visszajött azzal, hogy ez nincs benne a lexikonban. Azt üzente a Sándor úr.

— A Sándor úr szamár, eredj vissza, hozd át egy percre az S-betűs kötetet.

Kiderült, hogy nem Sándor úr a szamár. Az S-betűs kötetben csakugyan nincs benne a spanyol nemzeti szín. Nincs hát, mert bizonyosan az N-betűsben van. Nemzeti szín. Ugorj hamar, Móric!

Ehol van ni. Azt mondja: az 1848:XXI. t.-c. az ország címerét ősi jogaiba visszaállítván ... Nem, ez se az lesz, ami nekünk kell. Hová a csudába lehet az elbújtatva? Nem a zászló címszó alá?

No Móric, most mutasd meg, hogy ügyes gyerek vagy!

Móric meg is mutatta. Letette az asztalra a harmadik lexikon-kötetet és dühösen morgott hozzá valamit.

— No, mit pukkadozol itt? — serdítette odább a főnök.

Móric erre elvigyorodott.

— El tetszett találni, mert ő is ezt mondja: a Sándor úr.

— Mit mondott?

— Azt, hogy pukkadjon meg a gazdád vevőstől, mit ugráltat itt annyit?

Ez nem volt szép a Sándor úrtól, de nem is volt egészen indokolatlan kívánság. Semmiesetre se kérjük el tőle a negyedik kötetet, amelyikben a Lobogók találhatók. Pedig alighanem ott bujdosik a nemes

spanyol nemzet színe. Hát most már mit csináljunk.

A kisasszonynak eszébe jutott, hogy neki lesz valami összeköttetése a honvédelmi minisztériummal, ne próbálja meg? De próbálja, kedves. Nem kapta meg az összeköttetést. A főnöknek több szerencséje volt. Az kapott összeköttetést valamelyik propeller-állomással, de ott azt mondták, hogy kérdésünkre csak a nyári szezonban tudnak felelni, mikor regatta lesz. Nekem is eszembe jutott a Nemzeti Múzeum. Ott már csak akad, aki ismeri a spanyol nemzeti szint. Kollégiális készséggel felelték, hogy legyek türelemmel, majd utána néznek a lexikonban.

— Ez mégis fölháborító, hogy nem lehet Pesten embert találni, aki ilyen közönséges dolgot kívülről tudjon — mondtam le csüggedten a további kísérletezésről.

— Dehogy nem, kérem, — szólt le a fejem fölött Móric a létráról. — Sárga-vörös-sárga-vörös-sárga.

— Micsoda, te?

— A spanyol nemzeti szín. Láttam tavaly a mécsesén, mikor itt voltak a spanyolok. Nem tudtam, hogy ezt tetszik keresni, különben már régen megmondtam volna.

Máig se tudom, így van-e, nem-e, de beleegyesültem, hogy piros-sárga-piros pántlikát kössenek a spanyolviasz-rudakra. Körülbelül ez volt a legnehezebb készület, amit az útra tettem, azért is mondom el ilyen részletesen. Legalább más honfitársam is tudja magát mihez tartani.

Vesződséges dolog volt, de megérte. Pár jóbarátomnak, akikkel útnak indultam, már Becstől kezdve hányta a hab a lelkét, hogy micsoda búcsúfiát hozzanak ők majd haza. Toledóból hozzanak bicskát, Granadából csipkét, Sevillából fésűt, Madridból mantillát, Lyonból selymet, Nizzából retikült! Én csak mulattam rajtuk. Az én szénám már rendben van. Amit én hozok, azt hordárok össze nem törik, finánccok meg nem vámolják, megajándékozottak meg nem fintorogják. Mindenkit azzal fizet ki, amire kíváncsi.

Amint visszaérkeztem, a pesti szállodában már várt Móric a ládikával. Neki is feszítettem a bicskám már a hallban. Ahogy ott csikorgatom a ládát, nagy örömmel rám köszönti az istenhozottat öreg barátom, a főportás. S az első kérdése az, amire számítottam:

— Hát spanyolviaszkot tetszett-e hozni?

— Hogyne, — mondom s mindjárt átnyújtom neki az első példányt, figyelmem jeléül. — Tessék, itt van eredeti spanyol csomagolásban.

Álló egy hete nem csinálok mást, csak osztogatom a spanyolviaszkot.

Mindenkinek az hozzám az első kérdése, hogy hoztam-e, s minden hitekedőt lefőzök vele, hogy igenis hoztam, ehol van ni, tessék szívesen fogadni és megköszönni.

A ládika most már jócskán üres, azok a jóbarátok, akik közel értek, ki vannak fizetve. Most kerülnek sorra azok, akik messze vannak. Akikkel tán nem is láttuk egymást soha az életben, de akik mégis meg-

lengették utánam a lelkük fehér kendőjét, mondatlan is szerencsét kívántak s néha azt is keresték az újságban, megvagyok-e még? Voltak olyanok is, akik be is zörgettek, hírt hallani az újság ablakán. Hát most Ő köztük is kiosztom, amit nekik hoztam negyedfél országból. Bizony nem sok és nem sokat érő. Egy rózsaszín kavics az Alhambra udvaráról; szagos narancslevelek a Maria Padilla kertjéből; egy lourdesi pihe az angyalok szárnyából; fehér galagonyapillék, amelyek a sevillai katedrális tornyán vágódtak az arcomba; egy aranyszemű gyík, amely élő smaragdként futott föl a cordobai mecset oszlop erdejében egy jaszpiszkapitelre; nagyszombati harangszó a lyoni nagytemplomból; pávatoll Madridból; egy álom, amit Granadában láttam; egy imádság, amit a Pic du Seren mondtam, gentiana-szedés közben; egy marék piros homok a Quadalquivirből; egy kacagás a királyok kriptáiból; egy fénysugár, amit Öreg csavargó szeméből fogtam el; beszélgetés egy kenderikével, amely Szt. Paula kolostorában Krisztus urunk vállán rakott fészket. Csupa semmiség, amit nem szokás könyvbeszedni, fotografálni, amit igazán nagyon kis helyen el lehet hozni és nincs a világnak olyan vámosa, aki elől rejtegetni kelljen. Dehát mindenki csak annyit tarisznyázik Össze, amennyire tehetsége van s én nem vagyok se gazdag kéjutas, se tudós tanulmányutas, még csak meglett ember se vagyok, csak a szűcsné kis fia, aki a Dara-utcából kiszaladt egy kicsit a világ nagy-utcájára, de igazság szerint a pálmák alatt és a kőcsodák közt se

látott mást, mint otthon, a folyóka füves partján, mikor darázsdongásos nyári délutánokon beleálmodta magát a sötétkék ég fehér felhőboglyáiba.

Igen, kiderülhet a spanyolviaszkokról, hogy nem a világ végéről hoztam én azokat, éppen csak spanyolszín pántlika van rájuk kötve ürügynek.

BÉCSI CSAPSZÉKBEN

Azt mondják, Becs nagyon el istentelenedett azóta, mióta elcsászártalanodott. Én meg úgy néztem, hogy éppen azóta bíz a jó Istenre mindent. Még azt is, hogy az aszfaltról eltakaríttassa a ráfagyott havat. Félgyászra eresztett közvilágítás mellett nem nagyon tanácsos ugyan rajta mászkálni, de nem is igen van miért. Kilenc óra után olyan csöndesek az utcák, akár Szegeden. Az autók meg még csöndesebbek, mint otthon. A tutulás tilos, mindenfelé nesztelen futkároznak a nagy fekete svábbogarak s az embert csak akkor borzongatja át az öröm hidege, mikor az elsuhant autó szelétől meglibben a kabátja.

— Vesszen meg a gazdád, de jó, hogy nekem nem szaladtál.

A Kämtnerstrassén húsz perc alatt három embert láttam, az is asszony volt, de úgy néztem, hogy nem férjezettek. Elijedtem tőlük a Spiegelgasseba s megszálltam egy Bierhallet. A nevét nem mondom meg, majd kitudódik, miért. Ez még a régi Bécs volt. Faburkolatú szoba, fafaragásos, öreg söntés, fakerítéses fülkék, gyalult fapadok. No, akik a padokon tartózkodtak, azok nem voltak fából. Minden fülkében egy pár s egy csöppet se titkolták, hogy nem haragszanak egymásra.

Én se sokáig maradtam egyedül. A gazda megszánta magánosságomat és odaült mellém. Nagy szál öreg úr, lompos fehér szakállú, nevető szemű, mintha csak Hofer András lépett volna ki a söntés faragásai közül. Megtudhatta a kiejtésemből a nációmat, nem nagy tudomány kell hozzá s mindjárt azon kezdte, hogy járt már ő Budapesten is, igaz, hogy régen. Akkor, mikor Tisza Kálmánt meghajigálták a magyarok.

Ez borzasztó öröm lehetett a sógornak, mert még most is úgy nevetett rajta, hogy attól féltem, mindenki odanéz. De nem nézett oda senki. A bécsi nemzet hozzá van szokva a hangos mosolygáshoz. Különben is mindenkinek volt okosabb dolga annál, hogy miránk tátsa a száját.

Tízet kakukkolt a schwarzwaldi óra. Gyerek idő, hadd jöjjön az a második krigli. S legalább kidiskurálom magam egyszer Hofer Andrással. Majd én mutatom meg neki, mi az a lojalitás. Otthon úgyis nagyon titkolom, hát itt majd kiadom a mérgem.

— Hogy Tisza Kálmánt meghajigálták a magyarok? A bécsiek meg Ferenc Józsefet hajigálták meg. Igaz, hogy az is régen volt, Königgratz után.

— So, so, — simogatta a szakállát a sógor, ő nem hajigálta, mert ő akkor született. De hallotta az apjától, hogy az nagy ribillió volt. Az is hajított egy fél téglát a császár hintája után.

S ezen is nevetett a vén szégyentelen. Már látom, hogy nekem kell megvédenem Becsben a császárt.

— Tudja, mit mondok én magának, Herr Wirth?

Hogy most is úgy volna jó, ha mink Tisza Kálmánt hajigálthatnánk, maguk meg Ferenc Józsefet.

Nagyot ásított és vállat vont.

— Nem a császár a fő, hanem a dob.

Azt hittem, ez valami osztrák közmondás. Nem, hanem valami bécsi rámára húzott régi német Schwank. Közokulásul elmondom, ha nem egész hűen is. Nem mintha a szándékom hamis volna, hanem mert bécsiül nem tudok úgy, mint szegediül.

Arról szól az anekdota, hogy hogy lett az egyszeri bakából császár, mikor még a király volt a világon a legnagyobb úr.

Úgy, hogy a baka állta a posztot a királyi Burg előtt, mikor egyszer csak odatoppan eléje egy öreg koldus és kér tőle egy garast az Isten nevében.

— Nekem is csak kettő van, öregapám, — neveti el magát a baka, — de ehol, kendnek adom az egyiket.

Megrázkódott erre az öreg koldus, — hát kiderült, hogy Ő a mennyország kapujában szokott posztot állni. Maga szent Péter volt az öreg apó. Kihúzott a kebeléből egy mindig égő pipát és a markába nyomta a bakának.

— No fiam, ebből csak egyet kell szippantanod s kimondanod, hogy mit kívánsz, nyomban teljesül az.

Azzal az öreg koldus eltűnt, a baka pedig mindjárt kipróbálta a pipát. Szippantott belőle egyet és sört, sonkát, cipót kívánt a faköpönyegbe. Ott is termett mindjárt minden s a baka most már nem cserélt volna a királlyal se. Oldalba is rúgta mind-

járt a faköpönyeget és elindult világgá. De alig tesz egy-két lépést, találkozik egy szamaras emberrel, aki azt kérdezi tőle:

— Vitéz uram, nem venné meg tőlem ezt a szamarat?

— Aztán mit csinálnék én azzal, atyámfia? Nem való baka alá a szamár.

— Hja, ez nem is olyan szamár ám, mint a többi. Szent Péter adta ezt nekem hálából, amiért szállást adtam neki az éjszaka.

— Aztán mit tud ez a szamár?

— Azt tudja, hogy ahányat csavarok a farkán, annyi baka pottyan le róla. De hát magam is alig tudok élni, minek venném én még a bakák gondját is a nyakamba.

Gondolt egyet a baka s azt mondta a parasztnak, hogy megveszi tőle a szamarat, de egyebet nem tud érte adni, csak egy mindig égő pipát, aminek ilyen, meg ilyen tulajdonsága van. Nekiörült ennek az ember, odaadta a szamár kötőfékjét a bakának, ő pedig elindult a pipával. De még ki se ért az utcából, a baka már csavart egyet a szamár farkán, lepottyantott róla egy baka, akkor aztán a két baka utána eredt az embernek.

— Hoci csak vissza azt a pipát!

A paraszt látta, hogy két bakával el nem bír, visszaadta a pipát s követelte vissza a szamarát.

— Abból nem eszel többet, komám, — nevetett a baka, — nem is kell az neked, hiszen akkora szamár vagy te, hogy fölérsz kettővel.

De a paraszt nem hagyta magát, szaladt panaszra a királyhoz, elmondta neki, mi történt, mi se. Elfutotta a királyt a pujkaméreg, szalajtotta a zsandárokat, rögtön állítsák eléje a szökött katonát a szamarával.

Nem is kontrabontoskodott a baka, vitette magát a zsandárokkal szépen a király elé, csak mikor a vár elé értek, elkezdte csavargatni a szamár farkát s úgy potyogott arról a baka, hogy csak úgy porzott. Mikor aztán már annyi volt a baka, hogy szalutálni se bírt egymástól, akkor szippantott egyet a pipából és azt kívánta, hogy neki akkora vára legyen, amelyikben még kutyaólnak is kicsi volna a királyé. Ez is meglett, akkor bekurjantott a királynak:

— No, fölség, most már kezdhetjük.

Hát a király szegény feje azon kezdte, hogy azt kérdezte a bakától, akar-e helyette király lenni.

— Akar a ménkű. Én császár leszek, föl séged meg mint király szolgál nekem.

— Hát a lányom vállalod-e császárnénak?

— Majd föltekintem, addig nem tudok hozzá szólni.

Szép volt a lány, mint az írott-kép, jól esett ránézni, mint esőben a csillagra, vállalta a baka. Csaptak is nagy lakodalmat s a nagy dínom-dánomban nem feledkeztek meg a szamárról sem; addig csak kórót evett, de most aranytarisznyából zabolták. Meg is ártott neki a nagy mód: reggelre ég felé fordult a négy lába.

— Nem tesz semmit, — mondta a bakából lett csá-

szár, lehúzatta a bőrét a szamárnak és dobot csináltatott belőle. Attól fogva aztán csak ezt a dobot verte meg, ha háborúskodhatnékja támadt s úgy özönlött a dobszóra mindenfelől a katona, hogy egymás sarkát taposta.

— De most már az ördögé a dob s mit ér nekünk dob nélkül a császári — fejezte be a történetet Hofer András, éppen mire én is végére értem a Bettschwere-nek.

Haraggal ráztam meg a kezét, mint lojális magyarhoz illik. De a nevét nem írom ki, mert visszacsászárosodhat még Bécs, amilyen szerencséje van s? akkor a Herr Wirthtől számon kérhetik az esetet Így legföljebb Hans Sachsot táncoltathatják meg a német Olimpuson, mert az a gyanúm, hogy ebben a szép históriában a nürnbergi dalnok-varga a ludas.

VAN MÉG ROMANTIKA

Ahogy Milánóban kiszabadítjuk magunkat a vo natból, a világ-vándora kiadja az ordrét.

— No, foglaljatok helyet itt az állomás előtt. Én elmegyek szállodát keresni, ti addig üljetek itt szép csöndesen a koffereken.

Egy szóval se mondom, hogy álmodni se tudok annál szebbet, mint szemergélő havas esőben koffe-ren ülni a milánói állomás előtt és etimológiai fejte-getésekkel világítani bele az estébe, amely ezen a tá-jon is elég sötét. (Például, hogy az olasz az állomás-főnököt capo stacione-nak hívja. Az pedig tisztára magyar szó. Káposztacione. Mégis mindig azt firtat-ják otthon, hogy mivel mutatják hát ki az olaszok az irántunk való nagy barátságukat.)

De hát én mindig engedelmes fiú voltam s a já-gerben is akkora a türelem, hogy még az etimoló-giám se hozta ki a sodrából. (Azért nevezem jéger-nek, mert nagy vadász az Úr színe előtt. Pesttől He-gyeshalomig negyvenhét nyulat olvasott meg a vonat-ablakból és a Burgenlandban tizennégyszer fogta rá a foglyokra a gukkert. Különben magasállású tiszt-viselő, ő is annak a városnak a cselédje, amelyiknek én.)

Aztán meg szeretném én látni azt az elszánt embert, aki a sarkára merne állni, mikor a világ-vándora azt parancsolja neki, hogy üljön le a kofferjére.

A világ-vándora nagyszerű ember. Egyetlen a maga nemében, akár testre, akár lélekre. Brobdingnacban emberhegynek mondanák. Az autók mindig kikerülik, mert ha nekiütődnének, összetörnének rajta, őbenne nem tett kárt még a babiloni torony össiedőlése se. Minden nációval a maga nyelvén tud beszélni. Az olaszok született olasznak gondolják, a franciák született franciának, spanyolul pedig jobban tud, mint a spanyolok. (Többször kénytelen volt előttünk leleplezni ezeket a tökéletlen pikarókat, hogy nem értik meg a saját nyelvüket.) Négy világrészt már bejárt, a maga hazájában kóstolt meg mindent, piláfot és puddingot, tengeri uborkát és fecskefészket, pulquet és szerecsenkölesből possajtott nektárt, csal: éppen Ausztráliában nem járt még kenguru-pörköltet enni. De abban a reményben, hogy ezt is jóváteszi még, elnézzük neki ezt a kis hibáját és közakarattal őt emeltük pajzsunkra, mint vezért.

S irnyaló sasnak persze nehéz egy úton járni n teknősbékával, de a világ-vándora megpróbálta, hogy kitai.ítson bennünket az utazás művészetére. Kezdte azon, hogy indexre tette a nagy utakra való nagy kofferemet.

— Ostobaság ekkora bőrönddel dülöngeni végig a világot. Félkézre való erős koffereket kell csináltatni kettőt, azok aztán egyensúlyozzák egymást és

viheti őket az ember hordár nélkül. Száznégyszer szállunk le, meg fel két hét alatt, most már számítsd ki, mennyi hordárpénz lenne az pengőben, shillingben, lírában, frankban és pezetában.

Dehogy számítom; nem akarok én áldozatul esni a spanyol útnak, mielőtt elindulnék. Inkább megcsináltatom a két kis koffert ötszörösén a hordársarcnak. Mondhatom, nagyon jól beváltak, különösen mikor rájöttem, hogy még a jegyfelmutatásnál se kell őket a földre tenni. Ha az ember előre a foga közé készíti a jegyet, akkor nincs semmi baj se. A. nyugati vasúti portások nagyon udvarias emberek a nemcsak kiszedik az ember szájából a bilétát, hanem átlyukasztás után vissza is teszik s még szalutálnak is hozzá.

Mikor ezt a fölfedezést tettem, azt hittem, hogy most már én is praktikus ember vagyok. De hát hiába, a teknősbékából csak nem lesz szárnyaló sas.

Én például eddig azt hittem, az embernek az a tennivalója, mikor a vonat az állomásra ér, hogy leszedi a motyóját a hálóból és leszáll vele. A világvándora megtanított rá, hogy a gyakorlati ember ezt egész máskép csinálja.

— Majd én leugrom előre, ti pedig az ablakon keresztül leadogatjátok nekem a táskákat, meg a plédeket, így sokkal egyszerűbb a dolog.

Erre két táska és egy pléd helyett leemelgettem a hálóból hat táskát és három plédet, azokat továbbítottam a jágemek és a jáger kiadogatta a felhúzott ablakon a vezérnek. Magamtól rá nem jöttem volna,

mennyi fáradságot lehet így megtakarítani. De most már tudom s többet nem is akarok leszokni róla, mert utam tanulságai alapján halálomig praktikus ember akarok maradni. Csak azzal nem vagyok még tisztában, hogy fogom leadogatni magamnak a holmijaimat az ablakon keresztül akkor, ha esetleg egyedül utazom.

Mindegy no, egyelőre minden fejtörés a vezér joga és kötelessége. Úgy látszik, a szálloda problémáját már sikerült is neki megoldani.

— Gyertek, gyertek! — kiabálja már messziről.

— Hotel Oxonia. Mindössze háromszáz lépés. Barátságos. Tiszta. Olcsó.

További részletek a háromszáz lépés folyamán tétettek eszmecsere tárgyává. Az étterem is jó, ott fogunk vacsorázni. A társalgóban puha zsollyék, akinek tetszik, ott ihatja meg a chiantiját. De hajnal óta vonaton ültünk, reggel korán kelünk, az idő is gonosz, jobb lesz ma korán lebújni. Igaz, a szoba háromágyas, mást nem lehetett kapni, de hát két éjszaka csak kibírjuk egymással.

Ki hát, hogyne bírnánk. A szoba csakugyan tágas volt, csak a faragott nagy fekete ágyakat kellett egy kicsit szokni a szemnek.

— Látjátok, — mondtam vánkosigazgatás közben

— ifjúkorom olvasmányaiban az ilyen hotelekben szokták meggyilkolni az előkelő és gazdag idegeneket. Szerencsére miköztünk csak a vezér látszik gazdagnak és előkelőnek.

A világ-vándora nem restéit felkelni, gyengéden

hátbaütni, aztán eloltotta a villanyt és a sötétben vette át a hangulatcsinálást, ahogy én elkezdtem.

— Sok éve annak, Görögországban jártam egyszer, olyan vidéken, ahol tán még ma sincs kitalálva a szálloda. Valami majorban háltam, deszkamennyezetes szobában s egyszerre fölébredek valami különös, hátborzongató neszre. Mintha gyaluforgácson kapargálnának hegyes kísértetujjak. Gyufát gyújtok, körülnézek, sehol semmi. Fölkelek, nézem az ajtót, be van zárva a faretesszel. Kidugom a fejem, haligatódzok, senki. Vacogva visszafekszem, lehunyom a szemem, fejemre húzom a vánkost, hiába, érzem, ahogy súrolódik rajta a bandita *tőre*. Felpattanok, kiver a hideg verejték, nem képzelődés, hogy zizereg valami a sötétben. Magamra kapkodtam a ruhám, kilopóztam az udvarra s ott vártam meg, míg kihajnallik. Végtelen sokára aztán nyílik egy ajtó, jön ki *a* gazda, óvatosan elmondom neki, mért volt olyan rövid az éjszakám. Elneveti magát az ember, az ám, elfelejtette megmondani, hogy selyemkukacokkal van tele a padlás, azok zizergették az eperlevelet, az hallatszott keresztül a vékony deszkán.

Hát a mi hotelünkben nem zizergett semmi. Azon az oldalamon ébredtem fel reggel, amelyiken elaludtam. Csak elvből szidtam az olasz vánkost, nehogy vezérünk cl bízza magát, amért semmiben sem találunk kifogást.

— Lehet is az ilyenen aludni, — vettem munkába az este letett virzsiniacsutkát. — Minálunk ez a vánkos derelyének is kicsi volna.

A világ-vándora azonban leleplezett.

— Ugyan, ne beszélj, úgy aludtatok, hogy még szuszogni se jutott eszetekbe. Arra se ébredtetek fel, mikor én négy órakor fellöktem a széket.

— Ejnye, de veszekedős álmod volt.

— Nem, kint jártam. Le akartam szólni a portásnak, hogy öt órakor keltsen fel. De itt a lépcsőfeljárónál elém állt valami legény, hogy ne fáradjak le, itt nincs éjszakai portás, majd ő felkelt. De még most se üti ide az orrát a furfante. Bizonyosan valami alkalmazott lehetett. Gyertyával állt elém, az arcomba világított, kikérdezett, melyik szobából jövök, mit akarok. Érdekes, mennyire vigyáznak ebben a hotelben a vendégekre. Hja, ha én választok nektek szállodát...

Siettem megzavarni a vezért az önelismerésben.

— Ne képzelődj. Minket nem állítottak volna meg, csak téged néztek gyanús alaknak.

Megint hátbavágás következett, aztán szétoszlottunk. Kiki odamegy nézelődni, ahová akar. Én megyek a temetőbe, megnézem, megfogta-e már a márványgyerek a márványliliomon azt a márványpillét, amelyiket már akkor is majd elért, mikor utoljára itt jártam. A vezér, meg a jáger a dómba készültek. Ebéd? Kit hol ér a dél. Találkozás este hatkor a Biffiben. Aki előbb odaér, énhelyettem is megihatja a kávéból a tejet.

A két útitársat egy kicsit lehervadva találtam a tetthelyen. Kedvetlenek voltak, fáradtak voltak, Iá-

búkba állt a dóm-mászás. Azt ajánlották, gyerünk haza, heverjünk egyet vacsora előtt.

Ahogy az utcánkba beérünk, nagy a csődület a Hotel Oxonia előtt. No, tán temetés? Az ám, halottszállító kocsit is látni. Úgy látszik, valamelyik utas váratlanul megérkezett a végállomásra. Az arcokon nagy a megrökönyödés.

De bent a szállodában csendes minden. A portásfülkében senki. Lelket se látunk, míg a keskeny lépcsőn felérünk az emeleti szűk folyosóra. Csak a folyosó végiben sötétlik egy csomó ember. Nyilván innen viszik le a halottat.

Leülünk, leheverünk. Én valami különösfajta veronica-virágot préselek a Baedekerembe, a castello falából sarjadt ki, majd ha hazaérünk, megállapítják a személyazonosságát. A két útitárs kasszát csinál, de a világ-vándora az öt, meg hatot tizenháromnak adja össze, amiben még én is észreveszem a hibát.

— Fázom, gyerekek, — teríti magára a kabátját és megint elölről kezdi a számolást. Most meg a hatszor hetet mondja harminchatnak.

— Én nem tudom, mi van velem, — mondja és kiszalad a szobából.

A jáger elgondolkozva néz utána, aztán azt mondja:

— Ferikém, el kellene menni ebből a szállodából. A vezért nagyon felizgatta ez a haláleset. Biztos, hogy ezért fázik.

Hamuszínű arccal tér vissza.

— Nem értem, mi van itt. A szobaasszony azt nyöszörgi hogy ő neki nem szabad mondani semmit.

Most már a jáger vonul ki helyszíni szemlére. A vezér végigvágja magát az ágyon, de mindjárt felugrik.

— Te Feri, hiszen ez nagyon jó szálloda, hát igen, közel is van… De talán mégis ki kellene innen hurcolkodni. Tudod, a cimbora nagyon ideges és… hát igen, nem tetszik nekem ez a dolog.

Sohase láttam nyugodtabb embert a jágernél, de most csakugyan reszket a szájaszéle, amikor bejön.

— Karabinierik állnak a folyosón ...

Föl ugrálunk, a vezér kiszalad, de engem visszatart a jáger.

— Valami véres dolog történhetett itt. Csupa vér a küszöb. A velünk szemben levő szobában. Nem jól látni ebben a kutyaszorító folyosóban. Bele is léptem.

Az ember-hegy bétántorodik az ajtón.

— Nem suicidio, hanem homicidio. Közönséges rablógyilkosság. Csak délután vették észre, de még az éjszaka történt.

— Hajnalban, — szalad ki a számon. — Az ördög vigye el a tréfámat. Emlékeztek rá, mit mondtam az este, mikor lefeküdtünk?

— Gyerünk, gyerünk, — sürget a vezér s már viszi is a táskáit. A jáger utána. Dühösen felkapkodom én is az enyimeket.

— Nem értem, mitől szilajodtok meg ennyire. Hi-

szén reggel úgyis tovább megyünk, mit cipekszünk most tovább éjszakának idején?

A számlafizetésnél nagyon kérték a bocsánatot a kellemetlen eset miatt. Persze nem szívesen beszélnek róla. De a csendőrök már nyomon vannak.

A Hotel Como-ban azzal fogadtak bennünket, hogy már meg is van a gyilkos. Valami suhanc. Parancsolnak vacsorát? Dehogy, ágyat hamar, ágyat.

Csak az ágyban jöttem rá, hogy nem is vagyok én olyan bátor fiú, amilyennek az előbb éreztem magamat. Nem virtusból nem akartam én szállodát cserélni, hanem gyáva okosságból. Ahol hétfőn éjszaka embert öltek, ott kedden éjszaka bizonyosan nem történik új gyilkosság. De itt?

A társaim nyugodtan aludtak. Én a szemem se tudjam lehunyni, egész reggelig.

MAJDNEM KIBÉKÜLTEM A DÚCÉVAL

Genovában már egyszer történt én velem nevezetes dolog. Ott sikerült életemben először elrontani a gyomromat pörkölt mandolával, ami nekem már gyerekkorom óta ambícióm volt. Hiszen lehet, hogyha olyan nagyon utána vetettem volna magam a dolognak, nem muszáj lett volna olyan messze elmenni érte. De hát itthon szerényebb igényei vannak az embernek s a korszellem a pörkölt mandolát is megváltoztatta. Amivel mostanában édesgetik a nemzetet a cukros-boltok, az közönséges égettcukor, mandolával bélelve. Gyerekkoromban azonban rúzs is volt rákenve, — sőt akkor nem is lehetett máshol látni ezt a piros kenceficét, csak a cukros-mandolán. Azért örültem úgy neki, mikor öt esztendővel ezelőtt valahol a Vico di Ponticellon fölfedeztem gyerekálmaim pörkölt csemegéjét. Úgy piroslottak rám, mintha csak a félegyházi Mi tetszik úr boltjából valók lettek volna. Vettem is belőle félkilót, meg is ettem a Columbus szülőháza tövében. Úgy is éreztem magam három nap, mintha én volnék az a mesebeli farkas, akinek a kecskegödölyék apró kavicsokat varrtak A gyomrába.

Be kell vallanom, hogy azóta Genovában is nagyot fordult a világ. Most már ott se a mandolára kenik a rúzst.

De azért a márványváros most is emlékezetessé tette magát előttem. Majdnem kibékített Mussolinival, akihez pedig engem tíz esztendő óta engesztelhetetlen harag köt. Persze csak olyan eszmei harag, de hát az ilyen a legtartósabb. Az ember sohase haragszik olyan megátalkodottan, mint mikor nem tudja, miért haragszik.

Hiszen a duruzsoláson kezdtem én most is, ahogy a Via Cairolin kiléptem a borbélytól. Alig teszek egy-két lépést, a karomhoz ér egy fehér kesztyű. A fehér kesztyűhöz egy fekete ember tartozik. Rendőr. Barátságosan mosolyog és mutogatja az utca másik oldalát. Visszamosolygok barátságosan én is és integetek a fejemmel. Szép paloták, sok nép, nagyon meg vagyok elégedve. Úgy látszik, itt elvárják az idegentől, hogy örüljön, hát szemmelláthatólag örülök. A rendőrnek azonban ez nem elég. Megfogja gyöngéden a karomat, áttoloncol az utca másik oldalára s mikor otthágy, megköszöni, hogy engedtem az erőszaknak.

— Gracias!

Most veszem észre, hogy közlekedési kihágást követtem el. A forgalom nagy, az utca szűk, az emberek mind egymás lábán járnának, ha ki nem volna adva az ordré, hogy az egyik oldal a menőké, a másik oldal a jövőké. Ez így van rendjén, de azért az embert egy pillanatra mégis elfutja a pujkaméreg.

— Persze, Mussolini már ebbe is beleszól. Még annyi egyéni szabadságot se tűr, hogy ott menjen az ember, ahol akar. Mindenkire ráoktrojálja a másik oldalt.

A másik oldal… Eszembe jut a háromszéki góbé, aki a háború alatt fölmenekül Pestre, hátán háza, kebelén kenyere, ácsorog a Pannónia előtt és megállít egy úrfélét:

— Ugyan instálom, melyik már ennek az utcának a másik oldala?

— Ejnye, bácsi, — mondja bosszúsan a pesti ember, átmutatva a másik oldalra, — hogy lehet már ilyent kérdezni? Hát az ni!

A góbé haragosan összerántja a szemöldökét.

— Úgy? Mindjárt gondoltam, hogy ez lesz belőle, a rozsda egye meg ezt a pesti népet, hogy ennek el nem lehet igazodni a szaván. Az előbb azon az oldalon kérdeztem meg, melyik a másik oldal, akkor meg ezt mutatták.

Tizenöt esztendő óta egyebet se tesznek a népek, csak keresik a másik oldalt s nem tudnak eligazodni az utcakapitányok szaván. S a duce azt hiszi, hogy az ő népe majd ott marad, ahová állította?

Ágyúdörgésre rezzenek össze. Riadtan nézek körül. Forradalom?

Nem, csak robbantás. Bent a város közepén. Nem is egy helyen. Négy-ötfelé bontanak le egész utcasorokat. Mérnökök légiója pusztítja az évszázados koldus-fertályokat s építi helyükön a szökőkutas parkokat bekeretező új márványcsodákat. A superba

Genova új drágaköveket rak antik koronájába. A dózséktól örökbekapott bíborpalástra rácsatolja a környékbeli falvak gyöngysorát. Sturba, Quarto, Quinto s még vagy hét virágszagú falu most már mind Nagy-Génua külvárosa. (Minden behódolt falu külön márvány táblát kap a városháza oszlopcsarnokában. Köztük van a paradicsomból itt felejtett Nervi is. Most az lesz Génuának a városligete. Odajárnak ki villanyossal babért szedni a költők és ott vágják be a házi kezelésbe vett pálmákba a nevüket a kezdő szerelmesek.)

Az élők városának példáját követi a halottaké. Terjeszkedik a világ leghíresebb temetője is. Oldalt nem eresztik a sziklák, hanem fölfelé növekszik. Osszariumokat építenek a galériák fölé s oda kvártélyozzák a csontokat a kiürített parcellákból.

— Nálunk még a halottaknak is sietni kell — mondja az a főmérnök, akinek impériuma alá a cimitero tartozik. — A lakhatási engedély csak három évre szól, kell a hely az új bérlőknek.

Persze, nem minden halottat lakoltatnak ki. Aki művészi síremlékkel van lenyomtatva, azt úgy tekintik, mintha a saját házában lakna. Ezrével van ilyen, tán a világ legnagyobb szoborgyűjteménye ez a temető. A grotta, ahol Mazzini alussza az örök álmot, egész múzeum. Tömérdek bronzkoszorú, különösen amerikai. A magyaroktól már rég nem kapott virágot Kossuth Lajos barátja. Letörtem a sziklák repedéseiből előbújt rusous-bokorról egy ágacskát s oda-

lettem a szíve fölé. Az őhozzá is illik, meg mihozzánk is. Haragoszöld levelű, virágtalan, csak tövise van és piros bogyója, mint egy megfagyott vércsöpp.

Hogy mit szólna a nagy forradalmár, ha most harsantaná életre a föléje hajló angyal trombitája? Nyolcvan esztendeje már annak, hogy Kossuthtal és Ledru-Rollinnal megkötötte az elnyomott népek világszövetségét. Azóta ő is megkapta a maga szobrait és a megmerevedett szimbólumok állják szép nyugodtan az egy helyet az elnyomott népek közt. Lehet, hogy a szabadságszobroknak is van valami világszövetségük, de az nagyon titkos szövetség lehet, mert nem látni semmi foganatját. S ki tudja, ha Mazzini velünk ül az ebédnél a Castellaccio tetején, a Restaurant Righi különtermében, nem köszönt-e Ő is egy pohár spumantit a ducere, akinek energiája életregalvanizálta ezt a romországot?

A Righi nemcsak vendéglő, hanem szálloda is. Benyitottam találomra egyik szobájába. Puha szőnyeg, csillár, igazi márványmosdó, konzol, selyemtapeta, superlátos ágy, — kotródtam kifelé. Itt bizonyosan valami maharadsa lakik.

— Dehogy, — nevetett a hoteles, — közönséges vendégszoba. Olyan, mint a többi.

S nyitogatta fel sorban a káprázatos szobákat. Némelyikből a hegyek amfiteátrumát látni, mások narancserdőkre nyílnak, vannak olyanok is, amelyeknek az ablakába odacsillan a tenger.

— És az áruk?

Azt már nem tudom, lírában mennyit mondott a vendéglős, de a mi pénzünkben nem több kilenc pengőnél.

— Hogy ilyen üres az albergo?

— Az idegenek inkább a városban szállnak meg. Ide csak enni jönnek, meg a kilátásért autón vagy a funikulán.

Kezet adtam rá a vendéglősnek, hogy legközelebb ide jövök regényt írni. ő meg megígérte nekem, hogy akkor mindennap tálaltat paradicsomos spagettit. Még cuppantott is hozzá a szójával. Hogy az milyen finom étel! Hát persze, csak nekem még bele kell tanulnom az evésébe. Sok gyakorlat kell ahhoz, hogy az ember kecsesen tudjon a villájára csavarni egy huszonöt méter hosszú tésztagilisztát, amely paradicsomtól lucskos. Emiatt alighanem egy kis haladékot szenved a regényírás.

Délután a Palazzo di S. Giorgio föltekintése. A világ legrégibb bankháza, a legnemesebb gótika. Itt találták ki a váltót, meg a lutrit. A díszterem falában, márványba vésve az a levél, amelyben Kolumbus bejelentette a Szentgyörgy-banknak, hogy szerencsésen megérkezett onnan, ahol a madár se jár. 1493. április 10. a levél dátuma. Kívül a nagyszakállú kalmárok és bankárok márványképei, akik nyilván éppen igazgatósági ülést tartottak, mikor a levelet megkapták és elcsodálkoztak rajta, hogy ilyen világlátott ember lett ebből a Kristóf gyerekből. Ki gondolta volna róla, mikor még a fülemüléket fogdosta

roccoló-val a Palazzo Ducale kertjében és a piacon árulgatta tucatját egy soldoért!

Csupa csoda az, amit az ember ebben a rengeteg kőhodályban lát, amelyben különben most a kikötő-kormányzóság lakik. És csoda az a kis gömbölyű úr is, kormányzósági archivarius vagy micsoda, aki mindent tudna a világon, ha olyan embert talált volna már, aki meg tudta volna neki mondani, hogy miért van elgörbülve a mi koronánkon a kereszt. No hát, most talált. Nem tudom, ő örült-e jobban annak, hogy most már ez a csorbája se lesz a tudásának, vagy az én örömem volt nagyobb. Hogy van még olyan ember is, aki nem azért érdeklődik szent István koronája iránt, mert a fejére akarja húzni.

Tramontanás szelíd alkonyatban bárkaséta a kikötőben és bolyongás az úszó városon, amely Conte Rosso nevet visel és holnap indul Rióba. Olyan gálya, amin még rabnak is érdemes volna lenni. Bemutatkozom az iránytűnek, aki páncélszobában lakik, értelmetlen tisztelettel köszöntöm a rejtélyes gépeket, konstatálom, hogy a marconista itt is olyan néma, mint a moziban, lábújjhegyen surranok el a nyomda előtt, ahol a hajóújságba szerkesztenek sajtóhibákat, szakértői szemlét tartok a könyvtárban, végigcsúszkálok a tánctermen, kipróbálom a hangversenyterem akusztikáját, végigsimogatok a kabinokban egy-egy szép bársonypamlagot, végigmosolygok egy-egy csipkefirhangos ágyat, de legtovább ácsorgók a Sala per bambini-ban, amelynek óriás szőnyegén legalább ötven bórembukk vethetné meg egyszerre a

hengerbuckot. A falakon freskók. Jancsi és Juliska a napsugárházzal. Hamupipőke, Hófehérke a törpékkel. Mind életnagyságban. Az egyik sarokban babavásár, a másikban állatsereglet, a harmadikban autókiállítás. Kard, puska, bádogkarabinieri sehol. Hm, ez a hajó nincs militarizálva, ezzel lehetne valamit kezdeni. Milyen nagyszerű kalózhajó lenne ebből! Hogy is kell ahhoz hozzáfogni? Igen, tudora már. Először kell hozzá egy néger szakács, aki megmérgezi a legénységet. Azt hiszem, erre nagyon alkalmas lesz a paradicsomos makaróni. Aztán egy halálfej fekete posztóból a kalapomra. Azt majd fölvarrná a kalózkirályném, mint abban a Flibustier-regényben, amit negyven évvel ezelőtt olvastam. Hogy is hívták csak abban a tengerek rémét?

— Boccanegra, — mondom hangosan és fölrezzenek a magam szavára. Elbóbiskoltam egy kicsit az étteremben, ahol frissítős asztal mellé tessékeltek bennünket.

— Si, si, — kapja föl a szavam a Conte Rosso kapitánya. — Volt a háború előtt ilyen nevű hajónk. Rongy hajó volt. Nem sokat számítottunk. Első volt a német, aztán az angol, aztán a francia hajó. Az olaszhajó nyomorúság volt. Most az elsők közt vagyunk. Az én hajóm egyik legszebb luxushajója a világnak. Pedig még két nagyobb testvére is van. Eviva!

A karcsú, fekete fiatalember nem mondja, hogy kire emeli a marsalás-poharat, de tudnivaló az úgyis.

No, most már gyerünk tisztelegni a Palazzo Municipaleba, a polgármesterhez. Most, este félnyolckor? Hát itt nem gilt az a szokás-mondás, hogy nem kocsma az a hivatal, hogy az ember mindig benne üljön?

Nem, itt nincsenek így fölvilágosítva az emberek. Nappali sürgés-forgás van az egész városházán. Azt mondják, az új rend szerint néha kilencig-tízig is világítanak az ablakok. Mindenki addig marad, míg a napi penzumát el nem végezte. Nemcsak a skribák, hanem a nagyurak is.

A Spinolák és Doriák utóda szürke polgárember. Örömmel látom, hogy a nyakkendője éppen úgy félre van csúszva, mint az enyém. Kézfogása, beszéde minden póz nélkül való. Örül, hogy magyar embereket láthat Genova vendégeiül. Sohase felejti el, hogy fogadták őt Budapesten, mikor néhány éve ott járt valami kongresszuson. Kéri, hogy érezzük magunkat otthon az új Olaszországban.

Mikor újnak mondja a hazáját, fekete, olasz szeme fényeset lobban. S ezt a lobogást látom titkárai szemében is, amikor villanyfénynél végigkalauzolnak bennünket a kincses üléstermeken és díszszobákon. Szinte szertartásos gesztusokkal nyitnak ki egy eldrapériázott faliszekrényt, amelyben Paganini hegedűjét őrzik. Ötszáz éves térképeket, történeti freskókat, szobrokat, portrékat mutogatnak. Feltűnik egy nagyon díszhelyre tett portré-szobor. Se nem pap-, se nem művész-, se nem katona-, se hivatalnokarca nincs.

— Kicsoda ez?

— Francesco Vivaldi. Gazdag genovai polgár.

— Mivel szolgálta meg a szobrát?

— Nagy pénzeket adott a városnak adócsökkentésre. Kimondottan erre a célra.

— Gyereke nem maradt? Mert azt mingyárt elvinnénk mihozzánk. Ezt az ismeretlen magot magyar földben is jó volna elültetni. Az nagyon jó talaj lenne neki.

Nevetünk, búcsúzunk, szorongatjuk egymás kezét. S míg végigmegyek a nagy barokk-palota futóvirágos altanáin, irigyen gondolok végig azokon az embereken, akikkel egy kenyéren voltam reggeltől estig. Boldog emberek, boldog nép:ezek mindnyájan hisznek.

Mindegy, hogy igazhitűek-e, vagy eretnekek: élteti őket a hit. S akár antikrisztus, akár Isten fia, aki ezt a csodát tette: nagy ember. Az én szegény fajtámnak nem volt kiben hinni, se háborúban, se forradalomban, se ellenforradalomban.

... Hogy mégse egészen békültem ki a dúcéval, az éppen olyan magánügy, mint a pörköltmandula. Ahogy a Hotel Aquila felé tévelyegtem, amelynek szárnyai alatt vetették meg az ágyamat, a sarki csemegekereskedésben megakadt a szemem egy tányér sült fülemülén. Nemzeti csemege ma is, mint a Kolumbus Kristóf gyerekkorában. Talán köztük van az én új szegedi fülemülém is, aki tavaly még úgy szerette a holdas estét, meg a hajnalt, mint én. Ezt nem bocsátom meg a dúcénak. Az emberekkel csináljon,

amit akar, azok mindig azt kapják, amit érdemelnek. De ha igazán nagy ember, akkor vessen véget a dalnok-mészárlásnak. Ha nem teszi meg és egyszer ő kerül bele a roccolóba, ami minden diktátorral megeshet, akkor majd jusson eszébe, hogy a fülemülék miatt veri meg az Isten.

VIRÁGCSATA AZ ISMERETLEN KATONÁVAL

Ha már éppen virágcsatát értem Nizzában, hát én is megnéztem. Már csak úgy öregesen, félszemmel, ahogy koromhoz és mesterségemhez illik. A virágokért álltam be a tízfrankos oldalba, nem azokért, akik csatáztak a bukétákkal. Inkább még felhőztem is tőle, hogy mi lesz velem, a szégyenlős természetemmel, ha valami hercegkisasszony engem talál szembegyöngyvirágozni. De hát hiába rántottam meg kétszer is a mellényem alját — a férfirenden lévőknél ez az ösztönös gesztus szokta azt jelenteni, hogy minket érdemes megnézni, a jóreggelét neki, — engem nem inzultáltak a démonok. Ezt nem dicsekvésképpen mondom, hanem szíves okulásul. Nehogy azt gondolja, aki csak moziban látta a bataille de fleurs-t, hogy aki a Promenade des Anglais-be beteszi a lábát, azt mindjárt agyba-főbe verik orgonahusángokkal, meg jácint-piszkafákkal. Nem, ne tessék hinni a mozinak, az sok mindent mutogat, ami nincs és nem mutat meg mindent, ami van. Én még sohse láttam a vászonbeli virágcsatán az ismeretlen katonát, akire most rátaláltam az ütközet hevében. Nem egészen a tetthelyen, néhány lépésre a világ úri naplopóinak tékozlásától. Egy hajításra a promenádtól, lent a tengerszélen, a kőpart tövében.

Hogy Jean volt-e az ismeretlen katona neve, vagy Luigi, azzal nem szolgálhatok. Aligha tudja azt valaki a jó Istenen kívül s ha egyáltalán vezetnek róla nyilvántartást a mennyei kancellárián, ott is csak mint létszámfeletti szerepel. Az meg egészen bizonyos, hogy idelent a földön a legfölöslegesebb ember, akivel nem akkor van baj, ha elvesz, hanem ha megkerül. Sokfelé megfordultam már a nyomorúság szemétdombjain, de soha még ilyen ágrulszakadt csavargót nem láttam.

Igen, az ismeretlen katona csavargó, mert nem szolgált neki a szerencse. Ha szolgált volna, akkor elrothadt volna valahol az Ardennekben, aztán kiásták volna, bevitték volna a Pantheonba, csupa generálisok silbakoltak volna körülötte s maga a monsieur president is hős bajtársnak szólította volna, ami annál szeltb lett volna tőle, mert ő rajta nem polkáztak a patkányok a lövészárokban. Vagy ha nem lett volna is belőle prédikációs halott, csak a tücskök citeráztak volna neki a poraiból nőtt vadkóróban, akkor is szép karriert csinált volna. Belekerült volna az olvasókönyvekbe és valahányszor a francia kisfiúk verset mondanak a gloárról, mindig büszkén zördíthette volna össze a bokacsontját: engem emlegetnek... De neki nem volt szerencséje. Életben maradt, kiadták neki az obsitot és mehetett, amerre látott. Talán Marseillebe ment és nem találta meg a régi bárkáját, talán Cannesbe ment és nem találta meg a régi kertjét, talán hazament és nem találta meg az otthonát. Talán megszokta, hogy tétlen heverjen a napon és

nézze a szitakötők játékát, hogy bodzabokor alatt aludjon és nyers répát ebédeljen, hogy tyúkot rekviráljon magának és szomszédtalan tanya asszonyára törje rá az ajtót. Akárhogy volt, az ismeretlen katonából csavargó lett, kisgyermekek réme és nemzeti szégyen, akivel még a szolidabb koldus se ül le egy kőpadkára a kikötőben.

Az ismeretlen katonán azonban nem igen látszik, hogy haragban volna a világgal. Természettől vidor kedély és gyakorlati filozófus. Nemcsak a rongyosságában fakír, hanem a világszemléletében is. Lábánál a búzavirágkék tenger, fölötte a borágókék ég és olyan elégedetten nyújtózik ki a fehér porondon, mintha Buddha tenyerén hemperegne. Játékos gyermek módjára mulatja magát. Meghajigálja kaviccsal a sirályokat. A meztelen lába sarkával kutat fúr a homokba, a másik lábán bocskor van, azt kirázogatja s elkezdi táncoltatni a napnak fordított talpán. Aztán azzal szórakozik, hogy kidugdossa ujjait a rongyos köpönyege lyukain. Van rajta olyan is, amelyiken kiszalad az egész ökle. Körülnéz, valamit keres, alighanem kaktusz-tüskét, amit a sorsa is biztosító-tűnek teremtett. Megakad a szeme a réz-medálián, ami a köpönyeg mellén lóg. Az is lehet, hogy gomb, innen fölülről nem lehet kivenni. Ürgeti-forgatja, éremfénnyel csillan a napsütésben, mégis csak érdemfityegő. A gloár legszerényebb fajtájából. Mégis csak büszkeség. Ráköp a köpönyege fölhajtott szélire és fényesíti a gloárt. Szétveti kezét-lábát András-kereszt módjára és lehunyja a szemét.

A virágcsatában a kétszázkilencvenes számú hintó gurul elő. Nem is hintó ez, hanem asszír harci szekér. A gránátalma-mellű Isztár hajt ilyent a nippuri rom-palota freskóin. Klematisz-virág a kereke, a bakja, az ernyője, a hám, az ostor, a szemellenző; Isztár is klematisz-koszorút visel s hajnalszín tunikája ujjából klematisz-szirmokat záporoz az útra. Negyvenezer frank — mondja valaki mellettem. Az embertenger nagy harsanással köszönti a bíborálmot. Odalent az ismeretlen katona felüti a fejét. Szép feje van, borzas fekete haja már ősszel szegett, ha volna olyan fésű, amelyik fogná, meg lehetne festeni borbélycímernek és a szakértő följegyezné az útinaplójába, hogy a nizzai hajművészipamak Daudet a védszentje. Egy kicsit pislog, kinyújtja a nyakát, aztán megint lehorgad a feje. Nem kell rohamra menni, ez csak virágcsata, lehet aludni tovább.

Lehetni lehet, de valami nem hagyja nyugodni az ismeretlen katonát. Hánykolódik, fintorokat vág, dörgöli egyik lábaszárát a másikhoz, hol az egyik kezével vakaródzik, hol a másikkal, hol mind a kettővel.

Odafönt megint csattog a taps. A háromszáztizes számú kocsi már a vezérkarhoz tartozhat, csupa kamélia. Ahogy végiglángol a tömegben, zuhog rá a virág-gránát. Egy ibolya-srapnel célt téveszt, átrepül a csatatér felett s az ismeretlen katona fejére esik. Dühösen felriad, az orrához viszi a csokrot, aztán nagyot lóbál rajta és belehajítja a tengerbe. A sirályok rögtön lecsapnak rá s ártatlan kárörömtől

szalad nevetősre a rongyos ember arca. Most már kiment az álom a szeméből. Ülve marad, rákönyököl felhúzott térdére s olyan komolyan mered maga elé, mintha haditerven törné a fejét. Alighanem azt is csinálja, mert hirtelen elhatározással lerázza magáról a köpönyeget. A fronton sokszor lelkesítették azzal, hogy rajta van a világ szeme. Ha a világ most is ő rajta tartaná a szemét, meglepetve látná, hogy az ismeretlen katonának inge is van. A világ azonban mással van elfoglalva s az ismeretlen katona hadműveleteit nem zavarja semmi. Szétteríti a posztó-rongyot a napon és végigmotozza földerítő mozdulatokkal. Nem hágy ki egyetlen ráncot sem, óvatosan benyomul minden feslésbe és szakadékba, olyan készséggel, amiből látnivaló, hogy még nem jött ki a háborús gyakorlatból. Néha megcsóválja a fejét. Nem haragosan, inkább a hadvezér derűs nyugalmával, aki gyűlölet nélkül teljesíti a kötelességét. A szája mozgásán látni, hogy beszélget a köpönyeggel. Hja, ez a háború! — mondja elégedetten, ahogy a csata után végignéz a harctéren.

Kirázza a köpönyeget, összegöngyöli és odább löki, aztán leveti az ingét és azt teríti szét a térdén. Olyan, mint egy bronz faun, ahogy összehúzott szemmel hajol az új frontszakasz fölé.

Ugyanakkor odafönt megjelenik a driász a háromszázötvenes számú diadalszekéren, narancsvirágok fehér orgiájában. Egész narancserdőt tároltatott le s maga is olyan karcsú és olyan fehér, mintha virágzó narancsfa kérgéből hasadt volna ki. Még a harmat-

cseppek is ott szikráznak a nyakán, a fülén, szivárványjátékú drágakövek. Az ölében fehér selyemkosár, tele a Hesperidák aranyalmáival, azokkal dobálja meg, akik nevetve, tapsolva integetnek felé és nárciszcsomókat, krókusz-csokrokat, anemone-nyalábokat hajigáinak az ölébe.

Egy vaktában eldobott narancs a tollászkodó embert éri odalent a parton. Telitalálat éri a magányos harcost, kiüti a kezéből a munkába vett inget. Irtózatos düh torzítja el az arcát és valami rettenetes átkot kiálthat a világra, ahogy felugrik és hadonász az összeszorított öklével. De csak alvilági üvöltést hallani. A széttátott szájban, a fogak fehér sövénye mögött csak egy kis összeszáradt, fekete húscafat ficánkol, mint a papagály nyelve. Az ismeretlen katonának kioperált nyelvéért adta hálás hazája a rézgloárt.

Lehajolt, a narancsot belecsavarta az ingébe, félkezével felhúzta magát a kőfalra, a másikkal pedig beledobta a férges inget a narancstündér ölébe.

Világtörténelem volt, Nizzában, a Promenade des Anglaisen, a virágcsata második órájában. Kár hogy nemzetközi oktatófilmet nem csináltak róla.

MONTECARLÓI TÍPUSOK

Ezekről még nem számolt be senki, pedig ugyan megérdemlik. Ha egyszer az ördög felmondana a hűbéreseinek és hazavinné a föld alá az egész monakói fejedelemséget, ő értük kár lenne. Csak két óra hosszáig ődöngöttem köztük, de azért regényt tudnék róluk írni. Persze csak a magam gyönyörűségére, mert olyan kiadó nincs, aki erről a társadalomról akarna tőlem regényt kapni.

Gyönyörű márványpalotában laknak az Avenue St. Martinén, de arra a nizzai soffőr sehogy se akart rátalálni.

— Musée, musée? — csóválta a fejét és nem éppen megtisztelő aggodalommal nézett rám.

— Oui — makacskodom — musée océanographique.

Ez aztán tökéletesen megbolondította. Melyik tébolydából szökhetett meg, aki ezen a helyen oceanográfiai múzeumba akar menni? Végre is elő kellett venni a térképes ingyen guide-t, amit Nizzában minden kérdezősködőnek a markába nyom a közlekedési rendőr. (Nem lehetne ezt Budapesten is megcsinálni?) Egész normálisnak így se tartott ugyan a soffőr, de már csak odagurított a fehér márvány-

palota elé, amely inkább hercegi rezidenciának látszik, mint múzeumnak.

Sokfelé lehet menni ebben a nagy hodályban, amelyben külön lakosztálya van minden tengeri tudománynak, de én egyenesen a poklokra szálltam alá a liften. Már mint a szuterénbe, az akváriumba, amely a maga nemében legszebb a fél világon. (Úgy tudom, a világ másik felén, tán Honululuban, még ennél is érdekesebb akvárium van. Egy sokemeletes üvegtorony a tengerben, amelyben nem fölfelé kell menni, hanem lefelé. Ott az ember van az üvegen belül és a vízi társadalom kívül. Az üvegen keresztül aztán csodálhatják egymást a villanyfénynél).

A monakói akvárium tulajdonképpen a legtökéletesebb vivárium, amit eddig a hidrobiológusok kieszeltek. Tengeri állatkert, amiben azonban nem lehet kedélyesen őgyelegni, mint a terrestris állatkertek ketrecei közt. A kiflivéget kunyoráló bestiák, a kolduló elefántok, az álomkóros nagy macskák és a magas kultúrájú majmok inkább mulattatnak, minthogy gondolkozóba ejtenének. S aki a fogpiszkálót is szereti metafizikával hegyezni, az legfeljebb azon tűnődhet el, hogy az ember hogy le tudja alj ásítani még az állatot is. (Persze ennek a metafizikai andalgásnak rögtön vége, mihelyst az oroszlán elbőgi magát, mert hazagondol.)

Az akváriumba poharazott tenger egész más hangulattal jár. A láthatatlan fényektől megvilágított víz és benne az élet hangtalan nyüzsgése valahogy ijedt gyerekké teszi az embert. Amíg rámered a sikló

árnyakra, a bizarr formákra, az Örök sötétbe fölszivárványuló káprázatos színekre, az állatokra, amelyek virágoknak tetetik magukat és a virágokra, amelyeknek átlátszó színében vér lüktet, valami mást is érez az érdekesség mögött. Itt vizionáriussá lesz még az olyan rendes ember is, aki a napfényen nem szokta magát kozmikus gondolatokkal gyötreni. Megsejti, hogy itt az élet kezdetei között jár s töri a fejét rajta, hogy hogy is hívják azt az öreg görög bölcset, aki a vízből eredtette az életet. Thálesnek hívták és igaza volt neki. Az ősanya az óceán volt, nem a föld. Az már csak olyan pesztonka, aki magához szoktatta a gondjaira bízott kisdedeket. A teremtés először a vízzel kísérletezett s egy fiatal költő játékos fantáziájával kezelte a híg anyagot. A tenger kovamoszatai, mészcsillagai, virágállatai, pillangótarka csigái, kagylói képviselik a genezisben a legősibb műfajt, a lírát. Az ember már stúdium-termék, kiszámított szerkesztés, abból már csak rossz tragédia lehetett. Mire odáig ért a teremtés, akkorra már kifárasztotta az agyag és a sok kísérletezés. Mert tulajdonképpen nem csinált újat, mindig csak a régi témáknak keresett új kifejezési formát. A tengernek nemcsak kökörcsinje, szegfűje, rózsája, lilioma van, hanem elefántja, farkasa, csikaja, disznaja, oroszlánja, borjúja, sőt még macskája is van. (A Chimaera monstrosa nevű halat hívják tengeri macskának a halászok. Igaz, hogy a monakói felírás meg tengeri patkánynak titulálja. De hát azért chimaera, hogy mindennek lehessen nézni.)

Hát embere van-e a tengernek? Az van még csak tömérdek változatban! Ha a vizek népei tanulmányi kirándulásra küldenék az okosaikat az emberek közé, azok bizonyosan azt jelentenék otthon, hogy ismernek ők minket már hazulról, csak más név alatt. Én is így jártam ővelük, sok ismerős embertípust találtam a mély tengerek lakói közt. Halakban, rákokban, molluszkákban és még ezeknél is jelesebb, teremtett állatokban. Ami eszembe jut, közkincsé teszem.

A megszokás rabja. Vastagfejű, duzzadtpofájú hal. A hivatalos neve Blenius pholis, magyarul nyálkás hal. Valószínűleg nem tudja, hogy így hívják, de olyan megállapodott lénynek nézem, hogy ha tudná, se sokat törődne vele. őt csak az érdekli, hogy mikor van apály és dagály. Ha odakint dagadóban van a meglehetősen rendtartó tenger, akkor ő bent az akváriumban meglapul a fenekén. Amikor odakint apály van, akkor kimászik a bazinjában levő mohos sziklára. Különös viselkedésének az okát nem tudni biztosan. Mr. Richard, az akvárium igazgatója, kitűnő biológus, azt hiszi, csak azért teszi, hogy érdemeket szerezhessen a megfigyelés terén.

A polihisztor. Benne van az iskolás természetrajzokban is Holothuria néven. Tengeri uborka volna, de a vízben inkább abált hurkának látszik. Nem nagyon szép fiú, nem is túlságosan temperamentumos, aligha telik benne sok kedve a tengeri uborkádnak. Született polihisztor. Válogatás nélkül megeszik kukacot, agyagot, kavicsot, homokot, békateknőt, halikrát, csigaházat, s a legkisebb provokálásra kihány min-

dent, a tulajdon gyomrával együtt. Amikor már mindent kitanult, fricasséet készítenek belőle s ennyiben haszonravalóbb a kétlábú polihisztoroknál.

A szaktudós. Hogy belül milyen, nem tudom, mert nem nyilatkozott meg előttem. Nem céhbeliekkel szemben rendkívül zárkózott. Én csak a házát láttam, amelyet mindig magával hordoz s az márványból van. Márványcsiga, Conus literatus. A tudományát nem tartja véka alatt, sőt nagyon is mutogatja a világnak: rá van írva a házára. Csakhogy héber betűkkel van ráírva, annak is a szamariai dialektusában, hogy a laikus meg ne értse. Mert mit ér a tudomány, ha mindenki megérti? Akkor odavan a tudomány is, meg a tekintély is.

Az úrfi. A kabátja zöld, a nadrágja kék, a mellénye narancssárga bíborszínű gombokkal, ezüst sapkát visel és fekete sált. A halak rendészetében Coris julis néven van nyilvántartva, a keresztnevével Linné, nyilván kissé feminin jellegét akarta kifejezni. A francia halászok úrfi-nak hívják és azt mondják róla, hogy nagyon könnyen horogra akad.

A vívőr. Egy aranyos fekete hal, Gobius niger nevezetű. Közismert arról, hogy fészket rak, ami a hal-civilizációnak szokatlan magas fokát jelenti. A túlzásbavitt civilizáció azonban mindig erkölcsi dekadenciát jelent. A Gobius inkább szerelmi életet él, mint családi életet. Kiáll a kisajtóba és minden arra korzózó ikrás halat megkér, hogy térjen be hozzá szőnyegeit megnézni. Majd elfelejtem mondani, hogy

a pavillonnak több külön bejárata is van. Nagy kópé ez a fekete góbé.

Az üldözött ártatlanság. Tenyérnyi nagyságú, meztelen csiga, olyan tapsifüle van neki, mint a nyúlnak. Még Pliniusból tudom a nevét: Aplysia depilans. Azért depilans, vagyis szőrtelenítő, mert aki a kezébe veszi, annak minden szőreszála kihull az undortól. A római bíró is keztyűt húzott, mikor az igazságszolgáltatásnak ezt a közegét a két ujja köze csiptette. A legmegátalkodottabb rablógyilkos is magára vállalt minden bűnt, ha szemébe kellett nézni ennek a szörnyetegnek, aki szemét a szarva hegyén hordja. Ha úszkáltában a piros koralliumhoz ért, az fehérré változott ijedtében, a fehér meg vörössé szörnyedt. Természetesen mindebből egy szó sem igaz, az egészet a római riporterek fantáziálták. Csak rá kell nézni a fedett kopoltyús társadalomnak erre a közismert tagjára s az ember rögtön megadja neki a helyreigazítást, csak hogy ne kelljen tovább nézni. Különben ő találta ki az anilin-gyártást, néhány milliárd esztendővel előbb, mint ahogy az ember belekotnyeleskedett a világi dolgokba.

A költő. Az ibolyaszín házú Janthinacsiga, amelyet a szolidabb puhányok szél leibéleltnek neveznek. Annyi alapja van a dolognak, hogy ezek a törékeny teremtések légbuborékokkal tarisznyázzák föl magukat, hogy a víz színén ringatózhassanak, mint egy megoldott ibolyacsokor széthullott szálai. Gyakorlati hasznuk nincs, akváriumban hamar elpusztulnak, — belehalnak a gondviselésbe. Különben a fésűkopol-

tvúsak alrendjébe a toll-nyelvűek családjába tallóznak. (Ptenoglossa).

A kritikus. Ezt Scopelus-nak hívják, mélytengeri hal, mindig tátott szájjal úszkál s az a különössége, hogy elektromos lámpát hord a fején, de nem a maga hasznára, mert ö vak.

A hűséges szeretők. Ez egy rózsaszínhéjú csiga, Scarlaria-faj, a legfinomabb csipkében jár s úgylátszik, igen ritka. A rózsaszín csigaemberke és a csigaasszonyka úgy szeretik egymást, hogy ha az esküvőjük órájában valami baleset elválasztja őket s az egyiket az ár elviszi egy korall-szigetre, a másikat elsodorja egy osztriga-zátonyra, mindegyik ugyanabba az irányba fordítja a szarvacskáját és ugyanabban az ütemben mozgatja a talpacskáját, amit cipőmegtakarítás okából a hasán visel. Egymástól messze kénytelenkedő szerelmesek nagy hasznát vehetik a szerelmes Scalariáknak, ha járatosak a malakológiában. Mielőtt elszakadnának, kimennek halászni a tengerre, fognak egy pár lakodalmas csigát, azokat kitépik egymás karjaiból s azzal az egyik elmegy az északi sarkra, a másik elmegy a délire, mindegyik a maga csigájával. Ha aztán nem érkezik meg idejében a levél, akkor előveszi az ember az üveglapra telepített csigát s olyan mozdulatokra csalogatja az orra elé tartott gilisztával, hogy a megszáradt lába nyomai azt a szót adják ki az üvegen, hogy: szeretlek. Ugyanekkor a másik póluson is kiírja ezt a szót az özvegy csiga és így kerek lesz a világ. Hogy mi igaz a dologban, mi nem, azt nem próbálhattam ki, mert a monakói ró-

zsaszínűek ottlétemkor nem szerelemmel foglalkoztak, hanem táplálkozással s így nem volt meg a kísérlethez a biológiai alap. De lehet valami a dologban, mert olyan nagy természettudós is beszél róla, mint Jókai. Csakhogy ő, ha jól emlékszem, a mi helix-csigánkra fog rá ilyesfélét, ami nyilvánvalóan képtelenség. A mi kerti csigánk közönséges parasztvincellér s abban nincs semmi romantikus hajlam. Az, ha szalmaözvegységre jut, mindjárt keres magának másik asszonyt, amit magam is többször láttam. (Most még meg lehet írni, mert nem gilt az új sajtótörvény.)

A tintahal. Lábasfejű. (Úgy értendő, hogy gőzölgő lábas a feje.) Tízkarú. Mind a tíz karját felém nyújtogatta, mikor meglátott. Megnyugtattam, hogy nem vagyok rossz szándékkal. Genovától kezdve többször kínáltak már vele, de én mindig fölháborodva tiltakoztam. Nem foglalkozom testvérevéssel, ha magyar vagyok is.

Negyvenkilenc üveggrottában legalább ötszázfajta tengeri polgár éli világát a monakói akváriumban s azok közt van mindenféle mesterséget űző. Generális, herceg (Conus princeps), villanyos részvénytársaság, (a Salpák), háztulajdonos, aki a lakóját eteti (a Pagusus, ez a nem ide föntnem található), nagytőkés (a polip), bíborfestő (Murex), selyemtakács (Tridacna), grafológus, sőt pomológus is. (Batrachus grunniens = röfögő békahal.) De hát nem vagyok én szociológus, hogy mindegyiket beható tanulmány tárgyává tegyem. A divatszakmát is éppen csak érin-

tem, mivel hozzányúlni nem igen lehet. A Cestus veneris-t értem, a híres Vénusz-övet, amibe akkor szokott öltözni Afrodite, ha nagyon erőt vett rajta az erkölcs. Káprázatos színekben lobogó pántlika, üvegből szőtt selyem, két ujjnyi széles. Kár, hogy nem él tovább néhány napnál, máskép bizonyosan divatba jönne a viselése a mai világban.

Nem firtatom azt a sok hirtelen színváltozást sem, amit nagyon sok tengerlakó praktizál, bizonyára mint igen célravezető módszert. Az ember szemeláttára változnak vérvörösből szilvakékké, hófehérből méregzölddé. Ezek alighanem gyakorló politikusok, akik akarják valamire vinni. No, ha megint erre járok, majd megkérdem tőlük, lett-e belőlük gálickő.

Az oceanografiai intézet előcsarnokában áll egy fehér márványszobor, örökzöld délszaki bokrok koszorújában. Nemes profilú, nagyon intelligens arcú férfi. A pár éve elhalt Albert monakói hercegé, akinek a kis fejedelemség történetírója valószínűleg olyan epithetont fog adni, amit nem igen ambicionálnak a koronás fok. Albert, a tudós. Vagy Albert, a tengerész, ő építtette ezt a palotát, s ő adta a világnak kincseivel együtt, miknek nagy részét ő maga gyűjtötte. Nagyon őszinte tisztelettel vettem le kalapomat a márványfejedelem előtt, aki nem találta magához méltatlan foglalkozásnak a tengeri sünök életének tanulmányozását és soha nem ült le trente-et-quarente-ot játszani. Milyen más képe volna most a világnak, ha a sors ezt az embert tette volna német császárrá és a német császárt monakói herceggé! Ak-

kor Vilmos legföljebb a montekarlói bankot hazárdozta volna el, Albert pedig bevezette volna a tengert a Szaharába, hogy onnan is legyen mit kimeregetni a biológusok kotróhálójával. Mink pedig most azt találgatnánk, hogy melyik volt nagyobb cselekedet.

TABLEAU A MARSEILLEI HALPIACRÓL

Hja, ott szedi az ember a virágot, ahol találja! Ha nem eresztik be a múzeumba, akkor kimén a halpiacra és ha a kőből faragott múzsák nem állnak vele szóba, akkor teszi a szépet a halaskofáknk. (Hiszen azok is voltak valamikor múzsák, ki negyven, ki ötven esztendeje.)

Volt nekem sok szép tervem Massiliával, amit még iskoláskoromban beajánlott nekem Milo, a nép tribün. Ez az a bizonyos Miló, akiről dr. Ciceró azt a híres védőbeszédet mondta, azokkal a szép accusativus cum infinitivokkal és ablativus absolutusokkal. Persze egyéb haszon nem volt belőle, mint hogy ma is be lehet még belőle szekundázni a magyar középiskolákban. Miló olyan megátalkodott ellenzéki politikus volt, hogy még Ciceró se segíthetett rajta. A bíróság magasabb érdekből számkivetésre ítélte és elküldte picézni Marseillebe. Innen írta aztán haza az öreg úr, hogy ilyen kellemes hely nincs több a világon s ha 6 ezt előbb tudta volna, akkor már régen száműzette volna magát Rómából.

Hát tudja Isten, én nem szegném meg Marseilleért az állampolgári kötelmeket. Szép, piszkos város ugyan, háromezer esztendő szemetelte tele, nagy ásatásokat lehetne benne rendezni, de én nagyolnám

falumnak. Nagyon nyugtalan vérű, ugrálós, szaladozó nemzet lakja és sehol se találja meg benne az ember, akit keres. Én például két világhírű kollégámat kerestem hiába. Egyik a massiliai Pytheas, aki még énnálam is nagyobb utazó volt az ántivilágban. Kétezer egynéhányszáz esztendővel ezelőtt ő fedezte fel az ultima Thule-t, ahonnan már a semmibe lógatja a lábát az ember. Azt akartam tőle megtudakolni, mint világlátott kollégától, hogy az ő tariszNyáját is olyan zordonan kutatták-e át a francia finánccok a vámnál, mint az enyémet. Aztán meg Petronius-szal akartam szót érteni, a regényíróval és divatbíróval. (Arbiter elegantiae.) ő is massiliai volt s alighanem itt végezte elemi tanulmányait a nőkutatás terén, ő lett volna a legilletékesebb annak az eldöntésére, hogy azok a kétlábon járó, selyembe csavart festéktubusok, akik a Rue Cannabiéren senderegnek, műalkotások-e, vagy Isten teremtései.

De hát nem találtam a két jeles szakírót sehol se. Se a hotelben nem tudtak róluk, se a városházán, se a trafikban. A borbély azonban, mint másfele is tapasztaltam már ebben a szakmában, irodalomkedveléssel is foglalkozott és útba tudott igazítani. Menjek csak ki a kapucinusok alléjába, onnan forduljak jobbra, aztán térjek be balra az első utcába, ott lesz az, amit én keresek.

Hát nem az volt, amit én kerestem, de azért nem érdektelen lelet volt. Ezt az utcát úgy hívják, hogy Rue Monté Christo. Edmond Dantes barátunk tiszteletére, akit Dumas az első kötetben itt készít elő a

gróf monte-christói pályára. Akinek kedve tartja, kicsónakázhat az If-szigetre, amelynek börtönéből hősünk a tengerbe vetette magát.

Hanem míg én tiszteletemet tettem a gróf úrnál, addig elszaladt az idő és éppen hogy csak bekukkanthattam a múzeumba, mingyárt kicsuktak belőle. Nem is igen láttam belőle egyebet, mint egy üveg alá tett faajtót. Az azonban igen nevezetes darab volt, noha szemre nem sokat mutatott. A fej tábláján azt olvastam, hogy XII. Siécle. Mi az ördögöt csinálhattak ezen a tizenkettedik században? Tán ezen trancsírozták föl a kegyes provenszál lovagok a kutyahitű szaracénokat, akiknek rosszul szolgált a szerencse? Dehogy. Ilyen táblákra krétázták föl a cour d'amour költői a verseiket, a harmatos hajnali dalokat, az albá-kat, az epedő esti serená-kat s az imádott hölgyet magasztaló sirventes-eket. Az imádott hölgyek ott ültek karajban és a kritikusok szokott tárgyilagosságával törvényt tettek. Akinek a versét szebbnek találták, az csókot kapott és babérkoszorút. A többinek pedig, aki lemaradt a versenyben, az volt a büntetése, hogy a rossz verset sajátnyelvűleg le kellett neki nyalni a tableauról.

Azt hiszem, ez egészen új adat a lovagkor költészetéhez s a köz szempontjából ez maga megérte a marseillei utat. Napjainkban az ódaköltészetbe már csak hálni jár a lélek, ezen a módon esetleg föl lehetne javítani. Az alagyaköltészet arcához meg éppen illene a sápkór, mint krétafogyasztási termék. Drámapályázatoknál is sikerrel kecsegtetne ez a mód-

szer. A pályázók kilencven százalékát visszariasztaná az a gondolat, hogy a bírálók megetethetik vele ötfelvonásos drámáját a nyilvánosság előtt.

Kár, hogy közhasznú muzeális stúdiumaimat nem folytathattam s a nemes penész illata helyett be kellett érnem a halpiac nemtelen szagával azokban a kutyaszorítókban, amelyek a katedrális körül bűzlenek. De azért ez a kirándulásom se maradt haszon nélkül. Itt szedtem föl azt a tanulságos történetet, amely arra inti a férfinemen való embert, hogy hiábavaló a lázadozás az asszonyi rend ellen, mert azzal még maga az Úristen se bír.

Mikor, mikor se, egyszer a jó Istennek kedve kerekedett egy kis sétát tenni az égi mezőkön. Vitte magával az egész udvari népét, az angyalokat és szenteket, csak Pétert hagyta otthon a mennyország kapuját strázsálni. De megparancsolta neki keményen, hogy még ő vissza nem tér, addig teremtett lelket be ne engedjen az aranykapun, nehogy az valami rendetlenséget csináljon a ház körül.

Meg is fogadta a szót Szent Péter s eltiltott minden alulról jött lelket a kaputól. Akárhogy sírtakráttak szegények, azzal fizette ki őket, hogy ő nem tehet semmit, mert neki is parancsolnak.

— Még pedig az a parancs, hogy ide egy lélek se teheti be a lábát addig, míg itthon nincsenek.

— Jó, jó, — furakszik erre elő egy lélek, — csakhogy akkor nekem szabad a bemenet, mert én nem vagyok lélek.

— Hát mi vagy édes fiam? — hüledezett Péter.

— Bocskorkészítő vagyok.

Ez a felelet aztán gondba ejtette Pétert, mert aki bocskorkészítő, az csakugyan nem lélek.

— Hát tudod mit, fiam, én beresztelek, de becsüld meg magadat, semmihez ne nyúlj s ha hallod, hogy jönnek, húzd meg magad reggelig valami sarokban, holnap aztán majd bematrikulázlak a többivel együtt.

Besuttyant a bocskorkészítő, nem is tett semmi rosszat, tekergett egy darabig, tátotta száját a sok fényességre, hanem aztán belefáradt az ácsorgába, el is álmosodott, szeretett volna egyet szundikálni. Az egyik teremben talált is egy nagy puha bársonyszéket, arany a karja, karbunkuluskő a lába, — az volt az Úristen trónusa, abból szokta kormányozni a világot. Előtte meg volt egy rubiniból faragott zsámoly, úgy fénylett, mint a hajnal, arra szokta nyugtatni a lábát az Úristen, hogy kényelmesebb legyen az ülése. Persze ezt mind nem tudta a tanulatlan bocskorkészítő, letette magát a trónusra s csak akkor kapott a fejéhez, hogy mit cselekedett ő! Látta maga alatt az egész világot, úgy nézett be minden háznak a tetején, mintha üvegből volna s hallott minden szót, amit a földön kimondtak.

— No, már most mindegy — gondolta magában, — ha már így jártam, legalább megnézem, hogy a komáék mit csinálnak.

Egy félszemű halász volt a komája a bocskorkészítőnek, annak a kunyhóját kereste meg, meg is találta, de a koma nem volt otthon, csak egyedül a

komaasszony. Azaz, hogy nem egészen egyedül, mert a molnárlegény is vele volt és szemmelláthatóan nagyon otthon érezte magát.

— Hű, mézes borongatta, mákos teringette! — szörnyűködött el a bocskorkészítő — most tudom már, hogy mért őröltek a komaasszonynak mindig fehérebb lisztet, mint az én feleségemnek! No, koma, te se tudod, mire érsz haza!

Még ki se mondta, amit gondolt, már akkor ott állt a halász a kunyhó előtt és megkocogtatta az ajtót.

— Én vagyok, asszony, eressz be!

— Mindjárt, mindjárt, — ugrott föl az asszony — csak kapok magamra valamit.

— Most mi lesz már ebből? — izgett-mozgott a bocskorkészítő a bársonykarszékben.

Hát az lett, hogy a komaasszony meggyujtotta a mécsest, a molnárlegényt lebujtatta az ágy lábához, aztán sarokra nyitotta az ajtót és a nyakába ugrott a komának, még a küszöbön.

— Jaj, lelkem jó uram, de csak örülök, hogy ilyen nagy szerencse érte.

— Engem? — állt meg a koma a küszöbön. — Micsoda szerencse ért volna?

— Hát még nem is tudja, hogy megint lát a hibás szemivel is?

— Eszed levele, — nevette el magát a koma — hát hogy találsz el ilyeneket?

— De hiszen tudom én, mit beszélek — erősködött az asszony. — Éppen mikor zörgetett, akkor álmodtam meg, hogy a rossz szemivel is éppen úgy lát már,

mint a jóval. Megálljon csak, majd bekötöm a jó szemét, úgy próbálja ki, lát-e a másikkal?

Azzal lekapta a kendőt a fejéről, bekötötte az ura látó szemét, magasra emelte a mécsest, hogy meg ne üsse magát az ajtófélfában a kisurranó molnárlegény s úgy csippentette meg a koma állát:

— No, lát-e, édes, jó uram?

De már ennyi huncutságot nem bírt meg ültő helyiben a bocskorkészítő. Elfutotta a pujkaméreg, fölugrott, fölkapta a rubintzsámolyt s úgy vágta az asszonyhoz, hogy az menten lepényhallá lapult volna, ha a bocskorkészítő célbatalált volna. Csakhogy éppen akkor lépett be az Úristen, az ember összerezzent s ijedtében nem az asszonyhoz vágta a zsámolyt, hanem a tengerbe loccsantotta bele.

A jó Isten persze nem kérdezett semmit, mert ő úgyis tud mindent, csak megcsóválta a fejét és azt mondta a térdreomlott bocskorkészítőnek:

— Jaj, édes fiam, ha minden asszonyhoz széket vagdosnának, aki nem is egy szemét köti be az urának, hanem mind a kettőt, akkor már régen nem volna mire ülni a mennyországban.

A rubintzsámoly ma is ott van a tengerben, csak az egyik sarka látszik ki a vízből, ott jobbra a Ifszigettől. A neve: Escabelle de dieu. Isten zsámolya.

MAGÁNÜGY

Miről jutott eszembe éppen Lyonban, hogy milyen régen nem jártam én már a mennyországban? Nem tudhatom én azt. Miért van az, hogy néha egy dallammal ébred fel az ember, amivel negyven évvel ezelőtt altatta el a dajkája? Vagy hogy ül egy hivatalos banketten, tömködi magába a fogast tartárral és akkor hirtelen elkezd fájni a bokája azon a helyen, ahol belekapott a Szana kutya, mikor ő még olyan kisgyerek volt, hogy létrán mászott fel a kutyaólra? Kinyit az ember egy mértani könyvet, amit érettségire készülő deák felejtett ott a padon, megakad a szeme a sinus-tételen és az jut eszébe, hogy milyen jó szaga volt kukoricafosztáskor a kukoricahajnak. Megy az ember az Andrássy-úton szügyibe vágott fejjel, siet a vasúthoz, előkapja az óráját minden harmadik lépésnél és mégis meg kell neki állni és körülnézni, mert tisztán hallja, hogy n kis húga csipogott rá, a Marika, aki háromesztendős korában belehalt a torokgyíkba s aki azóta se jutott neki eszibe. És most mégis az híjjá, háromszor is kimondja a nevét:

— Fejcsike! Fejcsike! Fejcsike!

Lyonban is olyan mindennapos csoda történt velem. Álltam a Pont de Tilsiten, bámultam le a

Saoneba és arra gondoltam, hogy egészen olyan színű a vize, mintha azt a nagy meszelőt öblítették volna bele, amivel Lyon felett szürkére mázolták az eget. S abban a percben elkezdett fájni a szívem. Mintha valaki rátette volna a kezét és simogatta volna, de nagyon szelíden. S annál nagyobb lett a fájás, minél szelídebbre édesedett a simogatás.

Képzelődés, persze hogy képzelődés. Idegesség, jön-megy magától, mint a szélkergette felhő az égen. Nincs nekem semmi bajom. Kialudtam magam, jókedvűen öntöttem a gallér mögé a reggeli teát, petytyes virzsiniára gyújtottam, nagyszerűen adja magából a füstöt, ni, milyen karikagyűrű kerekedett belőle és egyszerre érzem, hogy könny gurul végig az arcomon. Vagy előreszaladt esőcsepp? Nézem az eget, nem, nem az. Ki sírta ide? Az én szemem száraz, nem az én könnyem lehet. De hát akkor hogy kerül ide, honnan, miért, ki küldte? A múlt üzent vele, vagy a jövendő?

Nem jó az ilyen depressziót észrevenni, mert aztán úgy jár vele az ember, mint aki hínárból akar kimászni. Mentül jobban rugdalózna kifelé, annál mélyebbre süllyed. Idegen helyen különösen nehéz tőle szabadulni.

Ebben az irdatlan nagy városban, ahol egész egyedül vagyok, hová menekülhessek magam elől? Legjobb lesz bemenni a menet jegy irodába, itt van a Városház-utcán, az olyan hely, ahol okvetetlen megrázkódik az ember, mihelyst kitudódik, hogy hány ezer frankot kell előguberálni.

De itt se mentem semmire. Ahogy felnyaláboltam a menetrendet és meg akartam keresni Barcelonát, azon kaptam magam, hogy az M-betűt vallatom a névmutatóban. Mi az ördögöt akarok én az M betűvel? Igen, hogy milyen az összeköttetés a Mennyországgal.

Dehát micsoda gyerekség ez? — bosszankodtam meg magamra. Hiszen én én vagyok tán. Ésszel élő ember, végzett újságíró, volt természetbúvár, bites régész és hivatásos könyvszakértő. Egyszóval id. Ferenc. Csak nem cseréltek ki az éjszaka a Hotel Terminusban a lyoni boszorkányok ifj. Ferenccel? Ha annak a geográfiai érdeklődése a mennyország felé irányul, az rendben van, Ő még emlékezhet rá, mert nem régen ültették ki az Isten virágházából a földre, még a sarkához van tapadva egy kis csillagmorzsa. De a magamforma tépett bóbitájú acat már nem kapkod a csillagok felé.

— Hányadika is van? — kérdezi a Cook-legény a Cook-kisasszonyt.

Felütöm a fejem, nézem a falinaptárt, de nem látom a számot, csak a napot. Samedi Saint. A szent szombat. A Sabbath luminorum. A világosságok szombatja. Nagyszombat, a mi idiómánk szerint.

Akkor már tudom is, mitől nehezedett el a szívem. Hallom a félegyházi nagyharang szavát, érzem az ünneplő kalácsszagot, végignyargalászom az udvart a rozsdás kolompot rázva: „kígyók, békák, menjetek a háztól“, aztán belesek a pitarajtón, most mingyárt jön ki édesanyám, a violaszín ruhája lesz rajta, kékbabos

fekete selyemkendő a fejin, a kéziben a Krisztus-atyafiság könyve, rátekergetve a nagy szemű jeruzsálemi olvasó. Aztán majd a kötője sarkával megtörülgeti az arcomat, megfogja a kezemet és azt mondja:

— Tudod, hogy az öreg-templomban a sötét oltárnál ilyenkor belátni a mennyországba. De csak a jó kis gyerekeknek mutatódik meg, aki szépen összeteszi a kézit és azt mondja ...

Mit is mond a jó kis gyerek? Jaj, nem tudom én azt már s ki juttathatná eszembe ebben a vadidegen városban? Ahol nincs kalácsszag és hétköznaplósan szólnak a harangok. Kígyó, béka ugyan van, de azt nem kergetik el a háztól, hanem összefogdossák, eladják a piacon és azzal trak tál ják a vendéget nagyszombat-délben, s hogy még nagyobb legyen az öröme, spenótot is kennek rá.

De kecseghettek volna nekem mézeskaláccsal is, attól az én keserűségem meg nem édesedett volna. Mit kell mondani a jó gyereknek, hogy megnyíljon előtte a mennyország? Egész nap hurcoltam ezt a kérdést a két víz városának mind a hat fertályában. Elvittem a Bourbon-utca kincses boltjaiba, ahol selyemből mérik még a porrongyot is. Megkérdeztem a kékzubbonyos ouvri ereket, a mordképű selyem takácsokat, hogy szőnek-e ők olyan kötelet, amelyiken föl lehet kapaszkodni az égbe. Jártam a Brotteauxban, a boldogok palotái közt és elpanaszoltam a bajomat a hajnalszín virágos mandolatoknak. Hátha ők tudják, hogy lehet belesni az égi magasokba. Még azt az esetlen lovasszobrot is megkérdeztem, amelyik a Place Bellecour

közepén éktelenkedik. Ludovico Magno, regi, patri, heroi. Már mint hogy XIV. Lajos a haza atyja lett volna. Hiszen való igaz, hogy kevés király vetett annyi fattyú-herceget, mint ő s ha azokat mind neki kellett volna eltartani és felnevelni, az valóban bronzba kívánkozó hősi cselekedet lett volna. Máskor rá is pirítottam volna az érc-lovasra, de most nem volt kötözködő kedvem. Olyan kedves öregre penészedett a napkirály, gőgös arca olyan mosolygósra szelídülve nézte a lábánál zsivajgó gyerekeket, tollas kalapja olyan jóságosan kínálta a ráncaiba hullott esővizet az égi madaraknak, hogy egész bizodalmasan hozzá mertem cirógatni a kérdésemet:

— Sire, ön ura volt a világnak és nap volt a királyok között, talán meg tudná nekem mondani, melyik út visz a csillagok közé?

Lehet, hogy káprázat volt, lehet, hogy egy átrepülő karvaly vetett rá árnyékot, de úgy tetszett, mintha a világ egykori ura egy pillanatra lehajtotta volna kevély fejét.

Már alkonyodott, mire rossz kedvemmel elértem a Notre Dame de Fourviéret, Lugdunum régi fóruma helyén. Talán itt megkönyörül valaki rajtam, a Halleluja órájában, királyi zászlók lobogása közt, amelyekkel a Feltámadást köszöntik.

— Mon pere, — kérdeztem egy öreg abbét, aki a Grand Chartreuse messziről odázol dűlő halmait s a Mont Pilat sötétkék ormait mutogatta egy an-

gól társaságnak, — hány órakor kezdődik a processzió ?

Háromszor is meg kellett kérdeznem s még akkor is értelmetlenkedve csóválta a fejét az öreg tisztelendő. őnáluk nincs nagyszombaton semmi processzió. Királyi zászlókat se lobogtatnak, nem is hallelujáznak. Majd holnap a misében. Zenésmise lesz, az érsek celebrálja, azért érdemes lesz eljönni.

— De a templom nyitva van most is?

— Talán. De már sötét van, nem látni bent semmit.

Csakugyan sötét volt a templom és üres. A sekrestye falain üggyel-bajjal még el tudtam olvasni a figyelmeztető táblákat. „Emlékezzél meg róla, hogy e hely szent". „Isten a szíveket nézi". „Gondold meg, hová indulsz innét". A templomban csak az örök-mécs piroslott. Isten tűzlepkéje a hallgató sötétben.

Odabotorkáltam a nagy-oltár elé s egyszerre mintha ruhazizzenést hallottam volna. Asszonyi selyemét. Olvasószemek csörrenésére fülelt fel a szívem. ó, hogy ismerem én ezt abból a koromból, amelyeknek hazajáró lelke reggel óta kiált! Hangfoszlányok, aminőket csak üres templomok falai közt hallani. Itt valaki az Istennel beszél, itt valaki sír. ó, hátha itt tudom meg, hogy nyílik az ég ablakának kallantyúja!

A baloldali hajó végiben megtaláltam a sötét oltárt. Szegényes két szál gyertya, elfeketedett oltárkép. Akárcsak a félegyházi öregtemplomban. Az ala-

kot nem is látni, csak feje körül a glória világít. Alatta a márványban aranybetűs vésés. „St. Irénée“. A békesség szentje. Belső háborodások elaltató ja, orvosolhatatlan keserűségek elcsókoló ja. Az oltár előtt, nem a lépcsőn, hanem lent a szőnyegtelen kövön egy fekete árnyék, egész felső testével a földre borulva. A lépésemre fölrezzen, térdre egyenesedik. öreg munkásasszony, fehérhajú, az arca ráncain megakadtak a könnyek, összekulcsolt két kezét könyörögve fölemeli a közéjük szorított nagyszemű olvasóval és reszkető hangon mormolja:

— Mon pauvre petit fils...

Én szegény kis fiam... Már akkor ott térdelek én is. És mondom összetett kézzel, amire Nagyszombaton jó kis gyereknek megmutatódik a mennyország:

Gyöngykapudon kopogok,
Színed előtt lerogyok,
Én Teremtő Istenem,
Könyörülj meg telkemen.

És ahogy fölnéztem, csak a mennyország lehetett, amit láttam. Fönt, fönt a világtalan sötétben világított az édesanyám képe: de nem könnyes volt a szeme, hanem mosolygós, amint nyújtótta felém a kezét:

— Én j ó kis fiam ...

HASZNOS TUDNIVALÓK SPANYOL-ORSZÁGRÓL

Mas vale creer, que buscar. Ez a szép spanyol közmondás annyit jelent, hogy jobb hinni, mint kutatni. (Alighanem az inkvizíció idejéből származik.) Érdemes megjegyezni, nemcsak annak, aki Spanyolországba készül, hanem annak is, aki útleírásokat olvas Spanyolországról.

A spanyol értelmesebbnek látszik, mint amilyen. A francia értelmesebb, mint amilyennek látszik. Az olasz értelmesnek látszik és az is. A német nem látszik értelmesnek és nem is az. Ezt nem én mondom, mert én minden nemzettel jóban vagyok. Ezt olyan nagy ember mondta, mint V. Károly császár. Az a bizonyos, akinek a birodalmában sohasem ment le a nap. ő spanyol volt.

Ha a kisgyermeket ringató magyar embert megkérdezik, övé-e a gyerek, azt mondja rá büszkén fölszegett fejjel: „Nem is a papé". Az olasz azt feleli: „Mi köze hozzá? Az a fő, hogy van és olyan szép, mint egy angyal". A francia mosolyog: „A feleségem úgy mondja, az enyém". A spanyol az elő-

írt grandezzával feleli: „Az én házamban született.“

IV. Fülöp volt a spanyol királyok közt a legfülöpebb. Csak rá kell nézni a portréira a Prádóban, az embernek mingyárt az a gondolata támad, hogy Velasqueznek ezeket térden állva kellett festeni. Annyira etikettes uraság volt ez a Fülöp, hogy még ha csókért fizetett, akkor is a szertartások kódexéből nézte ki, kinek mi jár, mert az még ezt a kérdést is szabályozta. Egyszer négy arany dublonnal honorálta valami manolának a hozzá való jóindulatát, holott annak a saját tarifája szerint száz járt volna. A hölgy másnap audenciát kért s egy selyemerszényben négyszáz dublont tett a király lába elé.

— Sire, én ennyivel szoktam fizetni a szeretőimet.

Erről is nagyon hatásos tablót festhettek volna az udvari piktorok az utókor számára. Határozottan van benne grandezza.

A magam részéről a híres grandezzával csak egyszer találkoztam az egész ütőn. Granadában az Alhambra tövében egy hivatásos cipőtisztító nagyon kihozott a sodrából egy máskülönben hidegvérű urat. Kergette szép szóval, fenyegette pofonnal, a rongyos siheder nem tágított mellőle. Utoljára aztán azt mondta neki:

— Mibe kerül egy cipőpucolás?

— Fél pezeta, — ragyogott fel a kaballero arca s már gombolgatta is elő a hóna alatt hordozott üzemi berendezéséből a kefét.

— Tudod mit? Ha adsz nekem négy pezetát, én pucolom ki a te cipődet.

A gyerek szemében a konquistadorok gőgje vetett lobbot. Kimarkolt a zsebéből egy spanyol ötpengőst.

— Kérek vissza belőle egy pezetát, uram.

És már tartotta is a lábát. Notabene: Nem volt rajta cipő.

A burgosi katedrális a gótika világcsodája. Térdre kell benne borulni nemcsak az Isten előtt, hanem az ember előtt is, aki neki ilyen házat tudott építeni. A katedrális jobb oldalhajójában pedig van egy feszület, amelyik elől el kell szaladni. Ezen a feszületen, amelynek különben neve is van, — el Cristo de Burgos — az ízlés van keresztre feszítve. Lenyúzott emberbőr van kitömve Krisztusnak, a viaszfejen emberhajjal és emberszakállal. Valódi borncói művészet, még akkor is, ha csak az emberszőr igazi és az emberbőrt bivaly viselte valaha. Ilyen az egész ország. A legkülönösebb keveréke a szépnek és rútnak, a tündöklésnek és a szemétnek, a királyi diadémnak és a koldusbocskornak. Különben ezt szimbolizálja a spanyol pengő körirata is, amelyben a király neve után ez van: Por la Gracia de Diós Rey de las Espanas. Tehát: Isten kegyelméből a spanyol

országok királya. Spanyolország ahány tartomány, annyi ország s ahány ország, annyiféle típus városban, emberben, kecskében, nyelvben és szokásban. A spanyol országok közül néhány Európához tartozik, de a legtöbb Afrikához. Összekötőkapocs köztük a bikaviadal, az idők végezetéig és Primo de Rivera az ő végezetéig.

*

Nincs a történelemnek olyan Médca-katlana, amelyikben annyi egymásra haj igáit néptörzs és népréteg jött volna össze, mint itt. Barlangi ősember, keltiber, föníciai, görög, karthagói, római, gót, vandál, alán, arab, zsidó, cigány, — az apraját az ördög tudja könyv nélkül. (Ügy rémlik, olvastam valahol, hogy Zoltán vagy Taksony idejében valami magyar különítmény is elverekedett az Ebróig. Kitelt tőlük, de nem hiszem, hogy ott maradtak volna articsókát enni.) Valóságos olla potrida főtt ebben a katlanban, a spanyol nemzeti étel, amiben együtt fortyog bélszín és pacal, inas mócsing és porcogós hús, petrezselyem és sáfrány, spárgát és vöröshagyma, — csak éppen velőscsont nem található benne: germán elem. Az úgy szétfőtt, hogy még az íze se maradt meg. Félezer évig a gótoké volt itt a világ s a nevükön kívül semmi se maradt belőlük. Ezt a csomót bontsák ki az antropológusok, ha van hozzávaló foguk: hová vitte innen a markoláb a gotokat? Annyi bizonyos, hogy egy gót ránc sincs a karthagói profilú spanyol nemzeti arcon. (Azért írok karthagói

profilt, mert arról senki se tudja, milyen volt. Azok a betyár rómaiak meg a profiljukat is elpusztították a púnoknak.)

*

Nem ellenszenves nép, csak szokni kell. Mire eljön közülük az ember, meg is szereti őket. Csak olyan isten-teremtései, mint mi, csak éppen, hogy mi mosolyaink rajtuk, ők meg hangosan kinevetnek minket. A kalapunkat, a cipőnket, a nadrágunk szabását. Páter Böhle panaszolta, hogy az ő pörgekalapját meg is hajigálták. Mi térdnadrágban éltük világunkat köztük és kellemes derűt árasztottunk magunk körül Barcelonától Cordováig. Granadában este hattól nyolcig kísérgetett bennünket az ifjabb nemzedék, olyan érdeklődéssel, amilyennel mifelénk a medvetáncoltatót honorálta a falusi ifjúság ezelőtt ötven esztendővel. Bemenekültünk előlük a szent Izidorról nevezett kávéházba, ott elvermutoztunk egy órát, — a kölykök megvártak bennünket az ajtóban és nyihározva kísértek haza a fondánkba. Nemcsak a gyerekek ilyen kitartóak, hanem a felnőttek is. Százával és ezrével állnak most is a kikötőkben és a piacokon, mintha Cortez és Pizarro caravelláit várnák az inkák kincsével. Az őseik szoktak le a munkáról az aranjuezi szép napokban és az utódok makacsul ragaszkodnak az ősi hagyományokhoz.

A sangre azul-hoz nem tudok mit szólni, mert nem ontottam spanyol vért. Amit a sevillai borbély a bal szomszédomból ontott, az egészen közönséges piros vér volt, minden kékes árnyalat nélkül. De lehét, hogy a szomszéd nem herceg volt, hanem csak gyalogos caballero, a ruhája szerint egyformán lehetett varga vagy miniszteri tanácsos, esetleg nagypénzű bikatenyésztés. Kívülről ezt meg nem lehet mondani. A ruhára nem sokat adnak, úgynevezett jólöltözött embert tán még ritkábban látni az utcán, mint tábornokot, pedig azt csak egyet láttam s arról is kiderült, hogy a toledói katedrális sekrestyése volt.

*

A spanyol férfielegancia a cipőben tobzódj a ki magát. De nem a szabás, hanem a subickolás bűbájában. Az a népség, amelyik az utcákon nyüzsög, három kategóriába tartozik. Az egyik abból él, hogy cipőt pucol, a másik, hogy sorsjegyet árul, a harmadik az, amelyik cipőt pucoltat. Napjában ötször, hatszor. A piacon, a templom portikusában, a városháza előtt, a kávéházban. A spanyol közgazdasági életnek igen jelentős tényezője a Kakas-paszta.

*

A paraszt ott is más lehet. Ezt csak abból sejtem, hogy azt spanyolul labrador-nak hívják. Töve a latin labor. Ha akarom: munka, — ha nem akarom: szenvedés. Ugyan ez magában nem sokat jelent. Azt

hiszem, minden nyelvből ki lehet etimologizálni, hogy az ember, míg a kultúra meg nem rontotta, egy szóval nevezte meg a munkát és a szenvedést.

*

Azért igazságtalanság volna azt mondani, hogy ami szépért érdemes elmenni Spanyolországba, ahhoz az újkori spanyolnak semmi köze. Már az is érdem, hogy megtartotta azt, amit a középkortól készen kapott. Mi mindent elpusztítottunk volna s ha mi örököljük az Alhambrát, márvány oszlopait rég elhordták volna káposztásköveknek s oroszlánjait merő virtusból szétverték volna. Aztán meg a mai spanyol is épít. Például a spanyol városok palotája a sevillai kiállításon felejthetetlen lesz mindenkinek, aki látta. S csak ki kell várni az idejét, éppen úgy csodájára járnak, mint most az Escoriálnak. ötszáz év múlva múzeumi tárgy lesz a nadrággomb is s ha kiássák a töltőtollamat, amit a palota előtt ejtettem ki a zsebemből, mikor a pávákat etettem, össze fognak veszni rajta az akadémikusok, hogy mire használhatta azt az ősember.

A spanyolokat nem a nap barnítja meg, hanem az éjszaka, mert sokkal többet éjszakáznak, mint amennyit nappaloznak. Az élet éjfél után kettőkor, háromkor csöndesedik el s ezzel jó számot vetni az idegennek, aki fáradt tetemeit tíz órakor akarja ágynak adni. Inkább ő ne hagyjon mást aludni, mint-

hogy az ő szeméből kurjongassák ki az álmot a gyüszmékölők. Ennek megfelelően reggel is sokkal később kezdődik az élet, mint nálunk. A kávéházakban kilenc előtt nem igen kapni reggelit, mert a kecskék, mint közismert filozófusok, szintén azon az álláspontón vannak, hogy sohse volt jó a nagy sietség s csak nyolc óra tájt adják le a tejet. Azt is jó tudni, hogy a vasárnapot a spanyolok csak félig szentelik meg, délig „kiki a maga mesterségét folytatja". Ellenben a szenteket igen szigorúan megbecsülik s nagyon sok olyan szentjük van, akiknek a mi kalendáriumunkban még a neve se járatos. Ilyenkor a pogány idegen végigkáromkodja az egész martirológiumot, amit elég oktalanul tesz. Mert ettől csak a lelke üdve szenved kárt, de se a trafik, se a borbély, se a galérosbolt ki nem nyílik tőle.

Utasember általában úgy csomagolja be a hidegvérét, hogy el ne veszítse, különösen Spanyolországban, ahol igazán nem fenyegeti semmi veszedelem s nem bántja senki, aki senkit se bánt. Csak nem kell mingyárt lófarkára kötéssel fenyegetni a pincért, aki a reggeli mellé nem ád vizet, mert az ott nem szokás. Szép barátságosan tapsol az ember, ahogy az etikett kívánja. A második tapsolásra odanéz a mozo, a harmadikra odamegy s idővel hoz is egy üveg vizet. Poharat nem, azért külön kell tapsolni. S ha három ember nem akar egy pohárból inni, akkor a másik kettő külön-külön tapsolja ki magának a po-

harat. Aztán nem szabad hitetlenkedni se. Mas vale creer, que buscar! Ha az ember a vonatablakból látja azokat a kerek kőrakásokat, amiket a parasztok hánynak kúpba a földből kiszántott szikladarabokból és azt mondják neki, hogy azok arab sírok, akkor ne keresztbe csóválja a fejét, hanem hosszába és vágja ki rögtön, hogy igen, igen, emlékszik már rá, ide IV. Scipio Africanus granadai kalifa van eltemetve. Az ilyen jobban-értesültség mindig jobban elhallgattatja a jólértesült embert. Vagy ha Toledóban, amit úgy beszorítanak a hegyek, hogy mikor legjobban ment neki, akkor se taposhatott benne egymás sarkára ötvenezer embernél több, azzal akarják elképeszteni, hogy itt valaha hatszázezer keresztény, négyszázezer mór és háromszázezer zsidó élt, akkor ne azt mondja, hogy „igen, de nem egyszerre", hanem képed jen el és csapja össze a kezét.

— Á, most értem már, hogy miért olyan rongyosak ezek az ingek, amik a fejünk fölött száradnak a kötélen! Bizonyosan a nagy tolongásban szaggatta le egymásról az a sok ember!

*

Amit a Baedekcr utolsó kiadása — gondolom, még 1911-ből — a spanyol vasutakról és a spanyol szállodákról mond, az ma már nem igaz. A vasutak — magánkézen — rendesek, kényelmesek és sokkal megfontoltabban haladnak, semhogy szerencsétlenségtől kellene tartani. Legföllebb a kalauzért nyug-

talankodik az ember, hogy tán kiesett a vonatból, mert ezt a hidalgót az öt-hatszáz kilométeres útvonalon se látni. Mindenesetre kevésbbé rongálja az idegeket, mintha a nyugati pályaudvartól az Üllői-útig hat ellenőr keresteti elő az emberrel a villamosjegyet, míg aztán úgy elteszi, hogy a hetedik kérdezősködésre már igazán nem tudja felmutatni. A hotelek nem mindenütt kényelmesek, de mindenütt tisztán. A „világosság élő magzatja“, ahogy Arany János nevezi a poloskát ismert monográfiájában, legföljebb beviteli cikk. A személyzet figyelmes, sőt a született spanyol leereszkedő is. Nemcsak a senor portero nyújt kezet az embernek, hanem a hotelszolga is. Hozzáteszem, hogy nem tolakodásból, hanem tisztesség okából. Itthon is volt nekem olyan fuvaros emberem, aki mindig azzal adott kezet, hogy „adjon Isten jó napot, tekintetes uram, szervusz“. Ez az emberi szolidaritás érzése, ami tökéletesen hiányzik a genfi konferenciákból.

*

Madridban van a világ legelegánsabb szállodája, a Hotel Alfonzo XIII. De éjszakára vánkos helyett ott is veknit tesznek az ember feje alá. Azt a hosszú díványpárnát, amit itthon is el szoktam tenni az útból, ha egyszer egy esztendőben megpróbálok délutáni alvást rendezni. Cudar találmány s alighanem spanyol eredetű. Valamelyik múzeumban XVI. századbeli szarkofágon is láttam. Donna Alonza de

Mendoza hercegnő ilyenen nyugtatja a fejét már 1445 óta. Csakis bronznyakkal lehet bírni ennyi ideig.

*

Granadától délre van egy sziklaváros, máig is tiszta arab világ. Ott azt tartják erkölcstelen nőszemélynek, aki eltakarja a lábaszárát, az meg még az ilyenek közt is utolsó, aki nem takarja el az arcát. Fotográfusok itt különösen vigyázzanak magukra, mert veszélyben az életük. Valami német turista lekodakozott ilyen szemérmes hajadont, aztán hálás kézszorítással akart tőle búcsút venni. A lány mamája anyatigris módjára ugrott közéjük.

— Meg ne érintse, senor! Minálunk csak az foghatja meg egy lánynak a kezét, aki mingyárt kézfogót is tart vele!

*

Minden útleírásból megtudható, milyen festői a spanyol népviselet. A gorra, a piros frigiai sapka, amit az andalúzok hordanak, a baszkok kék bőiná-ja, meg a velő, a mán ja, a sombrero és egyéb subák és subagallérok. Mind látható a madridi múzeumban, a régészeti osztályban a délceg viaszfigurákon. Ugyan az egy boina az utcákon is látható, részben bennszülött csecsemők, részben idegen motorbiciklisták viselik. A nagy fekete csipkemantillát a sevillai kirakatokban is látni. Nyolcszáz pezetáért odaadják, be is csomagolják, sőt a boltos még azt is ígéri, hogy „uraságod lábai elé helyezi magát“, (ő náluk ez a kisztihand.)

Ettől a látványosságtól eltekintve azonban érdemesebb a mantillát a pesti camiseriákban megvenni. Nyolcszáz pezetáért a körúton annyi spanyolországi emléket kapni, hogy még egy angol útra is félre lehet belőlük tenni.

A perra chica magyarul kis kutya, a perra grande meg nagy kutya. Ott nem segédadótiszteket és államtitkárokat értenek alattuk, hanem az ötcentimos, meg a tízcentimos aprópénzt. Kutyának pedig azért neveztetnek, mert oroszlán tartja rajtuk a címert. Ezt a kis heraldikai tévedést el lehet nézni abban az országban, ahol kapálják a búzát és szántják a szőlőt.

*

Cosa de Espana. „Spanyol dolog". Minden olyan furcsaság, amit az idegen nem ért meg. Például a spanyol cigaretta. Azt nem hüvelybe töltik, hanem belecsavarják a papírba, mint nálunk a deákgyerekek s így árulják tizes, huszas csomagolásban a trafikokban. A spanyol ember megveszi ezt a kész cigarettát, kibontja a két végét s átsodorja a saját cigarettapapírjába, az eredeti borítékot meg odaadja a feleségének, hogy gyűjtse össze dunszt-papírnak. Az is cosa de Espana, hogy a spanyol városokban nincsenek az utcákon postaládák. Az idegen ezt nem tudja, ha az egyik sarkon nem talál, gondolja, majd lesz a másikon, a fél várost bejárja hiába, akkor elfog egy barátságosképű senort és elmimikázza neki a bána-

tát. A senor visszamimikázik, hogy tessék csak át menni a másik oldalra, ott van ni, az a kék. Az ember átmegy a másik oldalra, ott végigtapogatja a falakat a szemével, annak nem hisz, akkor végigtapogatja a kézivel s ezzel se talál semmit, aminek köze lehetne a spanyol kir. postához. S mikor a dühtől már csak zöldet és vöröset lát, akkor megint megkérdi valakitől, hogy mi van itt, hol van itt kék. Hát tessék, ennek a trafiknak van kékre festve az ajtaja, ami előtt már elmentem húszszor, de nem lehetett észrevenni, mert befelé nyíló ajtaja nyitva van. És bent a trafikban van a postaláda, persze az ajtó mögött, hogy még kevésbbé lehessen észrevenni.

A történelem azonban tud más cosa de Espanáról is. Mikor Napoleonékat kitessékelték Kasztíliából, néhány spanyol csapatnak elfogyott a golyója. Ügy segítettek magukon, hogy kiverték egymás fogát s ilyen dura-dummal lövöldözték a franciát.

*

Aki tudja, hogy a spanyol milyen jóban van a szentekkel, az, ha már eddig mindent elhitt, hitelt adhat annak a történetnek is, amiből kitűnik, hogy Spanyolországra még a mennyekben is féltékenyek egy kicsit.

Amikor III. Ferdinánd, a szent, fölért az égbe, megkérte compostellai szent Jakabot, a spanyolok főpatrónusát, hogy országáért járjon közbe az Istennél.

— Hiszen tudod, hogy minálunk süt legszebben a nap.

— Tudom, — felelte a patrónus.

— Hogy mennyi búzát, bort, olajat teremnek a mi áldott földjeink és kertjeink.

— Tudom.

— Hogy a világon a mi lányaink a legszebbek és a mi fiaink a legvitézebbek.

— Azt is tudom. Hát mi kívánságotok lehet még?

— Derék, becsületes, alkotmányos kormányt kérek a népem számára.

— Nem, nem. Azt az egyet soha! — csóválta meg szent Jakab ijedten a fejét. — Hiszen, ha még jó kormánya is lenne Spanyolországnak, akkor az angyalok mind itthagynák a mennyországot és levándorolnának tehozzátok.

Tisztán ezért van Spanyolországban ma is diktatúra.

Buenos dias, senores y senoras!

ORBIS HISPANICUS

Abban az időben, mikor még én is társaslény voltam és más rendes ember módjára élveztem a fedőpörgetés és az élőképalakítás örömeit, magara is szoktam egy egészen különös társasjátékkal ijesztgetni a hölgyeket és urakat.

— Megmondom, ki vagy, ha gondolkodás nélkül megmondod nekem, mi az első képzeted, mikor ezt a szót hallod, hogy „India“ ?

Nem mindenki mondta azt, hogy: semmise. Volt, akiben az elefánt képe idéződött fel, a fakir és bajadér is megkapta a maga voksát, legtöbb szavazat pedig a maharádzsára esett. (A Hindu síremlék-bői.) Legjobban pedig a leányom feleletén lepődtem meg. ő előtte Ázsia kiterített térképe jelent meg a rózsaszínűre festett indiai háromszöggel. Szóról-szóra az a kép, amit énbennem is asszociál India neve. Már gyerekkorom óta. Ahogy először láttam a Kozma-féle atlaszban. Azt hiszem, a rózsaszín lépen ragadtam meg. Ha zöld, vagy sárga lett volna az angol gyarmatok színe, akkor más rögzített volna Indiához.

Most megpróbálom ilyen alapon elsorjáztatni magam előtt a spanyol városokat. Baedeker nélkül, jegy-

zetek nélkül, mindenféle mankók nélkül. Nem szépítek semmit, még magamat se.

Barcelona. A platán-város. Ilyen platánok nincsenek sehol a világon. Magasra metszettek, égig érők; jó emberek lehetnek, akik így tudnak bánni a fákkal. A rambla. Virágpiaccal szegélyezett korzó. A jácintcserjék és kaméliafák közt arany drótos kalickákban kanárik, csízek, pintyek, törpe papagályok. Trillázás, csipogás, kacagás mindenütt. Még az is nevet, akinek a lábára hágnak. Belátja az ember, hogy ekkora sokadalomban az nem megy másképp, majd ő is a lábára hág valakinek. A rambla és a kikötő közt a Columbus-emlék. Lent kilenc oroszlán, be vannak mázolva cinóberrel, de ez csak az alsó ruhájuk, az utcai ruhájuk oroszlánbőr-színű lesz. Kristóf, a tengerész, nagyon magasan van, nem lehet kivenni az arcából, hogy örül-e ennek a mozdulatlan halhatatlanságnak, vagy jobban szeretne eleven matróz lenni és a halpiacon kacsalódni a benszülött senoritákkal. A katedrális. Tele van művészettel, világhírrel és sötéttel. Csak a városi képtárban láttam egy festményen, milyen szép ez a katedrális belül, annak, aki látni tud benne. A Tibidabo. Ez a barcelonai Jánoshegy, csak kisebb és nem gyöngyvirágot terem, hanem kaktuszt és agavét. A tetején van templom, szálloda, röpülőgéphinta, óriás kerékhinta és a csavargó idegen számára elő van írva, hogy itt ő is géppé váljék. Csodálkozó géppé. Tibi dabo... „Neked adom a világot, amit innen látsz, ha leborulva imádsz engem“, — mondta a Sátán a Mes-

siásnak, mikor föl vitte a kísértés hegyére. A spanyolok azt mondják, hogyha erről a hegyről mutogatta volna a Sátán a világot, akkor még Krisztus urunk is meggondolta volna a dolgot. Így el vannak ezek a spanyolok ragadtatva a hazájuktól.

A Montserrat. Ez nem város, hanem hegy, Barcelonához jó néhány óra autófutamodásra. De mégis város ez, csak kővé válva. Sziklatornyok vörös homokkőből, oroszlánfejű, elefántfejű, ördögszarvakat viselő óriások őskőzetekből. A középkor elején az volt a hivatásuk, hogy őrizzék a Szent Grált, a smaragd tálat, amibe Arimatiai József felfogta az Isten bárányа vérét a kereszt alatt. Most a monsalvati kolostort őrzik a szörnyetegek, a La Santa Imagén-t. Fekete Mária-szobor, amit maga Lukács, az evangélista faragott. Korai román stílusban.

Cordoba. Ráfael arkangyal városa. Hatalmas szobra ott áll a római-arab hídfőnél. Rá van írva, hogy kicsoda. „Esküszöm, hogy én vagyok Ráfael angyal, akire az Úristen azt bízta, hogy vigyázzak erre a városra“. Hogy hány oszlopa van a Mozquitának, nem olvastam meg. Van, aki azt mondja, 300, mások szerint 860, ami olyan nagy differencia, hogy az a gyanúm, ezt ezer év óta mindenki mástól hallja, de Abderrahmán-an-Nasir óta senki se olvasta meg. (Ez volt az építtetője s az első pálmát is ez a jó ember ültette itt el.) Mindenesetre olyan sok az oszlop, hogy én nem tudok addig számolni s hogy az oszloptól nem látni a templomot. Különben szép tiszta kis varos ez a Cordoba s emiatt titokban

szégyenli is magát a többi spanyol város előtt. Olyan csöndes, mint Kunágota, egészen jól el tudnék benne élni. Villanyos-elgázolást még nem jegyzett fel a helyi sajtó, mert olyan szűkek az utcák, hogy itt ilyen műveletekre csak a bicikli van iparengedéllyel ellátva. De vannak olyan szűk utcák is, amikben két macska is csak úgy tud kitérni egymásnak, hogy egyik átugorja a másikat. Ezeknek az utcáknak a sarkára ki van írva, hogy tilos az autóközlekedés. Ez olyan, mintha a tevének megtiltanák, hogy keresztülmenjen a tű fokán. De éppen az a szép a spanyolban, hogy mindennek megadja a módját. Az Avenillas-uteában lakik Dolores Prietti. Ahogy a silt-je mondja: profesora en partos. Mifelénk az ilyen profesora egyszerűen tudós-asszony.

Madrid. A Pasco del Prado. Olyan főfasorféle, de olyan széles, hogy a makói hosszú piac elférne rajta keresztben. Sok emeletes szálloda fényreklám ja: Hotel Mora. Nem én vagyok az illető, de azért büszke vagyok rá, hogy ez még megmaradt a családi birtokunkból.

A madridi főposta is ezen az utcán van. Modern palota, építészeti látványosság, mindenféle kényelmi berendezkedéssel a közönség számára, még barátságos postatisztekkel is. Külön gyűjtőszekrények a helybeli leveleknek, külön Castiliának, Catalunának, Asturiának, Estramadurának, a többi tartományoknak és külön annak a külföldnek is, amelynek nincs szerencséje Spanyolországhoz tartozni. Összesen tizenkét szekrény. Éppen szedték ki belőlük a leveleket, — persze egy gyűjtőtáskába valamennyit. Hogy minek

akkor a sok külön rekeszték? Hja, fegyelmezni kell a közönséget!

Megkerestem a poste-restantes senorität, bemutatkozom neki az útlevelemmel s kérdem, tartogat-e nekem valamit? Azt mondja, lehet, hogy igen, lehet, hogy nem. Ejnye, ejnye, de játszi természete van itt a postának. Hát aztán mitől függ az, van-e levelem vagy nincs? Azt mondja, attól, hogy honnan várom- Ungariából várom. No, kotorász a nyilvántartásban, onnan van levél. Muchas gracias, señorita, akkor csak ide vele. Hja, előbb mondjam meg, kitől várok levelet. Ejnye, a kiskésit neki, én megértem az örök nőt, de ez már mégis sok egy kicsit a pajzánkodásból. No, hogy milyen könnyen barátkoznak ezek a madrilenák! Borzasztó föl vagyok háborodva, de nem mutatom. Rákacsintok és biztatom, hogy találja ki. Olyan fagyos lesz, mint a Sierra Guadarama. Megmondom, vagy nem, hogy kitől jött a levél? De a tolosai szent szűz áldja meg magát, hát hogy mondhatnám meg, míg ide nem adja! Hát akkor hajlandó vagyok-e beleegyezni abba, hogy ő fölbontsa a levelet? Kérem, ha úgy tartja a passziója, tessék, hiszen én is felbontanám. Fölvágja a borítékot, nincs benne se bomba, se egymillió-fontos bankjegy, csak egy szegény kis szív.

— Ez az? — mutatja az írást.

— Ez.

Most már aztán én kérdezem meg, hogy mirevaló volt ez a teketória. Hiszen láthatta az útlevelemből, hogy az a nevem, ami az adresszon van írva.

— Éppen az volt a baj — mosolyog fölényesen. —

A Francesco Móra nagyon mindennapos spanyol név. Mit tudom én, hogy éppen senorságod-e az a bizonyos?

Másoktól is hallottam ezt. A Baedeker regiszterében is hat spanyol Mórát találtam. Kettő közülök José és Juan Gomez festő volt a XVI. században, négy meg város még most is. No tessék, hol talál rá az ember a családfája gyökereire!

De azért nem bíztam el magara. Este nagyon szerény comidá-t ettem a cerveceriában. Chuleta de cerdo-t, patatas-szal. Karmonádlit burgonyával. Egyszerre rámzörgetik az utcáról az ablakot. Egy úriember áll odakint. Olyan, mint egy nyugdíjas végrehajtó. Integetünk egymásnak az üvegen keresztül, de nem vezet célra.

— Mit akar ez a senor ? — kérdem a camerero urat.

— Alamizsnát, senor.

— Az ablakon keresztül?

— Kérem, ki lehet nyitni — mondja készségesen s már akkor nyitja is.

A külső senor karja benyúl az ablakon. Veszem elő az erszényem, keresek egy tízpezetást.

— De este! — mondja a senor s mutatja a karmonádlit. Már mint hogy abból! Ugyan magyarul is meg lehet érteni: de ezt é! Tessék, földi! — nyújtom ki neki a tányért. Gracias! — biccent méltóságosan, de továbbra is csak ott hadonászott a karja. Nem, ez nem az lesz, fonnyadtabb és rongyosabb, ez női kar. A senorhoz tartozó senoráé. Mit lehet tudni, hátha vala-

melyik spanyol nagynéném. De genere kékvér! Ennek is adattam egy chuletát.

Jók voltak még Madridban: a Prado, amiről majd külön beszéljünk és a libanoni cédrusok, ezek a fák társadalmában a katedrálisok, éppen miséztek rajtuk a fülemilék. Az Escorial. Szorosan összetartozik építtetőjének, II. Fülöpnek a Pradoban látható portréjával. Ha a képet látja előbb az ember, akkor azt mondja: hű, ezzel az őrülttel se szerettem volna álmot cserélni, akit pecérnek szánt a teremtés, de a vak sors a világ legragyogóbb trónjába pottyantotta bele! Aki pedig a kísértetek termeit járja be előbb a Escorial - ban és az Escorial alatt, azt összeborzongatja a képzelt penészszag és az a gondolat, hogy milyen vétkei lehettek annak a Fáraónak, aki ezt a halálosan komor szépségű piramist álmodta az Úristen kiengesztelésére.

Toledó. A főtere a Zocodover. Akkora, mint egy jó nagy eperfalevél. Pár száz caballero rezseg rajta, nem rokonszenvesebbek a vedlő selyemkukacnál. Körül kőcsipkés álompaloták. Posada de la Sangre, a Krisztus véréről nevezett kapu mellett. Valamikor csárda, Cervantes lakott benne, most autógarázs. A macskafej-kövezet borzasztó régi, a Cid lovának a patkója is ezen csattogott már. A katedrálisban van egy freskó, szent Cristobalt ábrázolja, ez a legnagyobb Nagy Kristóf a világon. Tizennégy méter magas. Hol van még ehhez a mennyezet s hol van még ahhoz a jó Isten! A Tajo-part az Alcantara-híddal. Fotográfián még szebb, mert azon nincsenek rajta a szemétdombok a gágogó archeológusokkal, a mocskos libákkal, Greco

háza. Körülötte bűzös, szennyes térjmeg-utcán, az egyik viskón hivatalos pléhtábla adja tudtul, hogy itt a sintér lakik. A padlásablakból a legszebb női arc kukucskál ki, amit spanyol földön láttam. Ezért érdemes volna a Greco lelkének éjszakánként hazajárni. Különben azt hiszem, Toledot másnak is csak holdvilágnál volna szabad megnézni, mikor a mostani spanyolok már alszanak s a rómaiak lovagjainak lába nyomán hull a csillag az égről.

Cabra del Santo Cristo y Alicun.

Ez nem város, csak vasúti megálló. Mért áll meg érte a vasút, nem tudom, mert egy bakterház az egész, falu sincs hozzá. De azért megtanultam a nevét tisztán a szépségéért. „Szent Kristóf és Alicun kecskéje".

Granada. Alhambrája van, de arról nem lehet a többivel egy sorban beszélni. Aztán meg cigányai is vannak a gránátvirágvárosnak. (Egy gránátbokrot se láttam benne.) Nem tudom, a spanyol állami idegenforgalmi hivatal milyen honoráriumot fizet ezeknek az idegenforgalmi cigányoknak, de az bizonyos, hogy nagyon piszkosak, nagyon szemtelenek, nagyon tolakodók. Kissé túlzásba is viszik hivatásukat. Nem is hiszem, hogy cigányok. A mi sátoros nomádjaink őhozzájuk képest a Calatrava-rend lovagjai.

— Kedves señorita, — mondtam bátortalanul egy gitanának, aki már az ötödik utcában kísérgetett, a hóna alatt egy pólyás gitanóval, — talán lenne kegyes már úgy fordítani azt a kis csomagot, hogy ne a feje lógna lefelé.

Nagyon szigorúan rendreutasított.

— Senor, én alamizsnát kértem, nem tanácsot.

Zaeagoza. Végre egy spanyol város, amely minden elképzelésemnek megfelelt. Csak a vonatról láttam, úgy is messziről. Délibáb a sivatagban.

Sevilla. A Pilátus házát látom legtisztábban magam előtt. Amibe persze úgy került bele Pilátus, mint a krédóba. A szökőkutas átrium pillérjein mellszobrok. A spanyolok ősei. Köztük Hannibál és Scipio. Milyen különös, hogy ez a két ember egy népnek az őse lehessen. A Giralda. Azt mondják, ilyen mecset nincs több a világon. A fundamentumát a rómaiak rakták. A derekát az arabok építették. A hegyibe a spanyolok tettek egy nagy aranyozott szobrot. Santa Fé. Szent hitünk szimbóluma. Egyben gyakorlati célt is szolgál: ezélkakas. A Calle de las Sierpes. A kígyómódra csavargó Váci-utca a feketemantillás, teknősbékafésűs, legyezőszempillájú sevillanákkal. Az Alkazár. Tündértermei már csak homályosan rémlenek s néha összefolynak az Alhambra arabeszkjeivel. De soha se fogom elfelejteni azt az omladéktornyot, amely sárga futórózsákba van öltözve. A patio-k. A sevillai paloták szökőkutas, pálmafás márványudvarai, amikre a nyitott kapun át be lehet látni az utcáról. Megöregedtem, mire megtudtam, hogy én is patios házban születtem. Abban az időben majd minden kiskun-porta ilyen volt. Nyitva volt a kapu és be lehetett látni a szalmás istállóra.

A Manzanares. Madrid tiszteletbeli folyója. Nemcsak poétikus nevű, hanem gyakorlati szempontból is ideális folyamka. Tudniillik lóháton, sőt kocsival is

hajózható. (Az öreg Dumas, mikor egyszer Madrid-ban megszédült és vizet akartak vele itatni, azzal tolta el magától a poharat: Öntsétek a Manzanaresbe, annak jót tesz.) A spanyol irodalomban mint a források vicomte-ja és a patakok hercege szerepel. Hát csak nem bántom meg azzal, hogy kifelejtsem.

TÖRTÉNET A HÁZLOPÓ PABLORÓL

Megírjam, ne írjam ezt az ostoba kis riportot a spanyol célszörű szögény embörről? De hát ha a La Epoca-ba belekerülhetett Pablo, a házlopó, tán helyet ád neki a magyar újság is.

Igen, arról is be kell számolnom, hogy került az én kezembe a spanyol újság. Ügy, hogy a Calle de Alcalán bebotlottara egy peluqueriá-ba. Nem vagyok ugyan valami szenvedélyes borotválkozó, de a spanyol borbélyt nagyon élvezem. Nem mint művészt, hanem mint embert. Egészen szokatlan mifelénk az a közvetlenség, amivel a peluquero az ember arcába fújja a cigarettafüstöt borotválás közben. Idegeskedni lehet ugyan miatta, de nem ajánlatos. Végre is az ő kezében van a navaja, aminél tökéletesebb nevet igazán nem lehetne kigondolni a borotvának, mint a gyötrelem eszközének.

Elég az hozzá, hogy beköszöntem a szép nagy officinába és megmondtam, mi járatban vagyok.

— Afeitar!

Meg is simogattam az állam, úgy egy újjal, hogy félreértés ne legyen a dologból s ne a tijeras-t fogja rám a navaja helyett.

— Si, si senor — mosolyog rám egy fehérpalástos maestro és mond valamit, amiből csak annyit értek, hogy „négy óra". Csóválom a fejem, erre aztán öt

fehérpalástos ember magyaráz egyszerre. Most már aztán végkép nem tudom mihez tartani magam. Végre az első maestro föltalálja magát s mutatja a falon ketyegő kerek órát. Háromnegyed négy, látom. Előveszem az órámat, én is mutatom: hát aztán? A mester fölugrik egy székre, előretolja a faliórán a mutatót egy negyeddel, aztán visszaigazítja, közben pedig egy fiatalkorú ver dugó beleigazít egy hintaszékbe, a kezembe nyom egy spanyol újságot és kérdezi, hogy értem-e már?

Hát persze, hogy értem. A borbélynál csak négykor kezdődik a hivatalos óra, addig foglaljak helyet, növesszem a szakállamat és delektáljam magam, az újsággal.

Szót fogadtam és így jutottam a házlopó Pablo történetéhez.

*

A spanyol lapban meg lehet találni Pablónak a vezetéknevét is, de hát minek az a bolondság? Soha senki ő tőle meg nem kérdezte, ki fia-csikaja, mert o nem hidalgó, csak afféle galego. Ő csak a Pablo volt világéletében, mint ahogy más tartományokban is csak a Pál, vagy a Paolo, vagy a Pável lett volna, ő csak Pablo volt az anyjának, ki jónak tudta, a másik nőnemű állatnak, aki szépnek tudta, a kölykének, aki erősnek tudta, a falusi tendero-nak, aki megcsalta, a notaro-nak, aki megnyúzta, a cura-nak, aki minden vasárnap az Ördöggel ijesztgette. Tovább nincs. Ez a Pablók egész világélete.

Most aztán a szentséges atyaúristen is megjelent a zenitjén: a kerületi guardia civil, aki pofonvágta. Ezt ugyan nem írja meg az újság, mert a hely drága a spanyol sajtóban is és a diktatúra se szereti, ha fölösleges dolgokat írnak. Úgyis tudja azt minden értelmes ember, hogy a csendőrkáplár két pofon közt kérdezte meg Pablótól:

— Te állat, hát hogy merted ellopni azt a házat?

Amit Pablo erre felelt, az már benne van a humorkedvelő újságban. A megvert kutya alázatosságával és a salamacai egyetem néhai nagy filozófia tanítóinak bölcsészével felelte Pablo:

— Azt hittem, senor, az élőknek kell a ház, nem a holtaknak.

Tudniillik illik tudni, hogy Pablo a hegyi falucskája temetőjében a deszkából ácsolt halottasházat lopta el.

No igen, mert ott az északi sierrákon nem lophatott egyebet. Ha ő nem egyszerűen a Pablo, hanem az, vagy amaz a Pablo és nem egy piszkos galego, akinek életmódja körülbelül olyan, mint atyafiáé, a pyreneusi medvéé; ha Pablo nagyban űzi a rongyszedést a közélet piacán, akkor nem hullaházat lop. Akkor neki palota kell és domínium és autó és pezsgő és drága szerető és történelmi név, amit csak az unokái szaggatnak el. De Pablonak csak kenyér kellett, avas zablisztből szerkesztett kenyér, kutyának való és — szegény fejének tán gyerekkora óta se volt ilyen jó

napja — pálinka, borseprőből főzött, kutyának se való subapálinka.

Lehet azonban az is, hogy a galegónak nem voltak ilyen magasratörő álmai, mikor az ördög odataszigálta a hullaházhoz. Talán Pablonak csak adót kellett fizetni, útadót, mondjuk, mert az van ott is, ahol út nincs. A hegyi spanyol két napig égeti a szenet, két napig befuvarozza a szamara után a legközelebbi városba, két napig megy vissza a sziklái közé. Az útadóért tizenkét napot szokott dolgozni Pablo becsületes ember korában. Most azonban elvette az Isten az eszét és csak öt napot és egy éjszakát dolgozott. (Azt az éjszakát, amelyiken ellopta a hullaházat.) Körülbelül annyit, mint az Isten, aki ennyi idő alatt megteremtette a világot. (A hiányzó fél nap az ember teremtésére esik, aki arra rendeltetett, hogy csúffá tegye az Isten teremtett világát.) Pablo ennyi idő alatt csak az útadóját bírta megteremteni és rabságot, egy-két esztendőre valót. Legalább ennyi kijár neki, mert borzasztó elvetemült lélek az, aki még a halottak házát is ellopja.

Ámbár olykor még az igazlátókban is van némi belátás. Nini — mondják magukban — mégis csak fenelegény ez a Pablo. Mert ugyan melyikünk merte volna a hullaházat ellopni? Bujkáló holdvilág az égen, a fagyos ormokról ordítva szakad le a szél, mint a kárhozott lélek, a hullaház körül csikorognak a fák és az ajtó mögött ott vigyorog a diabolo, kénköves lángot lehel az orrán és integet a hasított körmű kezével: Gyere, Pablo, gyere, vagy én, vagy a végrehajtó!

Borzasztó lehetett ez, igazán el kell ennek a bátor Pablonak egy hetet engedni a rabságból.

És Pablo, akinek nincs vezetékneve, ahogy nincs a királyoknak és nincs az ezeresztendős, templomok retablóin kifaragott tömérdek szenteknek, a börtönben bizonyosan meg fog okosodni és ha még egyszer kiszabadul, már nem hullaházakat fog lopni.

EGY KÜLÖNÖS MŰALKOTÁSRÓL

Ha tehetségem volna a nagyképűsködéshez, akkor ezt a fejezetet azon kezdeném, hogy engem sokat foglalkoztat a műalkotás lélektana. De hát minek mondjam, mikor nem foglalkoztat? Nincs időm az okkult tudományokra s attól tartok, nem is sokra mennék velük. Próbáltam én magam rajtakapni a műalkotáson, persze nem mostanában, mikor csak olyan barkácsoló ember vagyok, hanem a följebbvaló esztendőkben, gyakorló költő koromban. Amit azóta csinálok, amióta nem élek ambrózián, azt nem igen lehetne módszeres lélektani vizsgálódás tárgyává tenni. (Ejnye, de szép intelligens mondat, olyan irodalom szaga van, mintha nem is én írtam volna!) Olyan passziózás ez, mint amilyennel öreg parasztok múlatják az időt esős délutánokon az ereszet alatt. Fölvesznek egy darab fát a kerítés mellől, egy rossz kapanyél darabját, egy hempergető lécet, egy ráérő deszkát, aztán elkezdik fúrni, faragni a bicskával. Ha az ember megkérdi tőlük, hogy „mi lesz az, Péter bácsi?“, akkor azt mondják, *hogy:* „tudja a Jézus“,vagy „a fene jobban tudja“, vagy „ami lönni akar“. Aztán addig barkácsolnak rajta, míg vagy borotvátok lesz belőle, szép rozmaringos faskatulya, vagy kanál, vagy gyerekfütyülő, vagy

hurkacövek. Egy szóval: ami lenni akar, aszerint, hogy puha-e a matéria vagy kemény, meg hogy a bicska hogy fogja.

A vers azonban egész más, az műalkotás, annak lehetnek olyan titkai, amiket érdemes meglesni és kipublikálni minden verssel vajúdó lelkek érdekében, hogy „ne kínlódjatok, baj társak és baj társnők, ehol a recept, így kell azt csinálni“. Sajnos, önmegfigyeléseim eredményének a fogzás idejét élő költők nem sok hasznát vehetik. Annyit tudok, hogy énnekem sohase volt alapeszmém — no, az azóta sincs, mióta a versírás fölhagyott velem — és sohase zártam magamra az ajtót azzal, hogy hopp, ihlethez van szerencsém, jaj, ki ne szaladjon! Csak elkezdett bennem csengeni egy versor, néha az első, rendesen az utolsó strófa közepe, mintha valaki a fülembe mondta volna, de nagyon kitartóan, utcán, kávéházban, adóhivatalban, vezércikkírás közben, volt úgy, hogy éjszaka is föl ébredtem rá s addig nem volt tőle szabadulás, míg ki nem szabadítottam magamból, de már egészen készen, kezestül, lábastul. Hát ez egészen világos, komplikáció nélkül való folyamat, csak egyetlen titok van benne, amire nincs felelet: honnan jött az a magától való csengés, ki csengette a fülembe?

Sokáig azt hittem, ez csak a versírás titka s nagyon meglepett pár esztendeje, hogy nemcsak a szárnyon járó költészet ilyen kitanulhatatlan, hanem a gyalogjáró is. Regényt akartam írni, azért bujdostam el idegenbe, hazai örömek és bánatok elől; vittem a kofferomban négy-öt témát, amiket már éve-

kig forgattam magamban s azt hittem, azokból mingyárt regény lesz, mihelyst egyedül lehetek velük, Sem lett egyikből se, négy hét alatt befulladt valamennyi regénygubó, meg is írtam a kiadómnak, hogy hagyjon föl minden reménnyel s nagy megkönnyebbülés volt, mikor ezt a levelet elküldtem, a szabadságom utolsó napján. Nagyot lélekzettem a tengerparton, este tájt, megszólalt a harang, eszembe jutott, hogy otthon mától kezdve már megint tíz órakor zárják a kaput, Szent György-napja van, holnap Márk lesz, búzaszentelő, — láttam a zöld mezőben a papot, ahogy az aspergillummal meghinti a vetéseket s hallottam a lehajtott fejű magyarok nyújtott énekét: Ne haragudjál mireánk örökkéé . . . S félóra múlva mór fönt ültem a szobámban, amiből nem egészen öt hétig nem is igen mozdultam ki többet s ezalatt megírtam a regényt, amelyiknek a címe Ének a búzamezőkről. Kétkötetnyi kéziratot, ami irnoki munkának is tisztességes teljesítmény lett volna, egy betű javítás, változtatás nélkül, olyan témáról, ami engem soha az életben nem foglalkoztatott. Máskép nem lehet, minthogy diktálta valaki. Megint az, aki repülő koromban a verssorokat csengette. S akiről én azt tartom, hogy ő a felelős mindenért, ami jót alkot az író. Nem tudom, kicsoda, micsoda, nem tudok neki nevet adni, de azt tudom, hogy nem én vagyok s az érdem se az enyém. Az író csak azért felelős és azért nyúzandó meg, ami roszszat csinált, ő nála nélkül.

Hát ez szép elmélet s a kritikusok bizonyosan jóvá

is hagyják, hanem bevezetésnek egy kicsit hosszú ahhoz a műalkotáshoz képest, amiért Don Antonio Gaudi a felelős, aki híres spanyol műépítész volt, pár esztendővel ezelőtt halt meg, hagyván maga után Barcelonában a világ legkülönösebb templomát, amelynek neve: Templo expiatorio de la Sagrada Familia. Egy félbemaradt kőéposz, amelyet nem megszállott lelkek ihlete növesztett ki a földből, mint a többi spanyol katedrálist, hanem az előre elgondolt alapeszme. Még pedig politikai alapeszme.

Tudnivaló, hogy Barcelona Katalóniának a fővárosa, ez pedig az a spanyol tartomány, amely még ma se akarja magát spanyolnak vallani, mert máig se felejtette el, hogy valamikor önálló ország volt, a maga gazdája. Külön nyelve van, a katalán, amit a született spanyol csak félig ért meg, az pedig, aki könyvből tanult spanyolul, egyáltalán nem ért meg, külön politikája, amely erősen köztársasági, külön katalán akadémiája és külön irodalma, katalán nyelvű újságokkal és könyvekkel, amiket ágy kell spanyolra lefordítani, mint akármilyen más idegen nyelvre.

Don Antonio Gaudi nemcsak kiváló építész volt, liánéra spanyolgyűlölő, lelkes katalán hazafi is. Nem tudott belenyugodni abba, hogy az ő hazájának olyan templomai legyenek, mint Kasztiliának s hogy a világ építészeti irodalma csak spanyol műemlékeket ismerjen. Kiadta a jelszót, hogy meg kell teremteni a világ számára a katalán stílust, amit egysorban emlegessenek a góttal, románnal, meg a többivel és soha össze ne tévesszenek a spanyollal. Meg is tervezte a

templomot, katalán liga is alakult a költségek összeszedésére s így indult meg a Szent Család-temploma építése, amit Don Antonio olyannak álmodott, amilyen csakugyan nincs több a világon.

Már a méretei is elképesztőek, a hosszhajó 150 méter, a kereszthajó 130, a magasságuk 60 méter. A főtorony 160 méter magas, körülveszi 16 oldaltorony, százméteres. Az egész épület talitarkára festve, órák helyett éjszaka villanylámpák gyúlnak ki rajtuk, amelyek óriás betűkké formálva, a Credo első sorát üzenik föl a csillagoknak. Ugyanez a tarkaság, a legantikabbnak és a legmodernebbnek összekeverése a részletekben is, amiket mind Don Antonio dolgozott ki. A faldíszeket, a szobrokat, a faragásokat, amikben megtalálható a teremtés egész szerves és szervetlen világa. Szentek, angyalok, griffek, pávák, tengeri sünök, pentagondodekaederek, tulipánok, pálmák, méhköpfik, dugóhúzók, felhők piros, kék, zöld, sárga kövekből. Egy túlhevült művészagy hihetetlenül groteszk álmai, egyszemű embere vő óriásokkal és leheletbe öltözött gráciákkal, egy lángész beteg víziói, aki lekuporodik a porba és tipló-taplót játszik a csillagokkal.

Mindezt azonban csak papíron álmodta meg Don Antonio. Az arany felhőszakadása kellett volna ezeknek a terveknek a kőbeöltöztetéséhez s az aranyeső csak szemenként csepergett. A nagy katalán templomból ötven év alatt csak a kripta készült el, igaz, hogy az templom gyanánt szolgál, olyan nagy. Don Antonio megöregedett s nem akart addig örök

álomra térni, míg szemei nem látják megvalósulni legalább egy karaját annak a mesevilágnak, amit idelent álmodott a katalán nemzet nagyobb dicsőségére. Olyan vakmerőségre szánta tehát magát, ami eddig példátlan a templomépítészet történetében. Nem a fundamentumon kezdte az építést, hanem a falon. A kripta fölött húzatott egy száz méter magas falat, világtalan ablakszemekkel s arra felrakatott az álomtornyokból négyet. A torzó messzire ellátszik a tengerre, mint egy irtózatos tűzvészből megmaradt rom. A romok legszomorúbb fajtájából: amelyek sohase voltak egészek.

Az alapozás nélkül való építés most is folyik, hol húsz, hol harminc munkás dolgozik rajta, mikor mennyi futja a gyűjtésből. Ebben a tempóban körülbelül ötszáz év alatt fel is épülne a templom, ha addig össze nem dőlne. De talán Don Antonio energiája legyőzi ezt is, a művészé, aki halottan fekszik a kriptában, de láthatatlan keze kinyúlik a kövek alól és tűzhet ükkel írja a csillagok közé: Hiszek.

KIRÁLYOK FÖLD FELETT ÉS FÖLD ALATT

Nincs ország a világon, amelyiknek annyi királya lett volna, mint Spanyolországnak. Borzasztó lehet szegény spanyol deákoknak, ha azt a sok aragóniai, kasztíliai, katalóniai, aszturiai Sanchot, Pedrót, Jakabot, Ferdinándot, Alfonzót mind kívülről kell nekik tudni. Ezeren is fölül lehetnek s legalább száznak közülük epithetonja is van. „Szőrös", „kegyes", „kegyetlen", „szép", „bölcs", „őrült", „bátor", „nagyorrú", „kopasz", „kövér", — még olyan is van köztük, akit „csillagrugdosó"-nak nevezett el az udvari történetírás. (Vide: Alvarus Pelagius episc. Silvensis 1304—1352: Speculum regum, pag. 207. Ehol-e, tudok én tudósul is. Megvan a madridi könyvtárban, disznóbőrruhás fatáblában, nagyon tanulságos olvasmány annak, aki tud hozzá.)

Persze ma már a legcsillagrúgdosóbb spanyol királyokat is megette a föld. Azaz hogy nem mind, mert akiknek az Escorialban mértek ki a házhelyet, azoknak még a porai se vegyülhetnek el a méltatlan Földdel. Nem lesz belőlük, szegényekből, kakukfű, meg istentenyere-fű, meg szép kis kék, piros tikszem, mint mibei ölünk. Az élet királyságáról ugyan nekik is muszáj leköszönni, de királyok maradnak a halálban is. Leszedik őket a ravatalról a temetés után s kenik-

fenik mindenféle páccal, lötykölik mindenféle levekben, aztán hetekig aszalják a napon s csak akkor csukják őket a kőkoporsóba, mikor már olyan tökéletes múmia lett belőlük, hogy arról lecsúszik még az idő foga is. Sokfelé látni azt a fotográfiát, amit akkor csináltak V. Károlyról, mikor utoljára szellőztették a koporsóját. Aki látja, az megborzad, keresztet vet és hálát ad a jó Istennek, hogy ő belőle nem lesz múmia, mert az olyan ijesztő látvány, hogy még a kürtös angyal is gondolkozóba fog esni, érdemes-e az ilyent feltámasztani.

A tömérdek spanyol király közt, akiket vékával lehet mérni, lapáttal szelelni, sok van olyan, akiről biztosan tudni, hogy karddal, tőrrel, méreggel múlt ki e világból. Volt olyan, akit az anyja fojtatott meg, de volt olyan is, akinek a fia vágta el a nyakát. Ilyesmi más országokban is megesett az alattvalók nagyobb épülésére, de sehol annyi kék vér nem folyt el, mint spanyol földön, ahol ezer éven keresztül tartottak a daliás idők.

Ad vocem: daliás idők. X. Alfonz, aki a Bölcs nevet kapta, a mi IV. Béla királyunk kortársa, törvénykönyvet szerkesztett, amelynek tizenhetedik paragrafusa így

„Az ostrom alá vett apa, aki királyának valamelyik várát védelmezi, ha az annyira kiéheztetnék, hogy már minden kifogyna, inkább egye meg saját fiát, amiért semmi bűn se terhelheti, minthogy a várat királya parancsa nélkül föladja.“

Igaz, hogy a spanyolok is fenegyerekek voltak, ha-

a bőrüket kellett védeni a királyaiktól. Aragónia grandjai például sohase adtak kölcsönt füttyszóra a spanyol Habsburgoknak, hanem mindig írást kértek tőlük s kamat fejében mindig megerősíttették a fueróikat, az aranybullájukat. Azokban pedig ez az alkotmányjogi biztosíték is benne volt:

„Ha a király nem tartaná tiszteletben a szabadságunkat, jogunk van más királyt választani, ha nekünk úgy tetszik, még pogány királyt is.

Persze a spanyolok is csak addig voltak ilyen nagy legények, míg a Habsburgok meg nem tanították rá őket, hogy mi az az Isten kegyelméből való király. Azok már az aktákat se a nevükkel szignálják, hanem a hivatalukkal: Yo el Rey. „Én, a király.“ Mint ahogy az ótestamentumban az Isten adja a törvényeket: „Én, a Jehova.“

A barcelonai városligetben van valami ezredéves emlékmű, olyan, mint nálunk az Andrássy-út végében. Azon áll többedmagával szegény Vamba király is, a gót honalapítók közül, nagyon bánatosan szorongatván a kőből való harci szekercéjét. Ez lehetett az a fejsze, amivel elvágta maga alatt a fát. Sok baja volt a vazallusaival, akik azt a divatot vették föl, hogy püspöksüveget húztak a sisakjukra, aztán közakarattal kimondták, hogy őket a világi törvény nem fogja. A király azzal vágott vissza, hogy törvénnyel tiltotta meg egyházi embereknek a világi hivatal viselését. Ezzel aztán egészen a kezére adta magát a híveinek a

jó Varaba király. Valami hivatalos banketten leitatták, álmában levágták a szép hosszú haját, tonzúrát borotváltak rá, barátcsuhába bujtatták s kolostorba dugták. Mire kialudta magát, akkorra megtudta, hogy ő most már egyházi ember és a saját törvénye szerint nem viselhet királyi hivatalt. Nem is kapta vissza a koronáját egész addig, míg pár esztendővel ezelőtt ezt a szobrot nem csinálták neki. Szép mély korona, sokáig megmarad benne az esővíz, szép fehér galambok iszogatnak belőle.

Szevilla főterén állja a posztot III. Ferdinánd kasztíliai király szobra, a szenté, aki nagy katona is volt és haláláig ijedelme a szaracénoknak. Ahogy ott ül bronzlován, égnek szegezett arccal, egy kicsit hasonlít a mi szent királyunk budai szobrához. Mingyárt megbarátkozom vele, mihelyst megtudom, hogy ez volt a szavajárása:

„Jobban félek egy kis lány átkától, mint a mórok minden fegyvereitől.“

X. Alfonz. A cordobai múzeumban láttam a képét, kegyetlen sovány ember volt, egyebet nem tudok róla, mint hogy a városok képviselői ő alatta jutottak be a cortes-be, éppen hatszáz esztendővel előbb, mint minálunk. Gondolom, meg is bánta, hogy beeresztette őket, mert nagyon illetlenül viselték magukat. Az 1258-as országgyűlési naplók szerint a költségvetés tárgyalásakor ezt a kijelentést tették:

„Illő dolog, hogy a király és királyné naponta százötven maravedinél többet ne költsenek a konyhára, a király pedig parancsoljon rá a családjára, hogy nagyobb diszkrécióval egyenek.“

Aben al-Hamar. A vörös Aben. Ez igazság szerint granadai emír volt, az Alhambrát is ő kezdte építtetni, de annyiféle sógorság, komaság kötötte a keresztény királyokhoz, hogy egy kalap alá vehetném velük. Hogy milyen nagy uralkodó volt, kitűnik a koporsója felírásából:

„Itt nyugszik a nagy szultán, az izlám ereje, az emberi nem tisztelete, a nap és hold dicsősége, a nagylelkűség esője, a kegy harmata, a vallás sarkköve, a törvény fénye, a hagyományok támasza, az igazság kardja, a teremtmények fenntartója, a harci oroszlán, az állam gyámola, az ellenség romlása, a határok védője, a szépség gránátalmája, az okosság sója, a választott nép feje, a királyok királya és a szultánok szultánja, aki az igaz Isten nevében győzött.“

Mivel azonban a koporsó színezüstből és hosszú felirata színaranyból volt, az utókorra csak a híre maradt. Az élőkor praktikus célokra fordította, a sokcímű nagyúr hamvait kiszórván belőle a szélbe.

Katholikus Ferdinánd és Izabella, Granada visszafoglalói, a mórok és zsidók kikergetői, Amerika fölfedeztetői. Ezt a két nevet az is ismeri, aki egyebet se

tud a spanyol történelemből. Minden spanyol városnak van róluk utcája elnevezve. Szarkofágjuk a granadal katedrális egyik nevezetessége, a két lelketlen fehér márványszobron különben nem sok a látnivaló; alattuk a kriptában két rideg ólomkoporsó, egy vörös bársonyvánkoson korona és sceptrum. A szegényes színházi díszletekhez semmi élet, se művészet. A nagy királynő szíve fölött egy fehér rózsa, ez az egyetlen élő, valami kegyesszívű látogató szánhatta meg a legnagyobb spanyol asszonyt s a legboldogtalanabb anyát. (Kasztíliai Izabella lánya volt az „Őrült Johanna“, a spanyol Habsburgok ősanyja.) A menynyezet kőcsipkéi közt hátborzongató halk surrogás. Egy kitclelt Vanessa- pille próbálgatja repüléstől elszokott szárnyait. Mintha aragóniai Ferdinánd lelke volna, a legszerencsésebb diplomatáé, aki mindig kellő időben tudta eldobni kifacsart citromait. Cortes-t, aki ő érte fosztotta ki Mexikót, az aranyországot, a szemétdombra küldte meghalni, Ximenest, akinek az egységes Spanyolországot köszönhette, kolostorba záratta s Kolumbust csak hagyományos szerencséje őrizte attól, hogy hálából meg nem égettette. Az öreg tengerésznek meg kellett jelennie az inkvizíció előtt és beismerni, hogy neki semmi érdeme nem volt az Újvilág felfedezésében, mert az már előre meg volt írva az ó-testamentumban s a nélkül ő sohase talált volna rá.

*

V. Károly, a világbíró. Birodalmából, amelyen soha a nap le nem ment, körülbelül csak az a kép

maradt meg a madridi Prado-ban, amit Tizián festett róla. Ismertem én ezt már gyerekkorom óta sok reprodukcióból, de csak itt láttam, hogy annak egynek se volt lelke. Ennek van, többet mondó az Imperator minden monografusánál. Nem nagyon finom, kemény parasztarc, nem a szimpatikus parasztokból való. Nem valami világító értelem, de hallatlan szívósság, akaraterő és gőg. Olyan kevély százholdas gazda, aki azt se tudja, hova lépjen, de azért ha teheti, elszánt az ötholdas szomszédéból. Hajthatatlanul makacs, de alapjában nem rossz ember. A reformáció tüzét egy kis okossággal elfújhatta volna, de lábbal akarta eltaposni és szikráit szétrugdosta az egész világon. A lába köszvényes volt és a világok ura néha oly óvatosan teszegette a földre, mint egy felnőtt daru. Valamelyik udvaronca egyszer gyerek módjára el is nevette magát, mikor a császár így végigkínlódta a dolgozószobáját.

— Min mulat ön? — kérdezte Károly.

A grand kiérezte a hangból, hogy itt nagy baj lesz. Térdrehullott és őszintén megvallotta, hogy mi ingerelte nevetésre.

— Arra gondoltam, hogy a német-római szent birodalom is úgy tántorog, mint a gazdája.

A császár szelíden megveregette a halálrarémült ember vállát.

— Keljen fel, fiam és máskor jusson eszébe, hogy az országkormányzás nem a láb dolga, hanem a fejé.

II. Fülöp. El rey prudente. „Az okos király.“ A legrosszabbfajta pedáns a trónon. Ott térdel az Escorial főoltára mögött, ahogy Pompeyo Leoni kiöntötte bronzból. A halott bronz se lehet ridegebb, mint az élő modellje volt. Körülötte térdel az első, harmadik, meg a negyedik felesége. Sajátságos, hogy éppen a másodikat rekesztette ki az örökkévalóságból, azt akit az angol történelem úgy nevez, hogy a „véres Mary“. Isten őrizzen, hogy reklamáljam rajta.

Egyszer Alba herceg, ez az őrült szadista, aki miatt Németalföldet elvesztették a Habsburgok, bejelentés nélkül lépett be hozzá. Fülöpnek ő volt a kegyence, a hóhérnak a véreb.

— Megérdemelné, hogy felköttessem önt ezért a tiszteletlenségért — mondta neki fagyosan.

Ezt is megbocsátom neki, sőt azt hiszem, a jó Isten is javára írta volna, ha ezt az egyetlen jószándékát végrehajtja.

Hanem azért van valami, ami majdnem megsirattatja velem ezt a világpusztító pedánst. Dolgozószobája, amely most is úgy áll, ahogy ő hagyta, a legszegényebb remete-odú az Escorial márványorgiáiban. Egy szomorú, dísztelen kis íróasztal van benne, egy könyvespolc, egy állóóra, meg egy planetárium, mint a csillagjóslás kelléke. De a falakon színes Dürer-rajzok vannak keretben, üveg alatt. Madarak, szitakötők, szivárványos halak, egy bohókás majom, meg egy kékliliom. S ez a kőszívű ember egyszer azt írta haza a gyerekeinek Lisszabonból, hogy nem hiányzik neki ott más, csak az aranjuezi fülemülék csattogása.

Nagyon, nagyon boldogtalan ember lehetett ez a szegény király, aki a saját fiát is halálra ítélte. Igaz, hogy minden évfordulón misét mondatott aztán érte.

A többi Fülöpök, a madridi képtár portré-tenneben láthatók Velasquez, a legnagyobb arckép-festő kegyetlen őszinteségével. Ezekben még II. Fülöp bűneinek a nagyvonalúsága se volt meg. Ezeknek a feje csak arra való volt, hogy föl ne csússzon a nyakukról a malomkő-gallér.

III. Fülöp annyira Lerma hercegnél tartotta az eszét, hogy a beavatottak a hozzá írt leveleket is így címezték: őfelségének, III. Fülöpnek, Lerma herceg jelenlétében. Különben a derék úrnak legjelesebb cselekedete volt a moriszkók kiűzetésén kívül a tulajdon halála. Valami fogadás volt az udvarnál, a királyt nagyon közel állították a pokoli módon befűtött kályhához, ami tulajdonkép parázzsal megtöltött nyitott serpenyő volt, a boldogtalant már a szédülés kerülgette, de az udvari etikett szerint se helyét nem hagyhatta el, se panaszkodni nem illett neki. A szolgálattevő udvari személyzet észre vette ugyan, hogy baj van, de senki se merte a serpenyőt odább húzni, mert az illetéktelen hivatkozás lett volna a főkamarás ügykörébe, aki nem volt kéznél. Elmentek megkeresni, de mire előkerült, akkorra a király csakugyan elájult a széngáztól s főkamarás már nem tehetett egyebet, minthogy előparancsolta az udvari papot s a királyt körülrakatta a palotában található ereklyékkel. Azok

közt adta ki lelkét 1621 február 28-án. Ez nem megtanulni való dátum, csak azért teszem ide, hogy ezzel is hitelesebbé tegyem a történetet az előtt, aki kételkedik benne, mert nem tudja, mi volt az a spanyol etikett.

IV. Fülöp már sokkal okosabb férfiú volt, mint az apja. Ez abból derül ki, hogy mikor elvesztette Portugáliát és Katalóniát, fölvette a *Nagy* melléknevet, hogy Spanyolország kárpótolva legyen a veszteségekért. Erről a Nagy Fülöpről mondta Medina-Celi herceg:

— A mi felséges urunk olyan, mint a gödör. Annál nagyobb lesz, mentül többet vesznek el belőle.

PEDRO EL CRUEL

Ez is kasztíliai király volt, körülbelül a mi Nagy Lajosunk kortársa, de olyan mokány legény, hogy muszáj róla külön fejezetet szerkeszteni. Az ő idejében meg nem volt kitalálva az etikett s ha ezt a széleskedvű, bővérű, duhaj daliát összeeresztem a kortársaival az előbbi fejezetben, akkorát talál dobbantani a királyok Pantheonjában, hogy a merev Fülöpök annyifelé esnek a megbotránkozástól, ahányan voltak.

Mikor ez a veszett Pedro uralkodott, akkor a királyok még nem voltak úgy megszelídülve, mint most. Egy kis vérontásért, kerékbetörésért, forró ólomba fürösztésért, lófarkára kötésért, kezek, lábak, orrok, fülek erőművileg való eltávolításáért még a legjámborabbak sem mentek a szomszédba. Nem mintha az akkori királyok csupa passzionátus kannibálok lettek volna, hanem ilyen volt az úgynevezett korszellem s ezt írták elő az elméleti és gyakorlati államtudományok. Ezeknek a mestere volt ez a Pedro el Cruel. „A kegyetlen Péter". El lehet gondolni, milyen sokra vihette bennük, ha még az a megedzett kor is ilyen díszdoktori grádust adott neki.

Az utókornak is el kell ismerni, hogy ez a cím meg volt érdemelve, amit nem minden királyi epithctonról lehet elmondani. Don Pedro nemcsak mecénása volt a vérontás művészetének, hanem sajátkezűleg is gyako-

rolta. Még pedig legnagyobb passzióval családi körben. Sógor, koma, nagybátya, unokaöccs kivégzése, vagy ki végeztetése a legkedvesebb stúdiuma volt. De azért nem hanyagolta el a családi körön kívül állókat se s mint nagy szívű ember, nem tett köztük különbséget se faj, se felekezet szerint. Nem nézte, keresztény püspöknek vágatja-e el a nyakát, vagy toledói zsidó kalmárt töret kerékbe, vagy épen arab bankárt szállít Mohammed paradicsomába, — őt csak az érdekelte, hogy mennyit örökölhet utána. Vendégjog, eskü, adott szó, akár az Istennek adta, akár szépaszszonynak, nem kötötte. Hites feleségeit, egy portugál királylányt, meg egy francia hercegkisasszonyt, földalatti börtönbe záratta, szövetséget kötött az aragóni királlyal a cordovai emír ellen és akkor megesküdött a bibliára, a cordovai emírrel a granadai kalifa ellen és akkor megesküdött a Koránra, akkor aztán kezet fogott a kalifával és együtt elverték a keresztény királyt is, meg a cordovai pogányt is és a kincseket szép barátságosan megfelezték s építettek belőlük templomot Istennek is, meg Allahnak is, amiért megsegítette őket. Egyszer meghívta vacsorára vagy harminc grandját, vigadott velük hajnalig, s mikor itt ültő helyükben elnyomta őket a mámor, valamennyinek elszedette a fejét s mikor az egyik hóhér fáradtan kiejtette a kezéből a pallost, maga vette azt a kezébe és megmutatta neki, milyen mestervágásokra alkalmas az ügyes ember kezében.

Most már aztán az az érdekes, hogy nincs az ezer spanyol király közt egy se, akit a népe úgy szeretett

volna, mint ezt a vérengző, hitszegő, minden isteni és emberi törvényt feldöntögető zsarnokot. A többieket már mind elfelejtették, de ő róla még mindig mesélnek az andalúziai parasztok, a leoni szénégetők, a toledói vargák. S nem azt tudják róla, hogy milyen rémségek ember volt, hanem azt, hogy milyen jó ember volt. Szegények pártfogója, elesettek gyámolítója, tehetetlenek oltalmazó ja. A legnagyobb, a legerősebb dúvad, a vérfarkas, aki a többi ordast elmarta a nyájtól. Mutogatják a várát, ahol több volt a kincs, mint szegény ember csűrében a búza, de azt mind csak azért szedte ő el a nagyuraktól, hogy legyen mit szétosztania a rongyosok közt. Almodovar a neve a mórstílű sasfészeknek a Quadalquivir partján, alig húsz kilométerre Cordovától. Most a Torralba herceg birtoka, aki korhűen restauráltatta kőcsipkés tornyait, felvonóhídját, patkóíves ablakait, márványkönyöklőit, keskeny lőréseit. Persze nem lakóhelyének, hanem világcsodájának, ahová még innen az íróasztaltól is visszafáj az ember szíve. Ha én abban egy holdas éjszakát tölthetnék, reggelre bizonyosan álmodóvári herceg lenne belőlem. Még tán Mária de Padilla is kilépne valamelyik boltíves fülkéből és interjút csinálhatnék vele erről a vad emberről, akiből csak ő tudott kezesbárányt csinálni.

(Ha már zárójelet tettem ennek a passzusnak az elejére, ebbe rekesztem be azt a csintalan történetet is, amit a kegyetlen Pedro szeretőjének a szépségéről följegyeztem. A mende-monda az Ő nevéhez fűzi azt a divatot, ami itt-ott most is föléled még néha szép asz-

szonyok tiszteletére. A sevillai Alkazárban ma is mutogátják még a Mária Padilla fürdőit s azokban azt a fehérmárványmedencét, amelyikben legjobban szerette magát megmártogatni. Ha aztán a zsarnoknak jó kedve volt, megengedte a bizalmas barátainak, hogy ezüst billikomaikkal kimerítgethessék a szépasszony fürdővizét. Ez bizonyára nagy kitüntetés volt, de egyszer akadt egy grand, aki nem kért belőle.

— Hát te? — sötétedett el a király arca. — Te meg mered vetni az én kegyelmemet?

— Dehogy, uram, — vágta ki magát a főúr, — csak azért nem élek vele, mert attól félek, nagy baj lesz abból, ha aztán a létől a pecsenyére is gusztust kapok.

A tirannus nagyot kacagott, hátbavágta az udvaroncot és megengedte neki, hogy ezért az elmésségért kézcsókra járuljon Mária elé.)

Ennek a nyers kedélyességnek is nagy része van abban, hogy máig is tart a népszerűsége. A spanyolok nem igen ismertek kedélyes királyokat.

Egyszer egy toledói varga összeszólalkozott valami papi emberrel, aki a vita hevében úgy találta vakszemen ütni a mestert, hogy az belehalt a kérdésnek ilyen megoldásába. A varga fia panaszra ment a királyhoz, aki parancsot adott a toledói érseknek, hogy tegyen igazságot. Az érsek maga elé citálta a papot és mivel bűnösnek találta, arra ítélte, hogy egy esztendeig ne mondhasson misét. A varga fia azonban, most már maga is érdemes tagja a toledói csizmadia-céhnek, a talio alapjára helyezkedett és a gyászév leteltével le-

szúrta a papot. Most aztán az érsek fordult panasszal Péterhez, aki meg is ígérte, hogy igazságos bíró lesz. Be is váltotta az ígéretét, lefogatta a vargát és arra ítélte, hogy egy esztendeig ne csinálhasson csizmát. Természetes, hogy a toledói vargák azóta is nagy tiszteletben tartják a kegyetlen Péter emlékezetét.

A penaflóri halásszal való esete nem a büntetőjogba tartozik, hanem a családjogba s így általánosabb érdekű. Egyszer fürdés közben majd belefulladt a Quadalbáearba, már fuldoklott, mikor a penaflóri halász elkapta a bosszú haját és behúzta a csónakjába.

Amikor a király magához tért, azt kérdezte a halásztól, hogy mit kíván az életmentésért. Nemességet-e, házat-e, telket-e, vagy szépasszony feleséget?

— Nemesnek ne tégy meg, uram, — felelt a halász, — mert akkor nem tudhatom, mikor ütöd le a fejem. Gunyhóm van nekem olyan, hogy azt bizonyosan senki sem kívánja tőlem elvenni. A telekkel nem sokra mennék, mert ha búzával vetném be, a te katonáid aratnának, ha szőlővel ültetném be, a te katonáid szüretelnének rajta. Feleséggel se büntess engem, mert nem tartok a házamnál fizetett ellenséget. Hanem add ki törvénybe, hogy minden sevillai férj egy maravédit fizessen nekem, akit én egy esztendőn belül rajta kapok azon, hogy fél a feleségétől.

— Bolond vagy te, senor, — nevetett a király, — de akinek esze nincs, annak a kovács se csinál. Legyen neked a te kívánságod szerint. Csak arra kérlek, hogy majd esztendő-ilyenkoron gyere fel hozzám és adj számot róla, hány maravédit hajtottál be Sevillában

De fele se telt le az esztendőnek, mikor a halász beállított az Alkazárba. De csupa bársony a gúnyája, de selyem az öve, de arany kosárfüggők a fülében.

— Számot adni jöttem, uram. Még sok hija az esztendőnek, de legföljebb egy ember van még, aki le nem fizette az egy arany maravédit.

— Ugyan ne beszélj, — kacagta el magát Pedro. — Tudtam ugyan, hogy sok ember fél a felesége papucsától Sevillában, de azt mégse gondoltam volna hogy csak egy bátor ember van a fővárosban. Mondd meg, kicsoda az, hátha én is tudom valami hasznát venni.

— Várjál, uram, majd eligazítom én azt is, — legyintett a halász. — Nem panaszkodni jöttem én hozzád, hanem hálát adni. Gyönyörű lányt találtam a számodra, méltó arra, hogy tőled kapja az első csókot.

— Igazán? — ragyogott föl a király fekete szeme.

— Fehér, mint a Sierra Nevada, fekete mint az andalúziai mén sörénye, — kiáltotta a halász nekilelkesedve, — tüzes, mint a xeresi bor.

— Pszt, — ugrott fel ijedten a rettenthetetlen Pedro — halkabban beszélj, meg ne hallja az asszony a másik szobában.

A halász csakugyan halkabbra fogta a szót:

— Jól van, uram, hiszen csak azt akartam mondani, hogy fizesd csak le te is azt a maravédit, amivel mái csak te magad voltál adósom Sevillában.

*

Sok ember vére száradt a kegyetlen Pedro lelkén, de az neki mind nem volt elég. Legjobban szomjazta a

testvéreét, a trastamorai Henrikét, aki hadat indított ellene. Úgy ugrott neki a montieli csatában, mint a tigris, de annak a tőre gyorsabb volt s átszúrta a tigris-szívet.

Egykorú emlékét megtaláltam a sevillai Alkazárban, annak a legszebb termében, a „követek csarnokáében. Ennek a hatméteres arab ajtaján, amelynek nincs párja az Alhambrában sem, arab felírás mondja el, hogy azt toledói mesterek készítették a fenséges szultánnak, Don Pedrónak, Kasztilia és leon királyénak parancsára. ..

S az Alkazár kertjéből kijövet, a kapuőr, mint minden rendes embernek, aki nem köpköd bele a tó vizébe és nem szaggatja meg a futórózsákat és nem akar aranyalmát lopni a narancsfákról, nekem is adott néhány jószagú narancs-levelet:

— Emlékül a Maria de Padilla kertjéből, uram.

Elvittem őket a katedrálisba és letettem a nagy oltár alatt levő kripta két márvány koporsójára. Az egyikben Pedro fekszik, a kegyetlen, a fenséges szultán, a másikban Maria de Padilla, aki szép volt, szelíd volt és okos volt és bizonyosan fehérre mosogatva tartotta azt a sok bűnnel bemocskolt királyi lelket az ítéletmondó Isten elé.

HABLA USTED CASTELLANO?

Ez azt teszi magyarul, hogy „beszél ön kasztiliaiul?“, de nem azt jelenti. Mikor az embertől ezt kérdezik Spanyolországban, akkor azt akarják tőle kitudni, hogy beszél-e spanyolul. Feleletül legjobb, ha vállat von az ember, mert az igent is jelent, meg nemet is. Egészen biztosat maga a született spanyol se felelhet. Castelar a legnagyobb spanyol szónok volt Madridban, de egy katalán csapszékben talán csak a kezével tudott volna egy ital bort kérni. Megint más spanyol nyelv az andalúziai, mint a galíciai, amely már a portugálhoz haj az, a baszk pedig kikérné magának, ha az ő nyelvét spanyolnak mondaná valaki.

Hiszen van ez így másfelé is s a magyar ember is gondolkodóba esik néha egy-egy különösképű magyar szón. hogy mi lakik abban. Például tájszótár nélkül ki meri vállalni, hogy Kolozsváron belekóstol a jülep-be és Szilágy Somlyón delektálja magát egy kis juhfarkkal? Holott a jülep csak málnaszörpöt jelent, a juhfark meg édes fehérszőlőt. Azon se szabad megbotránkozni, hogy akire Félegyházán azt mondják, nagy hazafi, azt ajánlatos messziről elkerülni, mert az garázda, kötekedő részeges ember. Ez a táj nyelvi hazafiság, alighanem a régi világbeli követválasztások maradvány, amikor a kortesek győzték legjobban

gégével a hazafias lelkesedést. Az se utolsó dolog, hogy Göcsejben kalempajsz-madár a mókus becsületes neve.

Elég az hozzá, hogy táj nyelvi kuriózumok minálunk is vannak, de azért a magyar ember mind megérti egymást. (Nono.) A spanyol dialektusok azonban szigorúan megőrizték az egyéni karakterüket s valamennyien haragot tartanak a kasztíliaival, amelynek a nagy spanyol költők kiverekedték az elsőséget, mint irodalmi és hivatalos nyelvnek. Hát ez az osztályoskodás az ő belügyük, mink ne árstuk bele magunkat, csak örüljünk neki, hogy nem az *éuskaro* nyelvé lett az impérium, ahogy a baszkok nevezik a maguk idiómáját. Azt tartják róla, hogy a világ legrégibb nyelve. Lehet benne valami. Ilyen ősi zen r.tú szavaik vannak: Guipúzcoa, Zauregui, Iparraguim, Idiazábal, Gainchurisqueta. Hát ilyenekkel csak a babiloni torony építése előtt szórakozhattak az emberek. Hanem hasznos nyelv, az bizonyos, különösen ha az igazi spanyollal keveri az ember — itthon. Ha én elkiáltom magam, hogy Iparraguirrivoluntariaraente! akkor rögtön keresztet vetnek a konyhán és olyan hirtelen behozzák a teát, hogy már csak a citromért, meg a rumért és a cukorért kell külön káromkodni.

Ami magát az idioma espanolá-t illeti, azt én nagyon megszerettem. Valamennyi román nyelv közt a legbájosabb, mert csupa selypítés. A spanyolok mind úgy beszélnek, mint az unokám. Minden harmadik szavukban dupla *l* van s azt *j*-nek kell ejteni. Tehát nem Szevilla, ahogy mink az iskolában tanuljuk, hanem Szevijja. Én úgy megszoktam, hogy mióta Spa-

nyolországból haza kerültem, a késvillát is vijjának hívom. Aki a spanyolok közé készül, okosan teszi, ha előre gyakorolja magát benne.

Különben annak, aki konyít a franciához, vagy az olaszhoz, elég könnyű beletanulni a spanyolba, ha komolyan ráveti magát. A latinnak is sok hasznát lehet venni, amelynek leányai közül tán a spanyol Őrzött meg legtöbbet az anyai hagyatékból, persze hozzákeverve egy kis gótot, meg tömérdek arabot. (A legszebb spanyol szavak az arabból valók. A városnevek, a folyónevek majd mind. A Mnnzanares-ben is a neve a legszebb. Töve a manzana, az alma. Tehát annyi, mint a magyar Almás.) Két magyar szót is bekebelezett: a kocsi-ból lett kocse-t, meg a csákó-ból lett csako-t.

Azaz hogy van a spanyolban több magyar szó is, csak vigyázva kell velük élni. Mert például a Panna is megvan, csak éppen, hogy az spanyolul autóbalesetet jelent. Aminthogy a penecillo í bicskát tesz, hanem zsemlyé-t s az én becses nevem se apapá-t jelent ott, hanem szedret. (A latin morus-ból a spanyolban mora lett.) Boka tekintetében is indokolt az óvatosság, mert az szájat jelent, viszont az ajak spanyol neve labio, amit egy kicsit komáromiasan így kell kiejteni: lábjo. A vacsorát szénának hívják spanyolul — olykor nem is indokolatlanul — a ceruza neve lápisz, a liga ott annyit tesz, mint harisnyakötő, vétkezni pedig pékár, ami nem szép a spanyoloktól, mert Pekár Gyula írta róluk valamikor a legszebb magyar útleírást. Helybeli levélre odakint nem taná-

esős azt írni, hogy loco, mert azt a címzett caballero nagy sértésnek veheti, tekintve, hogy bolond-ot jelent és a levita ott nem tiszteletreméltó egyházi férfiú, hanem hosszú kabát. Ellenben a kurta spanyolul is korta, a nadrág pedig pantalónes, de már a nadrágszíjnak egész külön neve van: cinturón, a nadrágtartónak szintén független neve pedig tirantes.

Nemcsak a nadrággárnitúrán lehet tapasztalni a spanyol nyelvnek azt a sajátságát, hogy nem kedveli az öszetett szavakat, hanem külön-külön szava van az egymásból fejlődött fogalmakra. Például az asztal a latin mensa-ból mesa, de már az asztalfiók cajon, az asztalos carpintero és az asztalosműhely ebanisteria. A cipő zapato, a cipőfűző cordon, a cipőgomboló abotonador, a cipőhúzó calzador, a subick pasta és a cipőpucoló limpiabotas. A dió nuez, de a diófa nogal, a dióhéj cascara és a diótörő partenueces. Az igéikkel is így figuráznak. Mi egyformán töltünk bort, puskát, időt. Spanyolul bort tölteni: echar, puskát tölteni: cargar és időt tölteni: pasar. Nem hiszem, hogy volna még egy nép a világon, amely így pazarolná a szavakat, — igaz, hogy mást már ők se pazarolhatnak szegények. Aqui esta el busilisl (Ez annyit tesz magyarul, hogy „éppen itt a bökkenő".) Még az anyajegyet is egy fél hexameterrel fejezik ki: marca de nacimiento.

Idejegyzek néhány spanyol szót, amiken én nagyon jót mulattam, nem irigylem el őket mástól. A bábú munyéka, a csapat tropa, a bakter sereno, a csapda trampa, a szafaládé choriszo, a bajúsz bigó-

tes. Az akasztófá-t horca-nak írják és orká-nak ejtik, akit odakívánunk, azt meg bribon-nak hívják, — az olasz birbone. Utasembemek nem árt az ilyent tudni, mindig jó, ha a kezeügyében vannak ezek a szavak.

Igaz, az asszonyt spanyolul mujer-nek hívják (mucher-nek ejtik), a nagyságos asszonyt szenyórának, a kisasszonyt szenyoritá-nak, a kislányt ninjának, a nagylányt mucsócsá-nak, a nénit tia-nak, — ugyan az öregasszonyt, úgy néztem, már azok a furfanték se hívják semminek se. (Ugyan erről majd külön beszéljünk, ha nem lesz zsindely a háztetőn.)

Hanem ezért mégis csak az tetszik nekem legjobban, ahogy a krokodílust hívják a spanyolok. Ennek a förtelmes féregnek minden európai nyelvben ez a neve. A spanyolok még ezt is el tudták bájosítani: cocodrilo-nak mondják. Ennél szebb nevet csak Tera mama tudott neki adni, aki csirkekofa volt a Daru-utcában és mindig a Kordondélos-sal akart bennüket bekapatni, ha a pulykáival incselkedtünk.

A spanyol ortográfiának is van egy különös érdekessége. Az, hogy a fölkiáltó jelet még a kérdőjelet nemcsak a mondat végére teszi oda, hanem a mondat elejére is, de megfordítva. Van benne valami jellegzetes spanyol udvariasság. Legalább már a mondat elején is tudja magát mihez tartani az olvasó s nem lepődik meg, ha a végén rákiáltanak: Servidór de üste!

PALMARUM MADRIDBAN

Van annak vagy húsz esztendeje, mikor én a régészet elemi iskoláját kijártam a torontálraegyei Csőkán. Mester nélkül, a magam nyomorúságán tanulva s körülbelül több kárt csinálva, mint hasznot. De hát mire a végére értem, mégis csak belejöttem az ábécébe és hazahordtam vagy nyolcezer darab encsembencsemet, csonttőrt, agancs-szigonyt, kőbaltát, cserepet, csupa olyan holmit, ami megőrizte az ősember ötezer éves kezenyomát. (S ez nemcsak afféle szokás-mondás. Van a csókái kincsek közt néhány darab kunyhótapasztás, amin mind az öt ujja helyét rajta hagyta az ősépítész, ahogy a tenyerével rápacskolta a sarat a sövény falra. A mi tájunkon körülbelül a legrégibb daktiloszkópiai lelet, amitől ma is megdobogtatja a férfiszívet a büszkeség. Tudniillik szemmel látható, hogy az ősépítész nem ember volt, hanem asszony, szép hosszú, keskeny ujjú. Az ember csak nézte, ahogy az asszony dolgozik s ő legföljebb az asszonyon hagyta rajta az ujjlenyomatát. Ha hibát talált a kész munkájában, azért, hogy mért olyan tökéletlen. Ha nem talált benne hibát, akkor meg azért, hogy mit teteti magát ő előtte olyan tökéletesnek. Ilyen nagy legények voltunk mink, míg a paradicsomban tartott.)

Már most találtam én a csókái celleeullák közt smukkot is sokat. A legtöbbről tudom is, micsoda. Ökölnyi piros, meg sárga agyagdarabok, azok szolgál-

tak rúzs gyanánt férjnek és feleségnek, mikor jóban voltak egymással; ha mélabúba estek, fejbe is vidíthatták egymást velük. Gránitból csiszolt lábperecek, amikbe belebújtatták a kislány lábacskáját, aztán rajta is maradtak halálos holtáig, mert többet nem lehetett lehúzni őket, beléjük dagadt a láb, ami nagyon emelte akkoriban a női szépséget. Márványból való díszgombok, öreg csiperke-gomba alakúak, ma már nem igen lehetne rekonstruálni a ruhát, amit valaha díszítettek. A legtöbb fejtörést azonban a hasított szarvasagancsból, vagy a széles bordacsontokból kőkéssel esztergályozott karikagyűrűk okozták, amiknek az alakja olyan, mint a fekvő nyolcasé, de vannak három karikájúak is köztük, tehát két, meg három ujjat dugtak beléjük egyszerre, ahogy a boxer nevű technikai vívmányban szokás. Ezekben a cifraságokban nem az a neveztes, hogy én nem tudom, mire valók voltak, hanem, hogy senki se tudja én nálam tudósabb, igazi régészek se. Megfordultak már ezek németek, angolok, franciák, oroszok kezén, csak úgy vonogatták a vállukat, mint én. Mindenki azt mondta, még eddig sehol a világon nem találtak ilyeneket, teljesen ismeretlenek az irodalomban. Egy kicsit bosszantott is már a dolog, különösen mostanában. Innen-onnan engem is hazahívnak, én is elmegyek ősnek a föld alá, a tudomány majd leltározza a hagyatékomat s mivel az utódok nem fogják tudni, hogy én milyen ügyetlen ember voltam, még akkor is, ha csak kenyeret kellett vágni, fölteszik rólam, hogy ezeket a csontkarikákat én faragtam a bicskámmal figurás kedvemben.

Ezt a gondot aztán levette rólam a télen egy levelezőlap. Egy angol kollégám küldte Madridból, Gordon Childe, a British Museum ősrégésze. Nagy örömmel jelenti, hogy a spanyol nemzeti múzeumban megtalálta a csókái gyűrűk párját, valami barlangi leletben, a Pyraeneusokból.

Hát ez csak valami. Sokkal okosabbak ugyan nem leszünk tőle, de legalább izgulni még jobban lehet. Az unikumok mindig gyanúsak, s határozottan javukra válik, ha ketten vannak s az egyiket a Tisza mentén találják, a másikat meg a Pyraeneusokban, egymástól irdatlan távolságban. Hát ezt mégis csak jó volna megnézni. Ennek a kíváncsiságnak volt a legnagyobb része abban, hogy rászántam magam a spanyol útra.

Virágvasárnap értem Madridba s az ott nagyon nagy ünnep. Ilyenkor szentelik meg a templomokban azokat a pálmaleveleket, amelyek aztán esztendeig száradnak a paloták erkélyein, mint a mi falusi házaink ablakában a barkák. Olyan keleti hangulata van ennek a napnak spanyol földön, mint amilyen kisüt a virágvasárnapra rendelt evangéliumi szakaszból.

... Felette számos nép pedig beteríté köntöseivel az utat; egyebek pedig ágakat vágának a fákról és elhinték az útra; a seregek pedig, amelyek előzik és követik vala, kiáltának, mondván: hozsánna Dávid fiának, áldott, ki az Úr nevében jő. . .

S amint a múzeumot keresve mentem levett kalappal a felette számos népek közt, a harangok zúgásá-

bán, a tömjénfüst libegő felhőiben, a virágszagú napsütésben, az eget kereső melódiákban, elfelejtettem a kőkori embert.

Nagy csönd van a madridi múzeum hatalmas palotája körül s először nem is tudom, jó helyen járok-e. De mégis ez lesz az, mert az előcsarnokban katalógusokra borulva szundikál a portás. Aztán egy ajtó fölé ki van írva, hogy *No fumar!* No hiszen ennyi tisztességet magától is tud az ember. Már az utcán elhajítottam a szivaromat s nyugodt lelki ismerettel lépek a néma terembe. Rettenetes köhögtető füstbe toppanok bele — itt valódi spanyol cigarettát szívnak. Nem is egyen, hanem öten. öt spanyol hadastyán sütkérezik a napos ablakfülkében az egyik kőkori szekrény előtt. Nem zavartatják magukat és nem dugják a hátuk mögé a cigarettát. A *No fumar* csak illendőség okából van az ajtó föle biggyesztve. Ha a többi európai múzeumokban ott van, hát itt is legyen ott.

Kérdezem, hogy hol találok valami múzeumi senort. Nevetve mondják, hogy sehol se. Itt megszentelik a vasárnapot.

Egymagámban bolyongok végig vagy ötven termet. Se őr, se látogató sehol. Magyarázó táblák csak szórványosan, elporosodva, rossz kézírással, csak spanyol nyelven, ahogy ki tudom venni. Puritán egyszerűség mindenütt, csín és ízlés nem zavarja az embert sehol. A törött edények inkább drótozva, mint ragasztva, ötven évvel ezelőtt ilyenek voltak a múzeumok a ma-

gyar vidéki gimnáziumokban is. Csak minálunk a kőbalták meg bronztűk már akkor is rézdróttal voltak felfűzve a táblákra. A spanyolok előnyben részesítik a cukorspárgát. Valamelyik emeleti teremben odatotyog hozzám egy spanyol öreghonvéd. Sokáig nézi, hogy rajzolok és jegyezek. Lassanként megbarátkozik a szokatlan látvánnyal és kérdez tőlem valamit. Annyit értek, hogy aranyról beszél és mutogat egy bezárt ajtót. Hogy akarok-e oda bemenni? Hát hogyne akarnék? Hiszen itt én is csak közönség vagyok s engem is a bezárt ajtók izgatnak.

Káprázatos kincstömeget találok az ajtó mögött Vagy tizenöt szekrény, tele színarany ékességekkel. Peru arany korongjai, amiket tán még Pizarro rabolt az inkáktól, gót királyok klenódiumai, arabok drágaságai, konkvisztádorok és inkvizitorok ereklyéi.

De én jobban szeretném a csókai csontgyűrűim látni. Lerajzolom őket a veteránnak és mutatom az ujjamon is, mik ezek. Szánakozóan csóválja a fejét az aranyak csősze és most már gyanakodva néz utánam. Csak megkeveredett ember lehet, aki avas csontot keres, mikor aranyakon nézheti ki a szemét.

Bevetődöm egy óriási terembe, ahol egymás hegyenhátán kisebb-nagyobb isten-szobrok százai hevernek. Amint jobban körülnézek, azt sejtem, itt valami istenkiállítás készül, talán a barcelonai és sevillai világkiállítással kapcsolatban. Kicsit bizarr, de nem tanulság nélkül való gondolat összegyűjteni minden isteneket, akiket a világ teremtése óta teremtett az ember a maga képére és hasonlatosságára. Valamikor a há-

ború előtt angol folkloristák és vallástörténészek is próbálkoztak már vele, de ez teljesebb gyűjteménynek ígérkezik. Külön vannak a meghalt és külön az élő istenek, faragva köbe, fába, öntve érebe, festve olajba. És nézik egymást szomorúan és hallgatagon, irigyen és szánakozva és várják az időt, amikor majd jelzőtábla-koronát kapnak s a Kozmopolisz vásárjában, villanykörték fényében tudós emberek bemutatják őket a profanám vulgusnak:

— Hölgyeim és uraim, ez itt Dágon, a véresszájú, aki szüzek fehér húsával töltözött; ez Csemi Bog, a szlávok fekete istene, az ej szín lovakon járó; emez Donár, a mennydörgető. Itt van Triulárti, a háromfejű, amott Szaturnusz, a saját gyermekeit felfaló s itt terpeszkedik Moloch, a tüzesgyomrú, akinek a szíriai forró éjszakák hallották vérfagyasztó bőgését. Ez itt Ammon, a rézkígyó, ez Angekok, a halzsíros szájú eszkimóisten, itt van Akuramarda, a tűz istene és emitt Ahriman, az éjszakáé. Ehol Krisna, akinek máglyáján elégetik magukat a hindu özvegyek, mellette Buddha, az önsanyargatással tisztelendő, Anubisz, a kutyafejű és Apisz, a szent bika. Ez itt ökolonkülü, akit fagyökérből farag és embervérrel fest pirosra a néger az Ukereve-tó partján, amaz meg a Huarcatlupoea, akit csak az élő embertestből kiszakított szívvel lehetett kedve szerint tisztelni. S ha piros, ha fekete, ha sárga, ha márvány, ha fagyökér: ez mind egy igaz isten volt a maga idejében s mind elkárhoztatta azokat, akiknek másszínű volt az istene...

Hogy mit gondol az a sok isten, amikor egymást

látja, nem tudom. De úgy kell lenni, hogy az Isten, aki bizonyára van, mert minden népek megérezték őt a maguk együgyűségében, az Isten, ha letekint az istenek panoptikumára, bánatosan elfordul képmásaitól és elfödözi az ő szemeit. Mert csak a vértengert látja az istenek lábai körül, amit mind, mind emberek ontottak emberekből, mind, mind az ő nevében és az ő dicsőségére.

A VÉRZŐ ARÉNA

Beszéljünk erről is, ha muszáj. A magam jószántából egészen kifelejtettem volna a tauromachiá-t a beszámolómból. Semmi érzékem a vérben dolgozó ipar iránt, akár mészároslegény űzi, akár hadvezér. Van negyven esztendeje, mikor utoljára ébredtem fel arra, hogy disznót ölnek az udvarunkon, de még most is hallom a haldokló állat hörgését és a hideg futkároz rajtam tőle. Tudom, hogy ez nem dicsekedni való dolog, nem is kérkedésképpen mondom, csak azt magyarázom vele, hogy mért akartam elsikkasztani a bikamészárlást.

De hát nem tehetek úgy, mintha nem láttam volna. Egyre-másra kapom a leveleket, hogy számoljak be a bikaviadalról is. Mit szólok hozzá? Olyan izgató-e az, mint amilyennek mondják, vagy olyan utálatos?

Hát elmondom, milyennek láttam Sevillában az idei bika-premiert. Miattam ne legyen híjjá a spanyol dicsőségnek.

Az egészben csak egy szép volt: az andalúziai bika. Hazaárulás számba ne menjen, de sokkal szebb a magyár bikánál. Nem olyan nagy, hírül se olyan erős, méltóságban se vetekszik vele, de rendkívül elegáns.

Ha mifelénk bikával találkozik az ember a hazatérő csordában, önkéntelenül is meglapul és körülnéz, hogy lát-e alkalmas fedezéket közelebbi találkozás esetére. Azt hiszem, senkinek se jutott még eszébe, hogy de jó volna a bikát megsimogatni. Állatkerti oroszlánnál, tigrisnél támadhat ilyen gondolata az embernek, de a komor magyar bikával nem lehet enyeléghetnékje senkinek. A gracilis mozgású, koromfekete spanyol bika kívántatja magát az ember tenyerével. Azért bújt ilyen bőrbe Jupiter is, mikor Agenor király lányát a hátára akarta csalogatni.

Az a bika, amit nagy trombitaharsogás közben elsőnek eresztettek be a sevillai arénába, olyan volt, amilyennek a tizennyolcadik század gáláns festői festették az Európát elrabló isten-bikát. Négy-öt ugrással bent volt az óriás amfiteátrum közepén s egy kicsit zavarodottan hordozta körül lehajtott fejét. Más is csak úgy tenne, ha huszonnégy óráig étlen-szomjan tartanák egy elsötétített hodályban, aztán kikergetnék a napra. A spanyolok, úgy mondják, ezt azért csinálják, hogy ettől is dühösebb legyen az állat. Ezt én nem hiszem, s nyilván a bika se hitte. Inkább ijedtnek látszott, mint dühösnek s inkább elgyötörtnek, mint szilajnak. Tétovázva forgott ide-oda, mintha össze akarná számolni azt a tömérdek embert, aki köröskörül tapsol, vigyorog, vivázik, kendőt lobogtat az ő tiszteletére. Ebbe bizony bele kellett zavarodni a legműveltebb bikának is, hiszen a körülöttem ülő caballerók se tudták eldönteni, hogy hányan műélvezünk a cirkuszban. A toledói polgármester nyolcezerre be-

csülte a lelkesedők számát, de a sevillai álcáidé presidente, ez olyan főpolgármesterféle úr, tizenötezerre tette.

Az előadás emberszereplői aztán hamar tudtára adták az állatnak, hogy nem matematikai műveletet várnak tőle. Neki itt csak egy feladata van: butának lenni és a vörös kendőbe döfködni az ember helyett, aki azt meglobogtatja flotté. Ez az alapja az egész nemes heccnek. Ha a bika nem volna olyan szamár, akkor nem találták volna ki a corrida de toros-t. (Ez a spanyol hivatalos neve a nemzeti állatkínzásnak.)

A bika azonban elemében van, — már ami az ostobaságot illeti. Ahány vörös kendőt lát, annyinak megy neki. Ötöt-hatot is lengetnek előtte egyszerre, először gyalogszerrel, azután gebehátról. Mert lónak már nem igen lehet mondani azokat a veterán caballokat, amelyeknek legföljebb az ád harcias jelleget, hogy a félszemük bo van kötve. Néha beléjük akad a bika szarva s irtózatos erejét akkor látni, mikor megemeli a lovat s kiveti nyergéből a lovast. Azt az embert, aki először lát ilyent, kiveri a verejték, a műélvezetnek ez az első fázisa. De a szomszédjai felokosítják, hogy nem kell izgulni. Nemrégiben még kötelező volt a lóra, hogy belei kiomoljanak a becsület mezején, de ma már diadalmaskodott a humanizmus. Most már úgy körül van fáslizva, párnázva a ló, hogy legföljebb csak lába törhet és bordája reccsenhet a köz kedvére. A lovas is olyan bőrpáncélokkal van körülteremtettézve, hogy ő benne se tehet kárt a jókívánság. Már tudniillik, az én

jókívánságom, aki egyre azon sóhajtoztam, míg nyolctíz ember ott vitézkedett az egy bika körül:

— Csak már meggázolná valamelyik maskarát ez a bolond állat.

Dehát hiába, a bika nem ésszel élő állat s ha egy pillanatra felvillant is benne az értelem, s komolyan ráfogta a nyársait valamelyik bajvívóra, nem sokra ment velük. Vagy a palánk mögé ugrott a fenyegetett ember, vagy odaugrottak a kollegák a piros capá-val s a bika megint annak ugrott neki az ember helyett.

Szemmelláthatóan fáradt volt már szegény állat a sok hiábavaló ugrálástól, reszkettek a bordái és fénylett fekete hátán az izzadtság. Le is csurrant a sárga homokra és sötétpiros rózsákat nyitott rajta. Vér ömlött a sebekből a lovasemberek lándzsaszuronyai nyomán.

Most már elég kimerült volt a bika arra, hogy recsegő trombitaszó mellett a három toros ember vegye munkába. Három tarkaruhás legény ügyes, kecses lenge léptekkel körültáncolja a vérző állatot két-két fölpántlikázott, horgasvégű tőrrel Bikaviadalos anzikcokon leginkább ezt a jelenetet látni s látványosságnak csakugyan ez a legkülönb. A spanyol mindig finom és mindig lovagias, a horgas gyilokkal nem orozva támadja meg a bikát, megvárja, míg szembe kerül vele s csak akkor röpíti bele őket az állat nyakszirtjébe. A bika összerándul a fájdalomtól, bőrizmai megvonaglanak, mint mikor a bögölyt akarja lerázni magáról, de ezek az acélbögölyök annál mélyebbre fúródnak, minél fájdalmasabban rángatódzik. Rekedten

elbőgi magát, céltalanul rohangat, a vörös rongyok lobognak körülötte, a banda valami pokoli marsot recsegtet, a tömeg ordít „ólé, ólé“ s most a második tőrös ember igyekszik szembe kapni a bikát. Az állat megáll, előtte lábujj hegyen, előrenyújtott karokkal az ember, pár pillanatig mereven nézik egymást s mire a bika döfne, belemar a második pár acél-bögöly. A harmadik ember sokáig céloz s mintha beszélne is az áldozathoz. Körülbelül ezt mondhatja neki:

— Haragudni, bika úr, haragudni. Könyörgöm, tessék már dühösködni egy kicsit, mert különben mingyárt meghajigál bennünket rothadt naranccsal a mélyen tisztelt publikum!

A senorok és senorák csakugyan kezdenek elégedetlenkedni. Pfujóznak és szemére hányják a bikának, hogy gyáva. Az állat mintha próbálná megemberelni magát. Fölkapja a fejét, csörgeti a hátán az ide-oda lengő keskeny tőröket, fújja a tajtékot, a habcsomók összekeverednek a vérsávokkal, két első lábával kapálja a földet, de a lábai már remegnek. A vörös vásznak még egyre lobognak körülötte, de már merevülő szemből tükröződnek vissza. A bálvány, a matador már a haldokló állat nyakába döfi bele a kétélű kardot. A gyönyörű állat eldől, mint a tuskó, egyet-kettőt rúg magán s már vontatják is kifelé a kisafás emberek. Legföljebb lelke lebeg még ott dicsősége színhelyén s elégtétellel hallja, hogy megéljenzik a spanyolok. Halála után mondogatják róla, hogy mégis csak derék bika volt.

Újabb tapsvihar, de ez már a második bikát köszönt.

Egy korridán rendesen hatot áldoznak föl Hispánia nagyobb dicsőségére. Én csak háromnak a halálrakínzását néztem végig. Az elsőnél szenvedtem, a másodiknál haragudtam, a harmadiknál unatkoztam. Tovább nem érdekelt se a bikaviadal, se a közönsége.

A vörös kendőt lengető gyalogos maskarák a capeadorok. A lovas hősök a picadorok. (Magyarul a pikások, a lándzsájukról). A toros emberek a banderillerok, a pántlikás horgas tőr a banderilla. (Némelyikbe exploziós anyag is van beleforrasztva, amely az állat bőre alatt robban. Hogy még jobban megvadítsa, vagy még veszélytelenebbre kínozza.) Aki a gyilkosságot befejezi, az az espada, a kardjáról, vagy matador, szó szerint gyilkos, „az ölő“. Torreádor nincsen, az csak a Carmen magyar szövegében gilt.

A szakordításokkal, amelyekkel a nemzet kíséri és bírálja a harc menetét, nem szolgálhatok, mert azokat csak n szakember füle érti meg.

Vérző aréna legalább kétszáz van Spanyolországban. Mindnyájában van egy kis kápolna is. Ott kérik a viadorok a Szent Szűz segítségét, mielőtt a munkát, megkezdenék s ott tartózkodik a pap, hogy ha valakit végzetes üzemi baleset ér, azt elláthassa az utolsó kenettel. Mert a spanyolok nagyon vallásos emberek. Az elsőrendű matadorok pálma és babér helyett a leölt bika levágott fülét szokták megkapni kitüntetésül

Igen nagy és igen ritka kitüntetés. Volt már olyan jámbor és istenfélő matador, aki hálából, amiért az Isten megsegítette, a Szent Szűznek ajánlotta fel a bika fülét.

*

Hogy megszavaznám-e Magyarországra a bikaviadalt? Meg. De csak úgy, ha az arénában nem tizenkét ember viaskodnék egy bikával, hanem tizenkét bika egy emberrel. Az előtt az egy ember előtt én is megemelném a kalapot.

DON MOHABIM HÁROM VEJE

Háromszáz egynéhány esztendővel ezelőtt egy Don Mohabim nevezetű kikeresztelkedett mór kalmár volt Andalúzia leggazdagabb embere. Abból is látnivaló, milyen gazdag lehetett, hogy mikor a moriszkókat ki kergették az országból, őrá törtek először kórót a törvénykező emberek. Ki volt adva az ordré, a sevillai alcaldenak, hogy legelőbb az ő talpára kössön útilaput.

Don Mohabim azonban nemcsak földi javakban dűskálkodott, hanem minden világi dolgokban is nagyon járatos férfiú volt. Az arabok mindig [1] íres kuruzslók voltak s az andalúziai kalmár a kincsein kívül valami különös orvosi titkot is örökölhetett az őseitől. Ügy beszélték, olyan csodálatos kenőcs van a birtokában, hogy akinek a markát azzal megkeni, az se hall, se lát többet s olyan hullajtós lesz az esze, mint a kilyukadt mákfej. Mi volt igaz belőle, mi se, azt most már nehéz volna megállapítani, — az bizonyos, hogy Don Mohabimnak sohase kézbesítették a kilakoltatási végzést.

Faj rokonait már rég világgá kergették a jámbor spanyolok, aki nem akart menni, azt kegyes énekszó mellett megsütögették, neki azonban a hajaszála se görbült. Ménesei gulyái szaporodtak, csűreiben arany-

duerókat lapátoltak s ami ezüstocsú kicsorgott az utcára, azt otthagyatta a szegényeknek.

Nem is lett volna semmi baj se, ha a spanyol gályák be nem hurcolnak az újvilágból valami förtelmes nyavalyát, ami úgy ráijesztett a népekre, hogy még a csókolódzástól is elment a kedvük. Az orvosok kapkodtak fűhöz-fához, a nagy inkvizítor pedig föl-ment a királyhoz.

— Uram, én megmondom neked, mért haragszik ránk az Isten. Kapzsi szolgáid elvontak az igazság-szolgáltatás elől egy átkozott eretneket. Látomás tudatta velem az éjszaka, hogy az ég haragját csak Don Mohabim tűzhalálával lehet megengesztelni.

A király hívatta miniszterét, Lerma herceget és tudatta vele a nagy-inkvizítor jámbor óhaját. A herceg meghajtotta magát, gyors intézkedést ígért, pár nap múlva azonban zavart hajlongással állított be a királyhoz.

— Baj van, felség. Az utolsó moriszkónak nagyon magas protektora akadt. Álmomban megjelent egy nagyszakállú ősz, öreg ember ...

A király közbenevetett.

— Ugyan ne beszéljen, herceg! Hát magának is megjelent? És mondja, mit felejtett magánál? Mert én nekem ezt bőrzacskót hagyta itt, nézze, látott-e már ilyent?

Kifordította a zacskót és a herceg káprázó szeme ele kapta a kezét. Gyémánt-mogyorók, zafír-diók, rubinból való gránátalmák szikráztak az asztalon.

— Az utolsó mór királyok elrejtett kincsei, amiket száz évig hiába kerestünk. Hát kívánhatok én magamnak igazhitűbb alattvalót ennél a moriszkónál? Nem vagyok bolond, meg megsüssem a karbunkulustojó tyúkot. Közölje, kérem, a nagy-inkvizítorral, hogy ha eretnek kell neki, keressen magának három izgága grandot, de ezt a becsületes arabot nem adjuk.

Így mentette meg Don Mohabimot a máglyától a király embersége, ami bizony elég elhamarkodott dolog volt. Az utolsó moriszkó nemcsak mint eretnek érdemelte volna meg a tűzhalált, hanem mint hazaáruló is. Akármilyen igaz kereszténynek játszotta meg magát a világ előtt, titokban a mohamedán szentekkel szűrte össze a levet és mindig azon törte a fejét, hogy az ő segítségükkel hogyan lehetne a spanyol földet visszajuttatni Allah impériuma alá. És addig főzte a taplót, hogy egyszer neki is megjelent álmában a nagyszakállú, ősz, öreg ember, csakhogy persze ő mindjárt tudta róla, hogy az senki más, mint maga a próféta. Aminthogy az is volt, ami abból is megtetszik, hogy Allah üzenetét közölte a kalmárral.

— Édes fiam, csak te rajtad áll, hogy a Giralda erkélyéről megint müezzin énekelje a világba a szárát. A szegény emberek úgyis mind téged szolgálnak, mindenféle mesterek és árusok neked fizetik a sarcot. Most már csak az van hátra, hogy a spanyol büszkeséget is megalázd. Mihelyst a spanyol vitézség, a spanyol költészet és a spanyol tudomány is beáll a te szolgálatodba, abban a percben elviszi az iblisz a

gyaurokat és megint mink leszünk az urak Gibraltártól Iránig.

— De hát hogy csinálhatnám én azt meg, uram, szegény tudatlan ember létemre? — fohászkodott a kalmár.

— Azért adta neked Allah a lányaidat, hogy az ő szemükkel hódítsd meg azt, amit a kincseiden meg nem vásárolhatsz — csattantotta össze a papucsát a próféta és visszautazott a tubafa alá.

Három lánya volt Don Mohabimnak, az egyiket hívták Mirandolának, a másikat Sonorának, a harmadikat Consuelának. Ez volt a legkisebb, olyan, mint a hold ezüst sarlója; Sonora olyan félholdkorú volt, Mirándola azonban már a valóságos teliholdnak felelt meg. ő járt minden esthajnalon ezüstkorsóval a márvány kútra, amit még az arabok hagytak ott a katedrális udvarán s őt rajzotta ott körül a legtöbb széptevő, mint szenderpillék az oleandervirágot. Mind azon könyörgött, hogy vihesse haza a megmerített ezüstkorsót, de Mirándola mindenkinek csak azzal felelt, hogy vont egyet a gömbölyű vállán.

— Mit érnétek vele, ha a kapuig elkísérhetnétek? Azon úgyse engedne be benneteket az édesapám.

Egyszer azonban talált a lány olyan lovagot, akinek a csillagszóró szemétől lángbaborult az arca.

— Jó uram, nehéz nekem ez a korsó, nem segítenél vinni? Majd meglátod, nem hagy jutalmazatlan az édesapám.

Don Mohabim csakugyan szívesen fogadta a lovagot. Megkínálta sorbettel a pálmafák alatt s megkér-

dezte tőle, nem volna-e kedve egy kicsit körülnézni a kincsesházában.

— Nem érdekel engem a kincsesházad, uram, — állt fel büszkén a lovag. — Guzman de Forgola az én nevem, kardforgatás a mesterségem, mint minden ősömé ezer esztendő óta. Mit szólsz hozzá, ha bevallom, hogy szeretem a lányodat!

— Azt mondom, Don Guzman, hogy jól teszed. Arra való a lány, hogy szeressék.

— Add őt nekem feleségül.

— Egy föltétel alatt. Csak úgy lehetsz ura a lányomnak, ha három esztendőre beszegődsz hozzám szolgának.

— Spanyol lovag csak királyokat szolgálhat, — szegte fel a fejét gőgösen Don Guzman.

— Akkor 'nhozzám beállhatsz, — simogatta a moriszkó nyugodtan a szakállát. — Az én nagyapám volt az utolsó granadai emir.

Don Guzm lehorgasztotta a fejét, megikadt a szeme a Mirándola piros papucsán, aztán a lelke is rajta veszett. Elhajította a kardját s lehántotta magáról a lovagruhát. Föl se vette három esztendeig, amikorra kitelt a szolgálata s hazavitte a várába a szó] Mirandolát.

Akkorra már Sonora járt a kútra az ezüstkorsóval s ő is hamar megtalálta a maga szenderpilléjét. Hosszúhajú, lányképű fiú volt, alig mert ránézni a lányra, mikor odasúgta neki:

— Señora, én meghalok érted.

— No, ne siesd úgy el a dolgot, — mosolyodott el a lány — kérdezd meg az apámtól, mit szól hozzá?

— Hol találom az apádat?

— Fogd a korsóm, gyere utánam.

Don Mohabim éppen a csalogányokat hallgatta a rózsaligetben, mikor a lány képű költő elébe állt.

— Uram, mondd meg nekem, bűn-e a rózsát szeretni, meg a napot, r csillagokat, meg a bülbül dalát?

— Nem hinném, — mosoly odott el az öreg — ezeket én is mind szeretem.

— Én pedig valamennyit egyszerre megtaláltam a te lányodban. Ha hozzám adod feleségül, gránátvirágokból vetek neki ágyat és mantillának lehozom számára a szivárványt.

— Te alighanem költő vagy, úgy-e?

— Az vagyok, uram, Gonzales Riosnak hívnak, ismerheted hírből a nevemet, királynék szoktak az én madrigáljaimon elaludni.

— No azzal én nem nagyon dicsekednék a te helyedben — kötözködött tréfásan a kalmár s előadta a költőnek a kikötést. Tessék három esztendeig az ő béresével egy sorban kaszálni, aztán madrigálozhatnak, amennyit akarnak.

A költő ránézett a lányra, akinek arcán nyíltak a rózsák, szeméből ragyogtak a csillagok s aki éppen úgy félrebillentette a fejét, mint mikor a fülemüle lesi a fészkéből, hogy jön-e már a párja. Természetesen vállalta a háromesztendei béreskedést s mikor kitelt az ideje, vitte is Sonorát a fülemüle-fészekbe, amit a jó Mohabim bélelt ki pehellyel.

Az esküvő után az ölébe vette a kalmár Consuelát, a legkisebb lányát és azt mondta neki:

— Szemem fénye, kertem legszebb lilioma, az egyik nénédért megalázta magát előttem a spanyol vitézség, a másikért a spanyol költészet, te néked a spanyol tudományt kell szolgámmá tenned. De már a te esküvődet, Allah-uccse, nem a toledói érsek áldja meg, hanem Bagdadból hozatom el a nagy-imámot, hogy dugja a szádba a mézes datolyát.

Nem hiába, hogy Consuela volt a három lányt közt a legszebb, szerencséje is akadt neki mingyárt az első kútramenéskor. Két hidalgó is kapott egyszerre a korsójáért, az egyik csupa selyem-bársony, arany lúdtollal a csúcsos bárét ja mellett, amiből a vak is láthatta, hogy írástudó ember; a másik egyszerű fekete ruhát viselt, annak meg a puha fehér kezén látszott, hogy az is könnyű szerszámmal keresi a kenyerét s nem nagyon töri magát a nehéz munkával. A vizeskorsóért se nagyon viaskodott, egészen odaengedte vetélytársának, beérte ő azzal is, hogy hazáig a lány kezét cirógathatta.

— Kik vagytok, mik vagytok? — vette őket szemügyre Don Mohabim.

A cifrább kérő rúgtatott előre.

— Az én nevem Juan Torilla, én vagyok ő felsége udvari csillagásza s úgy olvastam ki a csillagokból, hogy a sors engemet szemelt ki e tökéletes ragyogásé planéta kísérő csillagának.

Don Mohabim a szokott választ adta. Semmi kifo-

gása a csillagász ellen, ha beszegődik hozzá három esztendőre csizmapucolónak.

— Vállalom, uram, — felelte habozás nélkül a csillagász — s fogadom, hogy még úgy sohase fénylett a csizmád, mintha én pucolom.

Az öreg eretnek boldogan dörzsölte össze a két tenyerét. Most már biztos, hogy megint müezzin fog kukorélkolni a Giraldán. Csak mái a próféta megint lelátogatna egy kis toreferére, hogy megüzenhetné tőle Allahnak a jó hírt! Nevetve paskolta meg a lánya arcát.

— Hát te, tuba galambom, vállalod-e?

A lány az apja szakálla alá bujt és onnan pusmogott ki.

— Én úgy szeretném, apám, ha a másik senort is megkérdeznéd.

Don Mohabim csak most vette észre a feketei uhás fiatalt, aki egy márvány oszlopnak támaszkodott.

— Ezt gondolod, lányom? Hiszen ő is hallotta a feltételt. Beszélj, senor, van-e kedved hozzá?

— Szó sincs róla, Don Mohabim. És csak a lányod ura és szolgája leszek, de tetőled nem fogadok el parancsot.

— Hát te különb embernek tartod magad, mint a többi? — ráncolta össze a szemöldökét a kalmár.

— Különb is — suttogta a lány. — Ez az igazi spanyol férfi.

— Micsoda? — dühödött fel az apa. — Hát Don Guzmant, meg Gonzalest, a költőt tán a gólya költötte?

— Még pedig valami mór gólya — legyintett a fiatalember. — Az csak fattyú spanyol lehet, aki megalázkodással szerez asszonyt.

Don Mohabim reszketett az izgalomtól.

— Hátha a fele vagyonom neked adom?

— Hátha a spanyol koronával kínálnál, lennék-e érte cseléded csak egy napra is?

— Tudd meg, hogy az én ereimben régibb királyok vére folyik. Én a Boabdil unokája vagyok.

— Te meg tudd meg, hogy én meg annak a borbélynak az unokája vagyok, aki a Boabdil uraságot utoljára borotválta meg, mikor kiszaladt az országból.

— De hát ki vagy te tulajdonképpen, hogy ennyi gőg szorult beléd?

— Én Aeneas Parafucillo vagyok, a sevillai borbély.

Az utolsó moriszkó kimeresztette a szemét, előrekapott mind a két kezével, alighanem a próféta köpönyegébe akart belekapaszkodni, aztán arcra bukott és föl se kelt többet.

így mentette meg a hazáját a sevillai borbély attól a szégyentől, amit az jelentene, ha most nem igazhitű keresztények köpködnének a Szent Ferdinánd szobra körül, hanem kutyahitű muszlimok. S a történelmi jelenet megérdemelte azt a nagy vásznat, amelyiken a barcelonai képtárban ma is látható a megbűnhődött eretnek, a világszép Consuela, a megszégyenült csillagász és a büszke borbély.

Az ám, ez is hátra van még. A képek és a szobrok föltekintése. Hiszen ő értük szegődik be az ember spanyolnak, nem a vöröshagyma-rántottéért, meg a dunsztolt sonkáért. Különösen, ha az embernek olyan híre van, hogy a becsületes mestersége szerint múzeumigazgató, akinek az impériuma alá néhány száz kép is tartozik. Hát akkor mégis csak illendő megmutatni, hogy minket se a gólya költött s tudunk mi disztingválni nemcsak a lepény hal, meg a majorannás pacal közt, hanem a művészetben is ki vagyunk tanulva. Amelyik szent olyan sovány, mintha éhséggel kínozták volna vértanú-halálra, az még az ántivilágból való. Amelyik Magdolna kövérkés és nem nagyon van fölruházkodva a bűnbánatra, az renaissance. Amelyik még dundibb és még kevesebb bűnbánatot tanúsít, az bárok. Amelyikről nem lehet tudni, hogy fiú-e vagy lány, noha ruha is van rajta, az modern, a szép békacombú figurák pedig a jövendő művészetét képviselik. (T. i. akkor már kisebb lesz a nehézkedési erő s az emberek nem tudnak lépni, csak ugrani.) Ez a minimuma annak a tapasztalatnak, amivel egy világlátott embernek haza kell térnie. Aki aztán még azt is tudja, Velas quezt Diegónak hívták, még pedig Diego de Silvának az még többet tud, mint a Baedeker, ahonnan ezt a

nevezetes ténykörülményt tanulta. Mert a Bacdeker nem mondja meg, mi oka volt a legspanyolabb felségek udvari festőjének arra, hogy az apja neve helyett az anyjáét viselje. Persze, ő nem tudhatja, amit mi tudunk. A Diego de Silva, magyarul Erdős Jakab. Persze, hogy ezzel a névvel sohasem kaphatott volna kamaráskulcsot a művész.

Már most, ha rendes útleíró volnék, ebbe a fejezetbe némi szorongással foghatna bele az olvasó. De nyugtasson meg mindenkit, hogy én nem vagyok muérto.

Jobb ilyesmit idejében bevallani, mint megvárni, míg a műértők rápirítanak az emberre, még ha kultuszminiszter is. Fogalmam sincs róla, ki most a spanyol kultuszminiszter, vagy hogy a diktatúra egyáltalában tart-e még ilyent, de pár esztendővel ezelőtt még volt ilyen tagja a spanyol kormánynak. Meier-öraefe, a legnagyobb német műértő tőle kért engedélyt a spanyol képtárak soronkívül való tanulmányozására s öt percnyi beszélgetés után azt írta róla:

— Egyszerű, kedves úriember őexcellenciája. A művészethez ő se ért többet, mint amennyit minálunk ért egy kultuszminiszter.

Én azonban nem azért nem vagyok műértő, mert műzeumigazgató vagyok, — tudok rá esetet, hogy ez a kettő nem inkompatibilis egymással. Nem a tudatlanságomban van a hiba, hanem a természetemben. A műértők tolvajnyelve és hitvitái iránt akkor se volna semmi fogékonyságom, ha bankigazgató volnék, vagy szappangyáros. Akkor is inkább a magam szemének hinnék, mint a kalauzokénak. Nem azt mondom én,

liogy a Baedeker műértőjének nincs igaza, amikor megcsillagozza, sőt megkét- és három-csillagozza a kötelező művészi csodát, hogy „no te ember, itt aztán állj meg műélvezni!“ Neki igaza lehet s az is megeshet, hogy én is az ő igazát vallom, de majd csak a magam jószántából. Nekem odarakhatják a tejút minden csillagát, attól én el nem ámulok. Máskülönben nagyon szófogadó ember vagyok, de tetszésben, nemtetszésben nem hagyok magamnak parancsolni. Csak ott állok meg, ahol a kép, vagy a szobor megállít s csak azután nézek utána, kinek hívják azt a varázslót, akinek a hatalmába estem.

Nem kötözködés ez, könyörgöm, se nem a megismert igazság ellen való tusakodás, még csak nem is póz. Ez csak ragaszkodás ahhoz az esztétikához, amit gyerekkoromban tanultam a Daru-utcában. Nem az a szép, ami szép: ami tetszik, az a szép. Egy kicsit hajaz ahhoz, ahogy Kant Immánuel definiálta a szépet, csak ő nem tudta ilyen világosan kifejezni magát. Nem is csoda, mert sose járt a Daru-utcában. Legalább az életrajzírói nem említik, se a Daru-utcában nem maradt emléke, — nem okoztak ott soha különösebb feltűnést az esernyőcsinálók.

Hiszen az is lehet, hogy az egyéni esztétikája néha megcsalja az embert és bolondságot beszéltet vele. Megírtam már annak az átokházi öreg magyarnak az esetét, aki úgy meghatódott, mikor először látta Szegeden a víztornyot. Háromszor megkerülte, aztán levette a sapkáját és megtörülte vele a szemét.

— Mindig hallottam, milyen szép szobor-emléket

állították ezek a városi népek Kossuth atyánknak, de szép is! Áldja meg az Isten, aki csinálta!

Hát persze, hogy ez műértők szemében nevetnivaló. De öreg atyámfiának mégis csak ez volt a legnagyobb művészi élmény, amivel az életében találkozott. Ügy érezte, a városi népek eltalálták, mekkora szobor-emlék dukál Kossuth atyánknak. S a szó köztünk maradjon, nem tudom, a szobornak szánt kő- és bronzkorszakok éreztették volna-e ezt vele. Pedig gondolom, minden műalkotás annyit ér, amennyit éreztetni tud az emberrel. Ez nem a legmodernebb felfogás, hanem a legősibb. S én ezzel szaladtam át a spanyol képtárakat.

Világhírű nagy képtára csak egy van Spanyolországnak, a madridi Prado. De tömérdek a magángyűjtemény s nyilvános múzeum a legkisebb falusi templom is. Műtörténeti kincsekben a spanyolok a leggazdagabbak, mint ahogy mi vagyunk a legszegényebbek. Persze a tatár, meg a török ... Hát ami azt illeti, ezzel nem igen dicsekedhetjük le Ibériát. Neki tatár helyett, török helyett arabja volt, nem is egy-kétszáz esztendeig, hanem nyolc században keresztül. Igaz, hogy az arab nem pusztító nép volt, hanem építő, de azért a megőrzés dicsősége mégis csak a spanyolé. Ami szép volt, azt nem verte szét csak azért, mert az ellenség hagyta ott. Pártját fogta, megbecsülte, fönntartotta, ha római csinálta, ha zsidó, ha arab hódító. Legföljebb módosított, szépített rajta a maga gusztusa szerint, ha nem mindig szerencsésen

us. Minálunk csakúgy elpusztultak a kora keresztény-ség templomai, mint az Anjouk és a Hunyadiak épít-kezései vagy a félholdas mecsetek. Nem kell mindent a törökre fogni, akármilyen közel atyafi velünk. A legtöbbet mi magunk pusztítottunk,vagy úgy, hogy csákányt fogtunk rá, akár úgy, hogy rábíztuk az időre, bánjon el vele, ahogy jól esik neki, minek már nekünk az az ócskaság? Ez a halhatatlan Mineka-család a legtörzsökösebb magyar nemzetség, amely-nek több kitűnő tagját van szerencsém személyesen is ismerni. Ezek azok, akik még ma is bemeszel tét ik a falusi templomok árpádkori freskóit. Ezek azok, akik leszedetik a középkori mennyezeteket s még di-csekszenek is vele, Hogy ők most renováltak. Ezek azok, akik az én múzeumomnak se tudják megbocsá-tani, hogy pár esztendővel ezelőtt, mikor a szegedi öreg-templomot lebontották, annak a tornyából kihá-moztunk egy átmeneti stílű kis kápolnát, amit vala-melyik korai Árpád-királyunk építtetett a francia ciszterci tákkal. Hiszen ha csak kihámoztuk volna és rászabadítottuk volna az alsóvárosi magyarokat, hogy most már az ezer esztendő emlékével megszentelt kö-veket hordják haza káposztasavanyításnál hasznosít-ható nyomatéknak, akkor mi nagyon derék emberek volnánk. De azzal, hogy restauráltatok és megműem-lékesítettük, teljesen kimutattuk a tökéletlenségünket. Nemcsak mink, helybeli tekintetes urak, hanem a mű-emlékek országos bizottsága is, aki Pesten lakik. Csupa méltóságos úr, még sincs több eszük, mint nekünk.

... Eh, gyerünk vissza Spanyolországba és törődjünk azzal, amiből élünk.

Körülbelül 3000 képe van a Prádónak s azok közt 10 Raffael, 21 Van Dyck, 43 Tizian, 56 Tintoretto, 58 Ribera, 50 Murillo, 64 Velasquez ... Mintha a Xaxa-barlangi lakatot mesélné az ember és a csodalámpa kincseit számolná: 10 zsák karbunkulus, 50 zsák rubint, 100 zsák smaragd. Ez a koldusok országa mégis csak egyik leggazdagabb országa a világnak.

Persze a drágaköveknek is változó a divatja. Húszhuszonöt évvel ezelőtt a spanyol festészetnek Velasquez, meg Murillo volt a kohinorja. A modern műértés hümmögve vonogatta vállát és ha már színt kell vallani, hát ki is mondja, hogy egyik se gyémánt, legfeljebb mármarosi. Murillo együgyű falusi piktor, édeskés Madonnái unalmasak s a Purísima Concepción naív giccs. Velasquez még rosszabbul járt, mert attól még a naívságot is elvették, mint enyhítő körülményt. A szerencsés udvari festő csak lelketlen technikus volt, fotográfus a fotografia feltalálása előtt. Nem tudta megfogni a lelket, csak Húst festett, meg brokátot, bársonyt, csipkegallért, aranyláncot. (Szeretném látni azt a festőt, aki lelket tudott volna festeni a brokátoknak és bársonyoknak abba a tömegébe, amit Fülöpnek neveztek. Hiszen ez még az Istennek se sikerült I) A lélekfestők, az egyedülvalók, a Halhatatlanok: Greco, meg Goya.

Hitviták, amelyek mindig újra kezdődnek és mindig eldönthetetlenek maradnak és amelyek tulajdonképpen csak arra valók, hogy a hitvitázók éljenek belőlük. Nem vagyok benne bizonyos, hogy használnak, de azt hiszem, nem is ártanak senkinek sem. Isten van, ha hiszünk benne, ha nem és isteni dolgok is vannak, akár meg tudjuk őket látni, akár nem. Csak türelmetlennek nem szabad lenni és a másik emberre azért acsarkodói, mert nem az én szememmel lát, hanem a magáéval. Nekem ugyan ez is olyan törvényem, amely csak engem kötelez. Ha kiások a föld alól valami buta kis cserépbabát, még érzek valamit abból az áhitatból, amivel azt ötezer évvel ezelőtt istennek tisztelte kőkorszakbeli ősöm. Hát akkor mi jussom lett volna nekem felülről nézni azt a tömeget, amely végigzsibongta a Prado labirintusát, de lélekzeni se mert Velasquez halott Krisztusa és Murillo Szeplőtelen Fogantatása előtt? Én is meghajtottam a fejem, mert én is azt éreztem, amit ők: itt jelen van az Isten.

Nem volnék őszinte, ha nem vallanám be, hogy Greco is tudta ezt velem éreztetni, de nem olyan zavartalanul. Spiritualizmusában van valami nyugtalanító s nyilván ez a legnagyobb értéke. Azt hiszem, egy kicsit bolond volt, nemcsak az ihlet szent őrületében, ami minden igazi művésszel közös, hanem józanon is.

— Mi az értékesebb a festészetben? — kérdezte tőle egyszer egy spanyol kollégája, Pacheco, Velasquez apósa. — A rajz vagy a festés?

— A festés — felelte Greco, aminthogy Tizian tanítványa nem is mondhatott mást.

— Igen, de hát akkor hogy vagyunk Michelangeloval ?

Greco legyintett:

— Michelangelo nagyszerű ember volt, de a festészetről fogalma se volt.

Természetes, hogy Goyá-nak is külön terme van a Pradoban, még pedig díszterme, meg is laktam, de eredetiben csak úgy nem tudtam vele összemelegedni, mint reprodukciókban. Hallatlan termékenysége mellett is lustának érzi az ember. Mindennel mulattatta magát az oltárképtől a pornográfiáig, de mintha semmit se vett volna komolyan. Mindent meg tudott volna csinálni, de mindent unt. A csillagokig érő zseni volt, de azért csak arra valók voltak neki az összemarkolt csillagok, hogy leüljön velük pitykövezni a kocsiúton.

*

Rubens. Talán még Münchenben sincs belőle aakora tömeg, mint Madridban. Aki csak fotográfiákban látta eddig és szeretni akarja ezután is, az behunyt szemmel menjen keresztül a termein. A rubensi ass'ionyok nem fehérek és pirosak, nem az élet rózsaszíne lüktet bennük, hanem a halottas kamrák sárgasága puffasztja őket.

*

Roelas. Klerikus volt Sevillában. Murillo előzője, a kisebbek közül való, de egy sevillai képét sohasem

fogom elfelejteni: Szent András mártírhalálát.

Ugyanaz a csőcselék feszíti keresztre, amelyik kint az utcán ténfereg. Ez a típus négyszáz év óta nem változott. Ahogy kiléptem a múzeumból, ugyanaz a bikafejű naplopó állított meg az Isten nevében, aki odabent a szentnek a lábát hozzákötözi a kereszthez.

Murillónak is van egy nevezetes képe:villanuovai Szent Tamás alamizsnát osztogat a szegényeknek. Az egyik szegény kőhöz pengeti az ezüst pénzt: nézi, hogy nem hamis-e. Ez is tradíció a spanyoloknál, háromszáz éve ragaszkodnak hozzá.

*

Akácok pergetik utolsó szirmaikat, szarkaláb és búzavirágcsokor a stációkő lábánál. Krisztus másodszor rogyik arcra a kereszt alatt. Falusi kontár festhette, nem is piktor, hanem ládapingáló asztalos, aki se vonalat húzni, se festéket keverni nem tudott. Nem festett, hanem meszelt. Mi teszi hát, hogy könnyes szemmel állok a stáció előtt és nem tudom a kÖnynyeim elállítani t

... Most veszem észre, hogy ez már nem spanyol jegyzet. Egy vízmenti kis város emléke keveredett a spanyol forgácsaim közé. A tanulsága idevaló. A művészi hatás mindig idegek kérdése.

SALAMON ZSIDÓ VISZONTAGSÁGAI

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer... Hopp, ha így kezdem ezt a fejezetet, akkor sose jutok be az Akadémiába. Már pedig ez nekem mindig ambícióm volt; azt hiszem, most már egészen jó úton vagyok felé. Mikor a madridi nemzeti könyvtárat megnéztem, a jogtudományi szakban találomra kihúztam a sorból egy disznóbőrkötéses, rézkapcsos régi salabaktert. Tulajdonképpen csak azt akartam megtudni, hogy Ibériában olyan kellemes penészszaguk van-e a halott könyveknek, mint mifelénk s hogy a spanyol könyvskorpió olyan szimpatikus teremtés-e, mint a mienk. De ahogy kinyitottam a könyvet, olyan érdekes dolgon akadt meg a szemem, hogy rögtön elfelejtettem, amit kerestem. Jogi dolgokhoz semmit se konyítok ugyan, de azt hiszem, a salabakterban talált ötszáz éves jogeset megismertetéséért nagy hálára kötelezem a jurisprudentiát. Nem mondom, hogy sose hallottam még ilyet, mert az Ezeregyéjszakában is ilyenforma a jogszolgáltatás. De a madridi inkunabula nem mesékönyv, nagyon is komoly szakmunka. Practica Judicialis a címe és Johannes Petrus de Ferrariis a szerzője, aki a XIV. század fordulóján jeles doktora volt a ferrarai egyetemnek. El lehet gondolni, ebben is mityen tudós ember lehetett, hogy Jean de Vingle érdé-

mesnek tartotta kinyomatni a kéziratát Lugdunumban 1494-ben, ékes gót betűkkel.

*

Abban az időben, mikor a spanyolok még össze voltak házasodva a mórokkal, meg a zsidókkal, élt Madrid városában egy Salamon nevű becsületes kocsmáros. Természetesen minden kocsmáros becsületes ember volt már akkor is, de ez a Salamon különösen az volt. Tudniillik a Manzanaresban olyan kevés a víz, hogy azt sohase lehetett borkeresztelésre prédáim, a spanyol bornak meg már annyira bővében voltak, hogy kánikulában azzal mentették meg az érdemes folyót a kiszáradástól.

Hát ehhez a becsületes Salamonhoz beállított egyszer két nemes spanyol lovag. Ugyan nem is mentek be a csárdába, csak kifüttyentették a csárdást.

— Hozzál ki nekünk egy serpenyőt, te zsidó.

Salamon kitüsténkedett a serpenyővel, abba a lovagok beleraktak hat megkoppasztott fogolymadarat szalonnával, hagymával, mindenféle ízesítőkkel együtt s azt mondták a hajlongó csárdásnak:

— Mink most kerülünk-fordulunk egyet, mire viszszaérünk, akkorra megsütöd nekünk a foglyokat. De ha azt nem akarod, hogy szakálladnál fogva megmártogassunk a Manzanaresban, akkor gondod legyen rá, hogy se meg ne égjenek, se nyersen ne maradjanak; főképpen arra vigyázz, zsidó, hogy a hitetlen kezeddel hozzá ne érj a pecsenyénkhez és ne csipegesd róla a

ropogós piros bőrét, mert akkor téged húzunk nyársra és addig forgatunk rajta, míg ropogósra nem pirulsz.

Salamon a szívére tette mind a két kezét, aztán tüzet rakott; megsütötte a foglyokat, ahogy parancsolva volt és kiállt az ajtóba, várva a vendégeit.

A két lovag helyett azonban Jusszuf toppant elébe, a madridi bíró.

— Micsoda drága jó szagot érzek én itt, te zsidó! — kérdezte nyájasan, ahogy a pecsenyegőz megcsapta az orrát.

— Én meg nem mondom, szidi, — vont vállat Salamon. — Két gyaur bízta rám a pecsenyéjét, föltettem a tűzre, de hozzá se értem, mert az nekem meg van tiltva.

— Neked igen, de nekem nem, — mosolygott a bíró és megemelte a fedőt. — Allahra, ezt nekem meg kell kóstolnom!

— Ne tedd ezt, uram! — állt elébe a csárdás, — mert ez olyan pecsenye, hogy ha te eszed meg, az én fogam törik bele.

— Csak éppen ezt a szép piros bőrét hámozom le, ni, — cuppogott kedvetelten a bíró.

— De éppen azért húznak engem nyársba! — tördöste a kezét Salamon.

— No akkor meg már mindegy, — nevetett az arab és oda intette az egyik szerecsen fogdmegjót. — Kapd föl ezt a serpenyőt, vidd haza, mire megterítenek, én is otthon leszek.

A másik szerecsent pedig odaültette a küszöbre és azt mondta a halálra ijedt Salamonnak:

— Ne félj te semmit, az én emberem szemeláttára nem mernek veled semmi csintalanságot tenni a gyaurok. Legföljebb fülön fognak és bevádolnak nálam, mint bírónál. Én pedig majd eligazítom a bajukat. Mondom, ne jajgass, a hajad szála se görbül, míg engem látsz.

— Jó, jó, uram, — rázta a hideg Salamont, — de mi lesz velem addig, míg téged nem látlak? Mit mondjak a két mérges lovag úrnak?

— Mit mondj, mit mondj? — tűnődött el a bíró. — Hát csak annyit mondj, hogy a foglyok kirepültek a kéményen.

Azzal a bíró el is ment, a lovagok pedig megjöttek.

— No, zsidó, kész-e a pecsenyénk?

— Kész, nemes uraim, kész, — görnyedt kétrét Salamon a szolgálatkészségtől s csak akkor merevedett egyenesre, mikor a tűzhely felé fordult. Szólni se tudott a meglepetéstől, csak a karjaival legyezett, mint a szélmalom.

— Mi lelt, zsidó? — nézték csodálkozva a spanyolok.

Salamon merigetett a fejével a tűzhelyről a kéménybe, a kéményből a tűzhelyre.

— Még az előbb itt voltak. Elmentek, kirepültek.

— Kicsodák?

— A foglyok, nézném uraim. Elszálltak a kéményen keresztül. Izrael istene csodát tett.

A spanyolok nem voltak hajlandók hitelt adni olyan csodának, amit Izrael művelt. Kirántották spádéjukat és compostellai Szent Jakabot hívták tanúul

ahhoz a kegyes szándékukhoz, hogy fölnyársalják az átkozott zsidót.

A bíró szerecsenje beköhintett a küszöbről és Salamonon erőt vett a bátorság.

— Igenis, nagy jó uraim, azonnal beleszaladok a kardotokba. Csak előbb kiszolgálom szíves engedelmetekkel ezt a fiút. A mi legkegyelmcsebb urunknak, a fényes orcájú madridi bírónak a szolgája.

A spanyolok meggondolták a dolgot, lemondtak a szemtanú előtt való zsidósütögetés öröméről. Ahelyett rúgtak egyet a bűnösön.

— Előre, zsidó! Gyerünk csak a bíróhoz, kérdezzük meg, mit szól a csodádhoz.

Ahogy megindulnak hármasban, valamelyik kutyaszorítóban szembe jön velük egy jókedvű szamárhajcsár, tereli maga előtt a szamarát fütyörészve. Már most a lovagok sarkantyúpengésétől-e, a Salamon kaftánja lobogásától-e, megrökönyödik a szamárka és leheveredik az utca közepére. Könyörög neki a gazdája, paskolja tenyérrel, nevezi édes galambjának, döfködi bottal, szidja ördögök nagyanyjának, a szamárka nem mozdul. Utoljára nekiállnak valamennyien, a hajcsár emeli az akaratos állat fejét, a két lovag emeli kétoldalt, Salamon ösztökéli a farkánál fogva, erre aztán föl is ugrik a jámbor, de a farka ott marad a Salamon kezében.

— A toledói Szűzre! — ordított versenyt a hajcsár a szamarával, — most meghalsz, zsidó! Csúffá tetted Ó-Kasztilia legbüszkébb szamarát!

Mivel a furkóval hadonászó hajcsár csúnya nagy

góliát ember volt, a kocsmáros pedig nyeszlett kis ember, illára vette a dolgot és beszaladt az első nyitott kapun. Az pedig a mosé kapuja volt, Salamon esze nélkül szaladt föl a toronyba, futott vagy száz lépcsőt, ott megállt egy kicsit kipihenni magát. De mikor meghallotta, hogy a sarkában kopog a szamaras ember, nem följebb szaladt, hanem kiugrott az ablakon, a nyakába annak a derék csizmapucolónak, aki a templom sarkán űzte a mesterségét.

Salamon ilyenformán puhára esett, hanem a csizmapucoló beadta a kulcsot. Illetve letette a kefét egész életére, azaz, hogy utolsó mozdulatával ráruházta fiára és örökösére. Annak azonban az volt az első dolga, hogy utána rugaszkodott az éghullajtottá csárdásnak s most már négyen kergették a boldogtalant.

— Elébe! Utána! Fogjátok meg a tolvajt! A szamárfarkszaggatót! A gyilkost!

A sokféle gonoszság elkövetőjének pedig most már volt annyi esze, hogy nem fölfelé szaladt, hanem lefelé. Beugrott egy patió-s udvarba, éppen egy kardcsiszárnak a karjába zuhant bele. Ez még nem lett volna baj, csakhogy a kardcsiszárnak a felesége is ott hűsölt a gránátbokrok alatt, az pedig éppen olyan ijedős állapotban volt, amilyenben akkor szoktak lenni az asszonyok, mikor gólyát várnak. Meg is ijedt szegény a zenebonától úgy, hogy nagyot sikoltott és behunyta a szemét. Hát mikor kinyitotta, egy halott kisbaba feküdt a kötőjében, — úgy látszik, a

gólya is csak addig tudja az egyszeregyet, míg fél lábra áll, de röptében mindjárt elveszti a fejét.

Szerencsére a kardcsiszár nem volt olyan vérszomjas ember, mint ahogy a mestersége magával hozta volna. Nem vágta miszlikbe a gólyaijesztgetőt, csak magához szorította mind a két karjával.

— Tőlem nem szabadulsz, lator. Viszlek a bíróhoz, ő mondja meg, milyen kárpótlás jár nekem azért, hogy mikor tízévi házasság után végre fiam született volna, azt koporsóba fektethetem, bölcső helyett.

Vitték tehát Salamont a bíróhoz, most már öten, egyik mérgesebb ember, mint a másik. Az pedig már várta őket a nagy vánkos-székben a pálmafa alatt, amelyiknek a hegyiben a szerecsen guggolt a lombsátorban, kezében az üres serpenyővel.

— Csak okosan azzal a kis ésszel, — tanította ki a bíró. — Mikor én azt kérdem a két kutyahitű lovagtól, hogy mi panaszuk van, te akkor ejtsd ide a serpenyőt a lábam elé.

De mikor a sok panaszost meglátta a kádi az egy zsidó körül, neki is felvidult egy kicsit a homloka. Sejtán vigye a dolgát ennek a Salamon zsidónak, bizony ennyi farkasveremből nehéz lesz kihúzni. De hát azért csak megpróbálta.

— Mi panaszotok van, gyaur vitézek? — nézett komoran a lovagokra.

— Nekünk, — kezdte nagy grandezzával az egyik, — nekünk ...

Tovább azonban nem mondta, mert a rézserpenyő nagy csörömpöléssel hullott a fahegyből az asztal kö

zepére. Szemmel láthatóan a Salamon zsidó serpenyője.

— Hm, — nézett össze a két hidalgó, — ezt mintha csak az égből hajították volna le! Már most ha a serpenyő így röpül, pedig az nem is lelkes állat, akkor mégis csak lehet abban valami igaz, hogy a foglyok elrepültek a tűzhelyről a kéményen keresztül. Nagy boszorkánymester lehet ez a zsidó, nem jó lesz ezzel kikezdeni, hanem inkább tanácsos lesz fordítani egyet a mantillán.

— Nekünk, — kezdték újra még nagyobb grandezzával, — nekünk semmi egyéb kívánságunk nem volt, mint uraságod fényes arcában gyönyörködni.

— No, azt megtehetitek, — vigyorodott el a bíró, — beszéljen a többi panaszos.

— Rajtam a sor, — lengette a hajcsár a tövéből kiszakított szamárfarkat és előadta a vele esett sérelmet.

— Nem értettem jól a dolgot, — csóválta a fejét a bíró, — melyiktek húzta a szamárnak a fejét?

— Azt én húztam, uram.

— Biztos ez?

— Hogyne volna biztos, hiszen még súgdostam is neki.

A bíró nagyot csapott az asztalra.

— Úgy, hát még sugdostál is neki? Látod, most magadra vallottál, ebszülte. Összebeszéltél a szamárral, hogy bajba hozzátok ezt a jámbor zsidót. Csak nem akarod velem elhitetni, hogy ez a káposztatorzsából faragott nyápic ember a te segítséged nélkül

csúffá tehette volna a szamaradat? Hanem te rántottál az állat fején akkorát, hogy a farka amannak a markába szakadt! Kenjétek meg csak a talpát egy kis mogyorófahájjal! Hát téged mi lelt, te subickoit nyelvű legény?

A csizmapucoló fia teljes hűséggel adta elő apja tragikus halálát. Ez már komoly ügy volt, előhozatta a bíró a koránt és elkezdte vallatni a szúrákat. Sok idő telt bele, de csak meglelte, amit keresett.

— Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája! Neked igazad van, jó fiú s jogod van apád haláláért a zsidó életét követelni. A zsidó üljön le a templom tövébe, arra a helyre, ahol az édesapád ült, te pedig eredj föl a toronyablakba és úgy ugorj rá erre a jámbor férfiúra, hogy rögtön nyaka törjön. Meg vagy elégedve?

— Meg, uram, — vakarta a fejét az ifjú csizmafényesítő. — Nagy a te bölcseséged, de most nem kérek belőle.

— Masallah! — bólintott a bíró és intett a kardcsiszárnak. — Hát te mit hoztál, fiam?

A kardcsiszár azalatt nagy számvetést végzett magában. Ha a fia élve született volna és megnőtt volna, akkor bizonyosan olyan vitéz ember lett volna, hogy lovaggá ütötték volna. Ha lovag lett volna, akkor bizonyosan az estramadurai herceg lányát vette volna el, azzal kapott volna egy palotát, abban megtette volna kapusnak az apját s a donok és donnák minden kapunyitáskor aranyat ejtettek volna a kalap-

jába. Ezen az alapon aztán ezzel fejezte be a panaszát:

— Tízezer maravedivel kárpótoljon engem a zsidó azért, hogy őmiatta halva született a gyermekem.

— Hm, — simogatta a bíró a szakállát, — nincs több gyereked?

— Nincs, uram. Attól félek, nem is lesz. Ezt is tíz esztendőre adta az ég.

— Hát neked hány gyereked van, zsidó? — fordult a bölcs bíró a vádlotthoz.

— Ojje, szidi, ne is kérdezd, mert beszélni se jó róla, — horgasztotta le a fejét Salamon. — Most fekszik az asszony a tizenkettedik gyerekkel.

— Dicsőség Allahnak, — ragyogott fel a bíró képe cs barátságosan megveregette a kardcsiszár vállát. — Látod, fiam, nincs is semmi hiba. Ez a jámbor zsidó nagyon jó családnevelő s ha te kilenc hónapra hozzáadod a feleségedet, mire visszaveszed, megkapod a kárpótlást elvesztett fiadért, sőt úgy lehet, kettőt is kapsz egy helyett.

Hogy elfogadta-e a megítélt kárpótlást a csiszár, arról nem szól a ferrarai Johannes Petrus mester. De a középkori „jó bíró“ portréja enélkül is tökéletes.

ETEL ÉS MÁS MAGYAROK

Árpádházi Szent Erzsébet legyen az első a más magyarok közt, akikkel odakint csavarogtomban találkoztam. Még pedig nemcsak a Prado-ban, ahol mindenki megáll előtte Murillo jóvoltából, hanem a barcelonai múzeumban is. Ott is találtam egy középkori szárnyas oltárt, amely a mi szent asszonyunk rózsacsodáját ábrázolja.

Elisabetha de Hungária, — mondja a katalógus. Körülbelül legrégibb külföldi képviselőnk, de azt hiszem, inkább a szentek országát képviselte a régi spanyolok szemében, mint a magyarokét. Hiszen előbb is jártak ott szittya diplomaták, de azokat nem olyan fából faragták, hogy a kolbásznak rózsává változtatásáért instanciáztak volna Hadúrnál. Gondolom, Pauler Gyula valamelyik könyvében olvastam egyszer, hogy a honfoglalóknak egy lovas csapata egész a spanyol hegyekig elweekendezett. Persze volt annyi eszük, hogy nem maradtak ott kecskét legeltetni, meg zöldhagymát enni édes tarhóval. El lehet képzelni, milyen képet vágott Taksony vezér követe és meghatalmazott minisztere, amikor először szagolt bele a „rothadt fazék"-ba. (Ezt teszi magyarul az olla potrida.)

— Hű, a nehézség cifrázza ki azt a nyugati kul-

túrát, amelyik ilyeneket tud kitalálni! Már akkor mégis csak inkább visszamegyünk szalonnát sütni a Tisza mellé, igaz-e, édes egy komám, Üszübü?

*

Tudom, nem szép volt tőlem, de én azért nem dicsekedtem el vele odakint, hogy az Üszübü unokái közül való vagyok. Nagyon sok reménytelen magyarázattal járt volna a nyugati népek felvilágosítása.

A nizzai expresszen úgy fülkébe sodródtunk valami holland némberrel. Tizenöt éve kint él Batáviában, kormányzósági főtisztviselő az ura s most haza eresztette egy kicsit Európába. Ugyan nem most, hanem még a télen, egész esztendei szabadságot adott neki, vagy magának, az már nem miránk tartozik. Elég az hozzá, hogy az asszony beérte három hónapi gyüszmékeléssel s ez már hazafelé való útja volt.

— Unalmas itt, — mondta angolul — és nagyon sok a piszkos ember.

Hót persze őnáluk, Batáviában a dajákok sokkal tisztábbak, mert azok nem piszkolják be magukat ruha viseléssel.

így belekeveredvén az etnográfiába, megkérdeztük tőle, hogy minket miféle nációnak tart.

— Angolok, — felelte gondolkodás nélkül.

— Nem.

— Németek, franciák? Olaszok?

Nem, nem, nem. Hit akkor mik lehetünk? Talán nem is európaiak vagyunk?

Mielőtt felfedezte volna bennünk honfitársait, a

tiszteletreméltó dajákokat, megmondtuk neki, hogy magyarok vagyunk.

— Matiari, matiari? — csóválta a fejét. — Pedig olyan ismerős név.

Hirtelen nekividámított az arca. Nyomára jött. Még a cigarettát is kiejtette örömében a szájából.

— Á, Mata Kari? Igen?

Összenéztünk, hogy hármunk közül ki formázza legjobban a boldogult táncosnőt. Én, mint mindenbe belenyugvó ember, bólintottam. Igenis, én vagyok a valóságos szép Mata Hari. Akit agyonlőttek, az csaló volt.

Két tüzes cimborám azonban nem hagyta a fajtánkat. A világ minden idiómáján elmondták a batáviai asszonynak, hogy mi az a „magyar". Az csak a fejét csóválta. Soha életében nem hallotta még, hogy ilyen nép is van a világon.

— De Budapestnek csak hallotta hírét?

— Bodiafeszt? — görbítgette a száját.

Nem, ilyen városról se hallott soha. Hát térképen nem látta soha? Elnevette magát. Az ura, az igen. Annak a hivatalában van térkép, de ő még azt se nézte meg soha. Erre mifelénk talán olyan nagy tudósok az úrhölgyek?

Lerajzolták neki a sonkás papírra Európa térképét és megjelölték rajta, hogy hol van az a Hungary. Azt mondta rá, hogy érdekes és fesztelen ásítással honorálta a két jó ember igyekezetét. Aztán felém bökött az aranyveretes zsebfésűjével. Föltűnt neki. hogy én is érdektelenül ásítottam.

— Hát az úr?

— Kalmük vagyok, — előztem meg a társaimat a felvilágosítással.

Vesztemre tettem. A batáviai nő addig könyökölve okoskodott a földrajzban, de most felegyenesedett. Azt kérdezte tőlem, fekete vagy fehér kalmük vagyok ? S keresztény-e, vagy lámahitű, vagy éppen mohamedán?

Magyarul feleltem. Nem neki, hanem az útitársaimnak.

— Mondjátok meg neki, hogy most én vagyok a Dzsingiszkán és nem tudok más nyelven, csak kalmükül. A vallásom pedig a sámán-hit és az nekem azt parancsolja, hogy idegen asszonyszemély elől takarjam el az arcomat.

Már akkor bele is csavargództam az ablakfüggönybe és félálomban hallgattam, amint az asszony magyarázta a társaimnak, milyen lovagias nemzet az a kalmük nemzet. Ahá, hát akkor mégis csak atyafiak vagyunk!

Marseilleben búcsúztunk nagy kézrázással. Tőlem azzal köszönte el magát a batáviai menyecske:

— Mekekuka!

Nem tudom, dajákul van-e, vagy kalmükül, azt se tudom, szépet jelent-e, vagy csúnyát, de én is rávigyorodtam és tőlem telhető udvariassággal viszonoztam a szeretetreméltóságát:

— Mekekuka az öregapád!

Nagyon jól eshetett neki, mert még az autóból is visszalengette a zsebkendőjét. Ettől a sikertől aztán

vérszemet kaptam. Akárhol kérdezősködtek a nemzetségem felől, mindenütt kalmuknak mondtam magam. A spanyolok nagy szemet meresztettek, bólintottak, összesúgtak a hátam mögött, s határozottan úgy bántak velem, mintha az én nemzetemmel kötöttek volna barátsági szerződést. Az út végén nekem csak egy hamis ötpezetást kellett emlékül hazahoznom, míg a két társamnak tele volt velük a nadrágzsebe.

*

Azt már nem mondom, hogy a spanyolok nem ismernének bennünket, Tudnak rólunk annyit, amennyit mi tudunk őróluk. Sőt többet is tudnak rólunk, mint amennyi van.

A toledói vicinálison kivallattunk egy mesteremberféle caballerót, hallotta-e hírünket.

— Hogyne, — mondta készségesen, — tanultam én azt az iskolában. Ausztria-Magyarország fővárosa Bécs, a Duna mellett.

Még azt is tudta, hogy mink is a Habsburgok koldusai vagyunk.

— Nono, — mondtuk neki, — együtt koldusodtunk el.

Erről már nem sokat tudott. Kérdeztük tőle, hát újságot szokott olvasni?

— Dehogy is nem, — húzta elő a kitlizsebből méltatlankodva az újságot. Annak a címe pedig volt El Toreo. Bikaviadali szakközlöny. Ott az a sportújság.

Ültünk a sevillai cerveceria-ban és igyekeztünk magunkkal elhitetni, hogy a spanyol sört nem édesgyökérből főzik. Egyszer odaszól egy fiatal ember a másik asztaltól:

— Úgy látszik, az urak is magyarok.

Mink meg azon csodálkoztunk el, hogy ő is magyar. Mintha ez valami borzasztó képtelenség volna.

— Hová való?

— Sevillai vagyok, kérem. Már nyolcadik esztendeje.

— Hát azelőtt?

— Azelőtt budapesti voltam.

— Mit csinál itt?

— Én kérem, futball-manager vagyok.

— Meg lehet abból élni?

— Tetszik tudni, ami iránt az ember hivatást érez. Tetszik tudni, engem az idealizmus vezérel. Én ezt a nemes fajt szeretném megmenteni a magasabb eszmetörekvéseknek a labdarúgás technikája által.

Hm, ez csakugyan magyar ember lesz. Hivatás, idealizmus, magasabb eszmetörekvés... Ez nyolc évvel ezelőtt még alighanem politikus volt otthon.

— Van-e sok magyar Spanyolországban?

— Nem éppen. Itt Sevillában tudtommal van még egy szabó, egy pincér, meg még egy pincér, de az angol órákat ad.

— No akkor legalább még sincsenek egyedül az idegenben. Sűrűn összejönnek?

— Igen, itt szoktunk összejönni veszekedni minden szombat este.

— Veszekedni?

— Tetszik tudni, világnézeti különbségek . . .

Persze, persze, hiszen magyarok.

Kérdezte, hogy meddig maradunk, mert járat magyar lapot s ha holnap is idejövünk, szívesen elhozza a múltheti számokat.

Köszöntük, de nem kértünk belőle. Mi újság lehetne otthon? Tetszik tudni, világnézeti különbség gek ...

Nekem jutott eszembe, hogy hátha van a magyar lapokban valami spanyol újság is, olyan, amiről itt mink nem tudunk.

— Mondja, nincs most valahol forradalom Spanyolországban ?

— De igen. Véres zavargások Barcelonában. A pesti lapok írták.

— Melyik nap is volt az a viloncia?

Utána számítottunk és kiderült, hogy ép aznap voltunk Barcelonában. Csakugyan zavarásztak egy véres bikát az arénában.

*

Etellel is Sevillában találkoztam, csakhogy nem tudtam, hogy ő az Etel. A Buen Gusto-ban szürenkeztünk vermuth mellett és gusztáltuk a publikumot. A spanyol kávéházak meglehetősen szerény berendezésűek és hamar elunja magát bennük az ember. Nincsenek újságok, nincsen zene és a spanyol asszonyok se a kávéházba járnak flörtölni. Annál jobban megelevenedett a társaság, mikor az egyik ablakülésre

egyszerre megjelent egy nő. Még pedig elegáns nő, ahogy a szakértők megjegyezték. Hozzá még cigarettázott is, amiért Spanyolországban még mindig megbámulják a nőt.

— Idegen, — mondták a szakértők. — Csak már erre fordítaná az arcát. A vágása jó.

Mintha csak meghallotta volna, mit kíván a magyar nemzet. Felénk fordult és ránk mosolygott. Ezt is a szakértők mondták. Én magam ehhez nem értek. Én csak annyit tudok, hogy mi férfiak, nagyon könnyen elhitetjük magunkkal az ilyesmit és akkor mindig rántunk egyet a mellényünk alján.

— Barátom, ez francia kokott.

— Szó sincs róla. Német f raj la.

— Akárki, de érti a dolgát.

Aztán bejött egy andalúziai kalapos torrero és az egész terem annak az igézete alá került. Ritkán láttam még olyan szeretetreméltó nagy embert, mint ez a bikaölő. Azt hiszem, még Napóleon se tudott ennyire leereszkedni. A nőt teljesen elfelejtették még a szakértők is. Elmentét csakúgy nem vettük észre, mint mikor jött.

Másnap estefelé egyedül csavarogtam a Quadalquivir partján, Triana felé. Szép lapos, kerek kavicsok hevertek a parton, azokat az Isten is arra teremtette, hogy kipróbálja velük az ember, tud-e még dobni.

Körülnéztem, nem lát-e valaki, aztán vállat vontam. Hiszen úgyse ismer itt engem senki. Aztán kinek mi köze hozzál A diktatúra szempontjából is jobb, ha

kaviccsal hajigálódznak az emberek, mintha bombát dobálnak.

— Plotty! — az első kavics nagyot csobbant és elmerült a vízben. Hiába, gyakorlat teszi a művészt. A második kavics már pattant egyet a vízben. Az ötödik már úgy szökdécselt, mint egy házasodni készülő tücsök.

Lehajolok új kavicsot keresni, de cipő csikordul mögöttem. Megfordulok, hát a kávéházi dáma. Mosolyog rám a cudar és jön egyenesen nekem.

— Kézit csókolom, tekintetös úr.

Nem vagyok nagyon könnyen elcsudálkozó ember, de most azt hiszem, leesett az állam. Hápogtam, mint a víztelen maradt hal.

— Engem tetszik? ...

— Hát nem ismer mög a tekintetős úr? Én voltam az Etel a Fodor utcában. A kopáncsi tanyákrul szegődtem be a tekintetös úrékhoz.

— Nem én, fiam, nem emlékszem.

— Dehogy is nem, a szép Etel. így teccöt hívni. Mindig azt mondta a tekintetös úr, hogy majd maga ád férjhez, ha megnövök.

— Az ám, de úgy nézem, nem várta meg, Etel fiam.

A festék alatt is vörös lett a haja tövéig.

— Nem löhetött, tekintetös úr. Ha ez volt rólam végezve.

— Hát mondja már, mi volt magárul végezve? Hiszen úgy látom, jól mén sora.

— Hiszön nem is panaszképpen mondom, — túr-

kálta a kavicsokat a napernyője végivel. — Hanem a tekintetös úrnak is nagyon mög teccöt változni. Majd mög nem (ismertem.

— De mégis csak rám ismert.

— Tudja, mirül? Hogy így játszott a kavicsokkal. Ügy mögképzött előttem egyszörre, hogy kint tologatom Pannikát a Tiszaparton, a tekintetös úr mög haj igái ja a kavicsot a víz szélin.

— No, az régen volt, Etel. Most már Pannikának a kisfia jobban tud szőni, mint én. Hanem nini, hogy is szólítsam én most magát Etel? Senorénak, majámnak, vagy minek?

Fáradtan elmosolyodott.

— Tudok én mindön nyelvet már régön.

— Az ám, látom, még a szegedi nyelvet se felejtette el.

— Magamba mindég magyarul beszélők. Mög imádkozni is mindég magyarul szoktam. Tudja, mikor mögléptem hazulról...

Hirtelen a cipőmre nézett és összecsapta a kezét:

— Jézus Mária, de csúnyán van pucolva a tekintetős úr cipője!

Hát biz azzal nem lehetett volna díjat nyerni. A magam munkája volt. A spanyol szállodákban nem igen van cipőpucolás, ott mindenki az uccán szépítteti a cipőjét, én meg sohse szerettem a közszereplést, hát inkább magam kentem rá a bokszot a cipőmön a spanyol sárra. Azt hiszem, a felsőbb bíróságok ezért leengednek néhány ezer évet a purgatóriumból.

— Ejnye, ejnye, Etel, hát maga még most is észreveszi az ilyent ?

— Hát hogyne venném? Hát nem azt mondta mindig a tekintetös úr, hogy még sose volt olyan cseléd-jük, aki olyan szépen pucolta volna a cipőjit, mint én?

Azzal kivette az ezüstretikülből a csipkés zsebkendőjét, lehajolt ott a vízparton s olyan gyorsan ledörgölte a sarat a cipőm orráról, hogy mire megszégyeltem magam és össze akartam szidni, akkorra Etel már autóba ugrott és a szemét törülgette a sáros zsebkendővel.

— Tisztölöm az otthonvalókat! — kiáltotta vissza a fordulótól. — Az édös szülémnek pedig tessék megmondani ...

De nem mondhatom meg, mert nem is értettem, mit mondott, se azt nem tudom, hogy selymes szép Etelnek melyik tanyán sírdogál a rongyos szoknyás öreg szülője?

MI TETSZETT LEGJOBBAN?

Ezt nem én kérdezem, hanem az olvasó kérdezi én tőlem. Legalább is fölteszem, hogy van, aki megkérdezi. Azt is elképzelem, hogy nem a legbarátságosabban kérdezi meg. Sőt azt is belátom, hogy nem is egészen ok nélkül barátságtalankodik.

— Hallja az úr! Fertály esztendejénél több, hogy hnrcolász bennünket előre-hátra, nem ahogy mi szeretnénk, hanem ahogy az úrnak kedve tartja. Mutogatott nekünk templomokat és múzeumokat, halott királyokat és élő koldusokat, az Isten akárhová tegye őket. Étetett bennünket olajos laskával és tengeri gilisztával, csak éppen azt felejtette el, hogy tintillút, meg manzanillát töltögessen hozzá. De nehogy most már eszébe jusson új fejezetet kezdeni a spanyol borokról és abban megdicsérni a magyar borokat. Az úrtól kitelik, hogy a xeresit nem találja egyébre valónak, mint dézsába önteni a tanya végiben és abban hűteni a homoki rizlinget. Hót ebből már elég volt. Hanem ha már mindenbe bele tetszett kötözködni és mindent lebecsmérelni, most mór tessék megmondani azt is, hogy ugyan talált-e odakint valamit, ami tetszett? És volt-e valami, amiről azt gondolja, hogy arra minden magyar ember azt mondaná, hogy ez már döfi, ezt nagy kár lett volna nem látni? Erre feleljen az úr, ha tud, aztán hurcolkodjon szé-

pen haza a narancsfák alól az akácfák alá és a donok és sennorok helyett üljön karikába a maga fajtájú Péterekkel, Andrásokkal és egyéb hallja kendtekkel!

Nono, hiszen nem olyan nagyon szakadtam én el az otthontól, ha hetedhétország ellen oda csavarogtam is. Csak egy kicsit meg kell vakarni a donjaimat és sennorjaimat s mindjárt kibújik belőlük a szittya. Éppen az a bajom, ba egy kicsit kinézek szellődzködni a világba, hogy göröngyömhöz vagyok nőve, mint a földi béka.

Például a barcelonai Umbráculo-ban láttam a legelegánsabb és a legkecsesebb pálmafajokat, amiket a teremtés kigondolt: a Latania borbonica-t, meg a Kentia Forsteriana-t. Nem is egészen tudatlan szemmel néztem őket, hiszen valamikor botanikusnak is készültem, ma is tartom a barátságot mindenféle fűvel-fával és a pálmák királyait a tőlem telhető legmélyebb hódolattal üdvözöltem. Ma is látom őket, de csak úgy, mint letörpített ábrát, valami mag-árjegyzékben. Amire azt mondja az ember, hogy „ejnye, de szép lehet ez“, aztán lapoz tovább. Ellenben van minekünk itthon egy kis telisárga parasztvirágunk, a calendula. Ez a tudományos neve, a kertészek is ennek nevezik. A hivatalos magyar neve esőjósló peremér volna, de sohase hallottam, hogy valaki így hívta volna. Ezt a nevet azért adták neki, mert ha esőt érez, előveszi az esernyőjét és a feje fölé tartja. Tudniillik a peremén levő szirmokat rácsukja a középső kis virágcsövekre, hogy el ne ázzon a virágporuk. Majdnem olyan megbízható időjós, mint a

meteorológiai intézet. Amellett hogy ilyen nagy tudós, az intelligenciája is rendkívüli. Nemcsak a születendő gyermekeit védi, hanem a világra hozott gyermekei sorsáról is gondoskodik. Olyan formára neveli a magjait, hogy a veréb azokat helyes kis kukacoknak nézi, még pedig pirított kukacoknak, amik már nem igényelnek semmi további eljárást, lehet őket enni tálalás nélkül. A veréb tehát csőrébe kapja a kemény magot, elrepül vele hetedhét líciumbokor ellen, ott megpróbálja lenyelni s csak akkor jön rá, hogy be van csapva, nem csemege-kukacot cipelt idáig, hanem emészthetetlen kőkemény virágmagot, amit erre mérgesen ki is köp. Ott aztán a kis virágmag lebújik a földbe s amikor megint előbújik, akkor már takaros kis palánta, három lépés körzetben egyes egymagában, úgy, hogy se a napot, se a harmatot nem írigylik el előle a testvérei. Éppen ezért eszelte ki a peremér-virág, hogy lóvá teszi a verebet és ingyen szállíttatja vele a csemetéit.

Már most minálunk ezt a furfangos kis virágot semminek se hívják, noha van még egy harmadik neve is: körömke. Tudniillik, az érett magja, ami úgy elbolondítja a verebet, a magyar parasztot a kutya körmére emlékezteti. Legalább én így tanultam az édesapámtól, akinek ez volt a legkedvesebb virága, noha édesanyám mindig pörölte érte szegényt, hogy mit lehet azon szeretni és hogy nem restelli komoly ember létére bicskával porhanyítani a földjét és tékozolni rá a messzi kút vizet, amit csak a paprika, a paradicsom, a sárgarépa és a növény társadalom más

hasznos tagjai számára teremtett a jó Isten? Mint elsüllyedt világ hangszavát hallom nyári napszálltakon ma is ezeket az évődéseket, amik csak akkor értek véget, mikor apámat az Isten beszólította az ő kertészetébe. Kis parasztkertünkben soha se virágzottak olyan teljeset a körömkék, mint akkor és édesanyám azokból kötött neki könnyharmatos csokrot a hosszú útra. Odatette a jobb kezébe és rászorította a halott ujjakat, noha megbotránkoztak a szomszédasszonyok s a bátrabbak hangosan is hibáztatták ezt az eretnekséget.

— Panna, Panna, — csóválták a reszketős fejüket — még ilyet, senki se hallott az utcában. Olvasó való az öreg keresztény halott kezébe, nem virág.

— Viszi az olvasót is. Odakészítettem a zsebibe a Kossuth-bankóval együtt. De már a kéziben csak a kedves virágját hadd vigye. Arrul hadd ismerjen rá az Űristen az én édes uramra.

Hát nekem ez volt a legszebb Spanyolországban. Hogy ott ilyen nagy a becsülete az apám virágjának. Minden parkban azzal van beszegve a virágágyak széle. A királyi palota ablakaiban, azulejos teraszokon, szökőkutas patiók márványvödreiben mindenütt ott vidámkodik a musesz. Ez a spanyol neve a körömkének, nem nyugodtam addig, míg olyan embert nem találtam, aki ezt is meg tudta mondani. Persze ott is húsz embert kellett megállítanom, míg fogtam egyet, aki tudta, mi az a sárga izé. Már hogy aztán annak hívják-e, vagy se, az a virágnak is mindegy, meg nekem is, fő az illúzió.

Persze nem mindenkinek, mert hála Istennek, én nálam reálisabb magyarok is vannak a világon. Éppen azok vezettek engem rá, hogy mi az a cosa espana, amelyikre minden magyar ember azt mondja, hogy de már azért érdemes ilyen nagy utat megtenni.

Éppen akkoriban tanyáztam Sevillában, mikor ott kongresszusoztak harmadfél világrész közigazgatásának oszlopai. Annyiban én is tagja voltam a kongresszusnak, hogy én se mentem el az üléseire, inkább a fehér asztalnál kerestem az összeköttetést a közigazgatással. Már tudniillik azokkal az itthonról való jóbarátokkal, akik a magyar közigazgatást képviselték, ki itt, ki ott, mindenki - temperamentuma szerint.

Leginkább egy csöndes kis sorházban találkoztunk a Calle de la Campanán. Egyszer, Toledóból érkezve, éppen akkor toppantam be a társaságba, mikor arról disputáltak, hogy kinek mi tetszett addig legjobban spanyol földön. Persze nyolcán kilencféle véleekedtek, én aztán beálltam kilencediknek a tizedik véleménnyel.

— Hallgassátok meg, urak, mit találtam a toledói városháza lépcsőföl járójánál márványtáblába vésve:

Nobles discretos varones
Que góbernáis á Toledo ...

azazhogy inkább áthevenyészem magyarra:

Nemes és bölcs uraságok,
Kikre bízva szép Toledónk,

A lépcsőkön kint hagyjátok
Önzéstek és pártosságtok:
„Az igazság a mi krédónk“.

Minden szépnek karkitártan,
Csak a közjót nézni bátran:
Pilléreknek tett meg Isten,
Tartsátok a törvényt itten,

Mint a szikla oly szilárdan!

— Látjátok, feleim, ilyen a spanyol közigazgatás. Ezt érdemes volna hazavinni s otthon is márványba vésetni.

Nem szavazták meg az indítványomat. Azt mondták, a kongresszus a modern közigazgatáshoz van címezve, ez a vers pedig nem egészen látszik modernnek.

— Hiszen nem is az. Lehet már vagy háromszáz esztendős az ayuntamiento falában.

— Szóval háromszáz esztendővel ezelőtt volt ilyen a spanyol közigazgatás. Mikor még spanyol csizmában járt az igazság. Már azt nem csempészünk Haza.

— Nem tudom én — mosolyodott el az egyik vidéki polgármester. — Tudjátok-e, mit láttam az előbb a Calle de las Sierpesen egy cipősbolt kirakatában? Valódi magyar csizmát.

— Ugyan ne beszélj! — hitetlenkedtünk. — Mit tudnának ezek a nyavalyások a csizmához? Hiszen láthattad, hogy még a katonák is szalma-szandált hordanak.

— Hát én azt már nem tudom, hogy mire való nekik a csizma. Lehet, hogy a királyuk abban jár űrnapján, máskor meg a tiszta szobában tartja szögöm De szavamra mondom, hogy igazi magyar csizma, olyan jóízűt néztem rajta, alig tudtam otthagyni.

Egy kicsit irigyen néztük a szerencsés embert, aki magyar csizmát látott a sevillai nagy-utcán és rajta estünk, hogy vezessen el oda minket is. Az nem igazság, hogy mink ebből a műélvezetből ki legyünk zárva és csak a Giraldával, meg az Alkázárral érjük be.

A Calle de las Sierpes a mindenütt nyüzsgő Sevillának is a legforgalmasabb utcája. Most meg délfelé járt az idő, egymás hegyin-hátán az ember, öt lépéssel tettünk meg egyet, azt se mindig a magunk lábán.

— Ott van ni! — mutatta csizmafölfedező barátunk José Garrido suszterboltját. — De nézzétek csak, alighanem valami szerencsétlenség történt, nagyon megtorlódott ott a tömeg.

Meg ám, mert szirtekbe ütközött az emberfolyam. Nemcsak a mi barátunk fedezte föl a csizmát, hanem más józemű honfitársak is. S csodálták olyan szilárd elhatározással, hogy elakadt benne az utcai élet.

— Gyertek, gyertek, emberek, mi van itt! — integettek büszkén, amikor megláttak bennünket. — Magyar csizma! Még pitykéje is van!

Mit részletezzem a műremek szépségeit? Volt annak nemcsak pitykéje, hanem még struflija is.

Az aznap estének ez volt a szenzációja. Addig ha két magyar találkozott, ilyeneket kérdezett egymás-

tói: No, mit szólsz az Alhambrához? Voltál-e már a Herkules oszlopainál? Elmégy-e Gibraltárba? Mikor mégy ki Escoriálba? Hogy ízlik a spanyol bor? Láttad -e a narancsvagonokat? Most nem lehetett egyéb kérdést hallani, csak ezt:

— Láttad a csizmát?

Hát persze, hogy mindenki látta és mindenkinek tetszett. El is határoztam, hogy ezt a nevezetes csizmát hazahozom spanyol emléknek és beteszem a múzeumba, azzal a fölírással, hogy ez látta a magyarok egyetértését, tehát ezt még nagyobb tisztelettel nézze a jövő nemzedéke, mint elrongyolt lobogóinkat.

Csakhogy mire utat verekedtem magamnak a csizmadiaboltig, akkorára már megelőzött valamelyik honfitársam. Lehet, hogy azóta vitrinben mutogatják valahol a bőrből való szimbólumot.

Hiszen, ha mink itthon úgy megbecsülnénk a magunkét, mint ahogy odakint nekiörülünk!

LEVÉL EGY KIBÚJDOSOTT KIRÁLY UTÁN

Sire!

Annyit még tudok a spanyol helyesírás illemtanából, hogy a fölkiáltó jelet a megszólítás elé is oda kell tenni, de fordítva; azonban azt már elfelejtettem, hogy a hispanok nyelvén miképpen kell szólítani a felséges urakat, különösen mikor azok is meg vannak fordítva. De ügyetlenségemet talán kimenti a jószándék s maga az a tény, hogy én ezt a hódolatteljes levelet Felséged hedsrá-jának első huszonnégy órájában intéztem Önhöz. Úgy tudom, a bukott királyokat nem szokás azon frissében részvétnyilatkozatokkal vigasztalni, még az aktív kollégák részéről sem, meg szokás várni, míg tisztázódik a helyzet. Engem azonban nem köt se a diplomáciai illendőség, se a diplomáciai okosság s nem félek attól, hogy a spanyol respublikától démarsot kapok. Kimondom fenntartás nélkül, hogy nagyrabecsülöm Felségedet és őszintén sajnálom, hogy ilyen kellemetlenségbe keverték az excellenzái és a generálisai, akik, tartok tőle, elsők lesznek letenni az esküt a köztársasági elnök kezébe s talán tiszteletlen nyilatkozatokat is tesznek Felségedről.

Felség, én mesterségemnél fogva, mint rég elomlott idők kutatója és ódon könyvek forgatója, többet

foglalkozom halott királyokkal, mint élőkkel s bevallom, szívesebben is, mert azok jobban érdekelnek. Az élő királyokkal szemben nem igen megyek messzebb a köteles tiszteletnél. Ön azonban kivétel volt. önt határozottan megszerettem, még pedig akkor, mikor Ön a munkakirály epithetont választotta magának. Ezeren is felül lehetnek az ön elődei, az aragóniai, aszturiai, katalóniai, kasztiliai, Sancliók, Pedrók, Jakabok, Ferdinándok és Alfonzok, de még olyan nem volt, aki a munkáról kívánta volna magát elneveztetni. Önnek volt őse, aki olyan csizmákat akart kieszelni, amilyeneket még nem hordott ember fia; volt aki szerelmi szakértő, még ennél is több, lószakértő gyanánt örökítődött meg hona évkönyveiben; volt, ak: törvényt hozatott arról, hogy a király lova és ágyasa egyformán szent és halálbüntetés terhével tilalmas más számára még a király halála után is. (ó, milyen szép idők voltak, mikor a népek nyugalma és a világ rendje érdekében ellentmondás nélkül lehetett ilyen törvényeket hozni!) És végre volt olyan spanyol király is, aki felbőszülvén az ügyetlen hóhérra, kikapta a kezéből a pallost és saját fölkent kezével mutatta meg neki, milyen a tökéletes hóhérmunka.

Mennyi lábnyom, amibe lépni, mennyi példa, amit követni lehetett volna! Felséged azonban új utakat próbált, úgy viselte magát, mintha csak olyan ember volna, mint a többi. Szerelmes volt a tulajdon feleségébe, úgy, hogy az egész világ beszélt róla s mikor már nem erről beszélt a világ, akkor is ízléssel, diszkréten osztotta meg más nővel a civillista és

az uralkodás gondjait. Gyermekeit sajátmaga vezette le sétálni az utcára és leült velük horgászni a Manzanares partján. Felséged nem szégyelte kimondani, hogy csak illendőségből lövi le az udvari vadászatokra bedresszírozott őzikéket, de egyébként szívből utál minden vérontást. Sőt, odáig kegyeskedett elmenni, hogy meghívta a madridi újságírókat ebédre, legmagasabb asztalához és azt mondta nekik, hogy munkakirály óhajt lenni. Felséged talán el is felejtette már ezt, de mink, tisztelt című újságírók, nem; mert mink akkoriban extatikus vezércikkekben raktuk hódolatunk adóját a kor színvonalán álló uralkodó elé. Talán nem is azért, mert minket nem kényeztettek el úgy, mint Ön a madridi kollégákat — még nem volt olyan magyar író, aki egy tálból cseresznyézett volna a királyával. De az a könyv, amit ön akkor a fekete után szervíroztatott az újságíróknak, az igazán elállította a szavát mindnyájunknak. Azt a könyvet ön íratta, országa legkiválóbb tudósaival, a terméketlen földek feljavításáról s kitétette az újságokba, hogy mindenki ingyen megkaphatja, aki akarja. Egész Európa elcsudálkozott akkor ezen s talán Felséged rangidős kollégái, akik akkor még nagyobb számmal voltak, maguk közt nem tartózkodtak az élesebb kritikától se. Nem a könyv kritikájától, hanem az önétől. Hogyan? Hát való az, hogy egy király, a Habsburgok és a Bourbonok véréből, tudomást vegyen arról a misera plebs-ről, amelynek a markából él minden udvaroncostól? Szabad a trónusról, amelyen V. Károly és II. Fülöp ült valaha,

meghallani az estramadurai paraszt nyögését, aki faekével karcolgatja a földet a szierrák között? Nem megdöbbentő az, hogy egy király azt mondja a csordási hivatalt betöltő ka babéroknak: emberek, én elszedem a pénzeteket és véreteket, mert nekem azt teszi kötelességemmé a törvény, de szeretnék nektek valamit adni érte — elfogadjátok, ha ezt a könyvet adom a földdel való okos bánásmódról?

Sajnos, a könyvet nem nagyon fogadták el, mert mit kezdtek volna vele a kaballerók? Hiszen a kaballerók közt több az analfabéta, mint az úgynevezett művelt államhoz illik és a legjobb könyvből sincs semmi haszon, ha írástudatlan embereket ajándékoznak meg vele. Ennek dacára, bár alig húsz esztendeje, hogy az első gép bevonult a spanyol mezőgazdaságba és nem volt még alkalma radikális változást csinálni abban — gyöngédségből nem írom ki a forradalom szót —, ennek dacára a spanyol nemzet nagyon szerette Önt. Nemcsak a madridi nagy márványszállodát neveztél: el Felségedről, hanem Cordoba legrongyosabb csapszékén is az Ön nevét láttam. Mert rendkívül lojális nép a spanyol is, addig, ameddig a nap süt és neki volt is rá oka, ahogy pár esztendeje éppen az Ön madridi palotája körül láttam. Bent a tradíció, az etikett, a tarka-barka testőrség, amelyből csak a Monterosákra emlékszem már névszerint, akik valahol a belső termekben viselték méltóságukat, amely örökségképpen szállt apáról fiúra, bizonyos, nem nagyon nehéz, de kissé bizarr feltétel mellett. Tudniillik e testőrök feleségének mindig Mon-

terosába kellett elmenni lebetegedni, mert csak az odavaló gólya volt illetékes ezeknek a gárdistáknak a költésére. Belül tehát a tizenötödik század, de kívül a huszadik. Az Ön palotája kertjében szabadon jöhetett-mehetett a plebs s proleí árgyerekek adhatták egymásnak a kecsketúrót a világ legszebb platánjai alatt Felséged szemeláttára. Sőt, ha kinézett Felséged az ablakon, különb illetlenségeket is láthatott — egyébként nem szokatlanokat a pireneusi félszigeten, ahol fölöttébb közvetlen és kedélyes az élet, már legalább amit az utcán látni belőle.

Felséged, ha nem csalódom, most azt gondolja, még pedig többedmagával, hogy ha Ön nem lett volna olyan jó ember, most nem volna semmi baj. Még több börtön, még nehezebb bilincsek, még keményebb diktatúra. Mint ahogy az Ön világhírű elődjei közül a világbíró csinálta, V. Károly. Kegyeskedett jól megnézni egyszer a madridi Pradoban azt a képet, amit Tizian festett róla? Birodalmából, amelyben a nap soha le nem ment, most már körülbelül csak ez maradt, de ez többet mond az Imperátor minden monográfiájánál. Valami világító értelmet nem mutat ez az arc, de hallatlan szívósságot, gőgöt és akaraterőt. A született diktátort, aki lábdobbantással tette a törvényt. Mint az Ön „lábai“, a diktátor-tábornokok, akik el taposták a törvényt, a kortezt, a sajtót és börtönkosztra fogták azokat az újságírókat, akikkel Ön egyszer együtt tört kenyeret. Nem voltak ők se rossz emberek, csak tehetségtelenek s egy kicsit talán korlátoltak is, akiknek nem lett volna szabad olyan nagy

dolgot vállalni, mint a diktatúra. Mert minden diktatúra forradalom a törvényes rend s a legnagyobb emberi javak, a közszabadságok ellen s minden forradalom elbukott már az induláskor, amit ostoba emberek csináltak.

Most már ugyan igen egyre megy, legalább az ön szempontjából, ki volt a hibás. — Felségednek mindenesetre megvan az az elégtétele, hogy a sajtó, talán Európa-szerte, részvéttel és mint egy nagy tragédia hősét búcsúztatja. A részvét az én részemről is teljes, de ami a tragédiát illeti, bevallom, sokkal megrendítőbb bukásokról is tudok mostanában, mint az Öné. Igaz, hogy azok sokkal kisebb bolt fölött gyakorolták az impériumot, mint a spanyol birodalom, de aránylag mégis sokkal többet vesztettek. Némelyek még az életüket is, amely névtelen, vérverejtékes, nem nagyon sajnálni való kis élet volt, de mégis csak élet s még csak gyászruhára való se maradt utánuk özvegyüknek és árváiknak. A dob ugyan pergett nekik is, de az nem a gárdisták dobpergése volt, akiknek tisztelgése közben Felséged vagyonával együtt kivonult a várból, amelyet a helyzet okos felismerése után átengedett a túlerőben levő ellenségnek. Ez az okosság, amely vértelenné tette az Ön jóvoltából népe forradalmának első napját, még szimpatikusabbá teszi Felségedet a világ szemében. Románcot ugyan nem fognak írni róla, mint Granada utolsó emírjéről, mert a demokrácia, úgy látszik, a népköltészetet is dekadenciába juttatta, de ha én lennék a spanyol köztársaság első elnöke, compostellai Szent Jakabra mon-

dóm, tablót festetnék az országháza dísztermébe az utolsó spanyol király elvonulásáról.

Lehet is, hogy meglesz egyszer, de addig még sok víz fog lefolyni az Ebron, lehet, hogy a maga színében, lehet, hogy vértől habosán. Ez részben attól függ, beletörődik-e Felséged abba, hogy ne az Escoriálban vessék meg majd az ágyát, amikor az egyedülvaló Űristen azt végezi róla, hogy ne csak a királyság, hanem az élet hivatalát is letegye. Én, ha Felségednek volnék, nem epekednék olyan nagyon az után, hogy azok közé a dicső elődök közé vegyüljek, akiknek még a porait is megóvják attól, hogy elvegyüljenek a méltatlan földdel. Inkább szánalommal, mint irigységgel gondolok szögényekre, akikből nem lesz kakukfű, meg körömke-virág — sehol nem olyan szépek a körömkék, mint az Ön volt országában, Sire, talán azért is vették be r színét a köztársasági lobogóba. Élve még csak vállalnám az Ön trónusát, ha nagyon muszájítanának rá, de halott spanyol királynak az inkák minden kincséért se állnék be. Mert azokat csak akkor csukják kőkoporsóba, mikor már tökéletes múmia lett belőlük.

Az Escorial tehát aligha vonatja vissza a lemondást Felségeddel, c vájjon ami azon innen van, érdemes-e azért szerencsétlenkedni ? Nem kényelmesebb lesz-e a polgárember kalapját hordani a nehéz és szorító korona helyett, olyan emigrációban, amelyet az előrelátás elég kényelmesen kipárnázott? Azt hiszem, hosszú esztendők óta most szabad ember először Felséged — eddig a diktátorai rabja volt, akik

most úgy szétrebbentek, mint a meghajított verebek. Legalább még eddig egyikükről se olvastam, hogy életét és vérét ajánlotta volna Felségedért.

Lehet azonban, hogy rövidesen újra odaóvakodnak Felséged köré és emlékeztetni fogják Önt történelmi hivatására. Könyörgöm, ne méltóztassék nekik hinni. Sokkal célravezetőbb annál szép nyugodtan kivárni azt a történelmi hivatást, amely ha van, hívni fogja Felségedet, különösen ha nem megy utána. A királyok rendszerint akkor lépnek az igazi népszerűség útjára, mikor elkergetik őket s monarchista pártok csak a köztársaságokban tenyészhetnek igazán. A milliófejű gyermek, akit népnek hívnak, mindig azt hiszi, hogy a másik gyerek csörgőjével sokkal jobbízűt tudna játszani s mindjárt beleun, mihelyst megkaparítja. Ne vegye nagyon komolyan Felséged, ami történt, hiszen Ön tudhatja legjobban, milyen játékos nép a spanyol. S jó nép is nagyon, ki lehet vele egyezni, mint ahogy ismer már néhány nagy kiegyezést a spanyol történelem. Volt nekik aranybullájuk, Fuero volt a neve a szabadságlevelüknek, amiben benne leledzettek az alkotmányjogi biztosítékok s minden országgyűlés annak a felolvasásával installálta az új királyt:

— Mi éppen olyan nemesek vagyunk, mint te, király, csakhogy mi hatalmasabbak vagyunk nálad. Mert ne felejtsd el, hogy nem te tettél minket alattvalóiddá, hanem mink tettünk téged királyunkká.

Ez szép volt nagyon, ennél keményebben köztársaságban se lehet beszélni. S az új király megille-

tődve tudomásul vette és másnap már az aktát se a nevével szignálta, hanem a hivatalával. Yo el Rey. „Én, a király“.

Most is el lehet képzelni ilyen kiegyezést. Persze a korszellem stílusában. Egy kicsit kipihegi magát ön is, meg a forradalom is és akkor kikiáltják Felségedet a spanyol népköztársaság elnökének. Egy évvel ezelőtt bizonyosan meg lehetett volna csinálni s talán egy év múlva megint meg lehet. Egy magyar közpolgár mondja ezt Felségednek, aki megérte a forradalom farsangját és böjtjét, ismert királyt, jószándékút, mint Ön, de személyileg még ártatlanabbat, látta annak a képét utcára dobva, sárba taposva és látta megtisztogatva, oltárra téve és mind a kétszer azt hallotta, néha ugyanabból a szájból is, hogy itt történelmi szükségszerűség érvényesül.

A népek, Sire, ugyanabból az agyagból vannak gyúrva, mint a vezetőik és körülbelül megérdemlik egymást.

LEGENDÁK TEMETŐJE

a jámborok, kik békén itt alusszák,
a halál hosszú, hideg exodusszát…

Ez az idézet egy versből való, amit vagy negyven évvel ezelőtt olvastam először és utoljára. Egyéb nem is maradt meg belőle, mint ezt a két sor, meg hogy hosszú vers, Longfellow írta és Radó Antal fordította. Alighanem megvan az oka annak is, hogy a gyerekiélek gyantájába éppen ez a két sor borostyánosodott bele. A különös rím tehette, az exodus szó, amit nem értettem, csak azt éreztem, hogy milyen szépen összecsendül az ismerős szóval.

Egy-két arasztot ahogy nőttem, le bírtam venni a gerendáról a bibliát és meghitt barátságba keveredvén a pátriárkákkal, tisztába jöttem az exodus értelmével is. Attól kezdve soha temető kapuját úgy át nem léptem, hogy ne Longfellow és Radó rímével köszöntöttem volna a jámborokat, akik kivonultak az élet rabságából a halál szabad pusztáiba. S olyankor, akár a milánói, akár a csépai temetőben őgyelegtem, mindig megképzett előttem a prágai zsidó-temető, amit sose láttam. De tudtam és vita esetén megesküdtem volna az életemre és fogadtam volna az üdvösségemben, hogy a kísértő versnek ez a címe: A prágai zsidó-temetőben

és láttam az amerikai költő fehér fejét föléhajolni a rabbi Löw mohos sírkövének.

Valószínű, hogy e nélkül a vers nélkül ki se szálltam volna Prágában, mert patinás palotákra és ódon műkincsekre most nem volt semmi gusztusom. De azt a temetőt mégis csak meg kellett néznem, amelyikben olyan rég járatos vagyok, a nélkül, hogy lettem volna benne valaha. Meg is néztem, meg is lepődtem nagyon. Nem a temetőn, hanem azon, hogy mennyire nem hihet az ember annak, amiben biztosnak érzi magát.

Becsöngettem a prágai zsidó-temető rácsajtaján s abban a percben, ahogy a kapus kulcsa megcsikordult a zárban, belémvillámlott a Longfellow-vers igazi címe: A newporti zsidó-temetőben.

Soha az életemben nem gondoltam arra, hogy Newport nevű hely is van a világon. Hol lappangott negyven évig az agyam sublótjában és hogy került felülre ebben a pillanatban, annak legföljebb rabbi Freud a megmondhatója.

Nem tudom, a newporti zsidó-temető milyen, de a prágai egészen az, amilyennek én látatlanban tudtam. Mohás kőerdő, kidőlt-bedőlt oszlopok egymás hegyén-hátán, három-négyszáz esztendő kezenyoma rajtuk s nem kell hozzá chasszid-nak lenni az embernek, hogy megelevenítse őket. Elég hozzá a naplemente, a hosszú árnyékot vető sugarak, a ködlő alkonyat ingó-lengő fátylai. Még a mai magyar embert is átborzongatja valami futó fázás a halottak gettójában. Nem az öröm

leli ki, hogy lám, milyen szépen el van intézve a zsidókérdés ezekkel a gigantikus kövekkel, amik alól nem lehet kijönni. Ahogy megbotlik valami tarackos gyónj szíjas indáiban, vagy utánakap egy-egy vadrózsa-ág, megrezzenve néz körül és hideg fuvalmat simogat el a halántékáról. Nem sírkövek veszik körül a sűrűsödd homályban, hanem a *mészim* végeláthatatlan gyülezcte, a megelevenedett halottak processziója, akik fehér lepelben tallisz-ba burkolt fejjel várják az engesz telés napján a nagy rabbit, kezében a szent tekercsekkel, amelyekre a Kimondhatatlan örökkévaló igéi vannak Írva.

Hiszen nem mondom, van még egy temető, amelyikben megviszologtatja a hátamat a hideg egy gondolat futtáig: a félegyházi felső-temetőben a Dobos bakter sírja. Az én gyerekkoromban volt ez a férfiú a közhatalom részese, amennyiben a városháza kapujából ő rugdosta el a mezítláb járó nemzetet, továbbá ő volt a karhatalmi közege Csajka urnák, az adóvégrehajtónak. Nagyon persónátus ember volt, ahogy kis-kunul mondták valaha, példás szolgája a köznek és kérlelhetetlen őre a törvénynek. Hiszen csukaorrú csizmát is csak azért viselt, mert azzal célirányosabb rúgást lehetett eszközölni, mintha széles harcsaorra lett volna a csizmának. Nos, a Daru-utcában azt beszélték az én árokfüves koromban, hogy a Dobos bakter sírjából mindig zörgölődést és mozgolódást hallani, valahányszor szegény embert licitálnak. Tudniillik Dobos baktert olyankor csipdesik és rugdossák az ördögök a sírjában. így lett a kevély bakterból olyan legendahős,

mint a németek halál tálán Detré-je. Legalább is úton van e felé, mert úgy mondják, hogy még most is nyaggatják szegényt odalent, sőt most járatják vele igazándiból a kutyakopogóst. S ennek a magyar halhatatlanságnak a gondolata szokott engem rémítgetni, ha a fajtám temetőiben járok.

Más nemzetek temetőinek a legendái nem ilyen természetűek. Azoknak az okkultizmusa nem közgazdasági és szociálpolitikai alapokon nyugszik.

*

Jártam én zsidó-temetőben olasz, francia, spanyol földön is, láttam szebbeket is a prágainál, de múzeumibb tán sehol sincs a világon. Persze én meglehetős értetlenül bolyongtam ebben a múzeumban. Legföljebb a beszélő címereken tudtam eligazodni. Az egyik félrecsúszott kövön egy ponty van a héber betűk felett: az alatt egy tizenhetedik századbeli Karpfenstein porlik. A medve címert Beer-nek kell olvasni és a farkast Wolf-nak.

— Az első zsidó nemes — magyarázza a kalauz egy hadiemblémás gránit előtt. — A harmincéves háborúban vitézkedett a protestáns svédek ellen.

Egy percig se vonom kétségbe. Hitvalló Ferdinand császár az eretnekeket akarta kiirtani a világból, a zsidók pedig csak pogányok. Még azt is megengedte nekik Prágában, hogy a Rathaus-ukra tornyot építsenek s abba harangot tegyenek. S nem találom sehol följegyezve, hogy mikor az először megszólalt, akkor

valami zenebona támadt volna az égi magasok lakói közt s a csillagokkal hajigálták volna meg egymást.

A kalauzom nagyon föllelkesedve magyaráz.

— Az első zsidó mágnás. Zabszállítója volt a császárnak, ezért kapott báróságot anno ...

Se az évszámot nem jegyeztem meg, se a császárt, — no igen, a bárót se. A nélkül is tudnivaló az, hogy a világ sora mindig egyformán ment.

— Inkább annak a mérleges embernek a sírkövét szeretném látni — mondom a sírok sáfárjának. — Tudja, aki rabbi Löw helyett olvasta a tórát. Benne van a bin Gorion nagy gyűjteményében.

Nem tudta a sáfár, hogy bin Gorion sapkakészítő-e, vagy mérleggyáros, a legendát se tudta. Pedig azt iskolában kellene tanítani, olyan szép.

Nagy szárazság volt Prága körül, kiszáradtak a vizek, majd szomjan vesztek az emberek. Tele voltak könyörgő néppel mindenféle templomok, rabbi Löw is elrendelte a bűnbánatot s a harmadnapos böjtöt. Nem használt semmi, tovább emésztette az égi tűz a földet. Akkor a rabbinak látomása volt álmában. Tudtára adta Jehova, hogy se imádság, se böjt nem segít, míg a gyülekezetnek egy bizonyos tagja nem mondja az imádságot a pap helyett. Egy kicsit megzavarta a rabbit az álom, mikor felébredt, igyekezett is elfelejteni, mert a gyülekezetnek ama magas helyről protezsált tagja afféle együgyű kis sarki boltos volt, minden tudomány nélkül való ember, akiről igazán nem lehetett föltenni, hogy szóba áll vele a Jehova. De az álom nem hagyta magát. Visszatért másodszor, har-

madszor is. Akkor a rabbi összeparancsolta a híveit a zsinagógába és előhívta a boltost, aki valahol hátul kuporgott.

— Gyere ide, te ember, ma te leszel az előimádkozó.

Nagy volt a megbotránkozás, különösen a nagyszakállú vének és írástudók közt. Mi lelte a rabbit, hogy ilyen tökéletlenség jutott az eszébe? Legjobban megijedt azonban a szatócs.

— Mért űzöl, uram, csúfot a te szolgádból? — tördelte a kezét. — Nem értek én egy szót se a szent tanokból és a számat se merem kinyitni Izrael nevében.

— Imádkozol, ahogy tudsz — parancsolta a nagy rabbi s a szegény ember tudta, hogy itt muszáj szótfogadni. Fogta magát, letette az imaköpönyegét, hazaszaladt a boltjába, kapta a mérőserpenyőjét, odaállt vele a tóraszekrény elé és elmondta a következő imádságot:

— Világ ura, ha én ezzel a mérleggel valaha csaltam, akkor küldj tüzet az égből és emésszen meg engem háznépestől; de ha a mérlegem becsületes és én soha azzal semmi embertársamat meg nem károsítottam, akkor még ebben az órában mentsd meg a világot egy kis esővel.

S lett egy órán belül olyan felhőszakadás, hogy a Moldva alig fért a medrébe. S rabbi Löw nagy prédikációt mondott arról, hogy Isten előtt a tiszta szív és a becsületes mérleg különb protektor minden tudománynál.

— Ja, ja, — vakarta meg a homlokát a tarkóján a sírok tudósa — ez igaz, de az ilyen emberekből nem szoktak bárót csinálni a császárok. Ennek a jámbor izraelitának bizonyosan nincsen címeres sírköve.

Azt hiszem, nem is találná azt ott meg más, csak Roggendorfer Jenő barátom-uram, akit én ugyan nem ismerek személyesen, de a nekem írt leveléből látom, hogy nagy tudósa lehet a héber betűknek. Még azt is kiolvasta belőlük, hogy nem igaz ám az, mintha minden szegedi múzeumigazgatónak meg kellene halni ötvenkétéves korában. Sőt affelől is felokosított, hogy a kabala szerint nagyon szerencsés szám az ötvenkettő. Hát majd megválik, én abba is hajlandó vagyok belenyugodni. A szíves jóakaratot addig is köszönöm.

*

A gólemkészítő nagy rabbi különben történeti alak volt, igazi nevén Löwy ben Bezalel, először nikolsburgi rabbi s csak élete ötvenes éveiben, 1573-ban került Prágába. Tudós ember volt a maga korában, nagy matematikus és asztronómus, ismerője és művelője a rabbinikus irodalomnak, de mindenekfölött kitűnő emberismerő lehetett. A tökéletes „bölcs rabbi". A hagyomány azt is tudja, hogy a titkos tudományokra bizonyos dón Abraham tanította. Igaz, hogy az saragosai rabbi volt s ez a szőrszálhasogatók szemében kétségessé teheti a hagyomány hitelét. Pedig éppen ebből derül ki, hogy milyen nagy mágus volt ez a dón Abraham. Olyan nagy mágus volt, hogy

hetenként kétszer megtette az utat az Ebrótól a Moldváig, ezer kilométer-secund sebességgel.

Prága legújabb német történetírója, Oscar Schürer írja nagy könyvében, hogy Rudolf császár egyszer, 1592-ben audienciára rendelte magához a nagy rabbit a Hradsinba. Azt is hozzáteszi, hogy örök titok marad, mit beszélgettek egymással a misztikus császár és a misztikus zsidó. Pedig nem titok az, a legenda tud arról is. A császár azt kívánta a rabbitól, hogy ha olyan nagy varázsló, mutassa meg neki Izrael tizenkét pátriárkáját elevenen. A rabbi tudta, hogy ebből nagy baj lesz, próbálta is lebeszélni a császárt, de nem bírt vele. Akkor aztán azt ígértette meg vele, hogy nem szólal meg, akármilyen különös dolgot lát s éjfélkor elvezette a sötét és néma „Altneu"-zsinagógába. Ott, homlokán és balkarján az imaszíjakkal, kezében a Zóhar-ral, a kabbala könyvével megállt a tóraszekrény előtt s mondott egy szót, amitől megvilágosodott a templom s egymásután buktak föl a mélységből Jákob fiai. A medvebőrbe öltözött Ruben, a fehérpalástos Simon, a pergamentekercses Lévi egymásután elhaladtak a császár előtt, aki meg tudott maradni moccanás nélkül. Jött Júda és olyan hangot hallatott, mint a sivatagban ordító oroszlán. A falak megrendültek, de a császár nem. Jött a bozontos és mogorva Dán, jött Iszachar, akinek léptei belenyomódtak a kőpadlóba, a fiatal leánynál tündöklőbb szépségű Benjámin, — a császár még mindig megtartotta lélekjelenlétét. Akkor azonban megjelent Naftali, akiről azt mondja a legenda, hogy járása

olyan könnyű volt, mint a lepkéé s úgy tudott futni a féligért vetéseken, hogy a kalászok nem nyomódtak le a lába alatt — s ezt a libegést nem tudta szó nélkül megállni a császár. Elmosolyodott és azt mondta:

— Úgy hajladozik, akár a minisztereim, csakhogy azoknak a lába alatt nem nő ki többet a fű.

Abban a pillanatban mennydörögve végighasadt a mennyezet s inogni kezdtek a falak. Rabbi Löwnek csak annyi ideje volt, hogy elkapja a császárt az egyik megrepedt oszlop alól s kimondva a „kimondhatatlan nevet", megállítsa a katasztrófát.

Hogy a történet igaz, abból is látnivaló, hogy a tóraszekrény baloszlopa máig is meg van repedezve a zsinagógában. (Különben, úgy tudom, egyetlen gótikus zsinagógája a világnak.) Ezt így hagyták, emlékeztetni az embereket arra, hogy a miniszterekkel nem szabad figurázni.

1604-ben halt meg a leghíresebb csodarabbi, széles barokk sírköve előtt azóta is mindig ácsorognak az emberek. (A Rudolf császáré előtt már régen nem. Azóta, mióta az utódját megkoronázták.) A kőkoporsó födele egy kicsit el van válva az oldalától.

— Kukucskáljon bele az úr, — magyarázta a kalauzom — s abban a pillanatban gondoljon valami szépet, az teljesül.

Siettem szót fogadni, de nem hiszem, hogy foganatja lenne, mert bolondot csináltam. Olyan szépet gondoltam, hogy behunytam a szemem, mikor belekukucskáltam a sírba s így nem láttam benne semmit.

ÁRNYAK PALOTÁI

Nálamnál szavasabb magyarok egy kicsit megcickéztettek azért a cikkemért, amit a prágai zsidó-temetőről írtam, hogy mi keresnivalóm volt nekem ott s mit állíthatom lábra a halott izraelitákat? Ha rendes ember volnék, inkább az élő levitáknak és kohenitáknak ajánlgatnám, hogy milyen jó fekvés esik azok alatt a szakállas repkények alatt, amik olyan öregek már, hogy nem karélyos leveleket termenek, hanem csupa tojásdadokat. Aztán ha jó lélek volna bennem, akkor nem a Dobos baktert sivalkodtatnám az ördögök harapófogója alatt, hanem a reb Löw szakállát csípetném közéje.

Hát én ezeknek a pajkos turániaknak az Ada Christen versével felelhetnék, amit éppen a cikkemmel kapcsolatban kaptam Pestről egy kedves levélben. Christine Breden — így hívták polgári nevén a bécsi költőnőt — költészetével ugyan már rég elment az idők hajója, de ez a verse olyan friss, mintha ma írta volna. Tessék megítélni:

Eltűnődtem sírja mellett
Egyszer a bölcs rabbi Löwnek
Hallva áldó mormogását
A jövőknek és menőknek.

S csodálkozva kérdezém, hogy
A zsidóknak ifja, véne
Puha kézzel egy kavicskát
Mért dob a halott fölébe?

A felelet ez volt rája:
Törvényünknek ez parancsa,
Élő kapja a virágot,
Kavicsot a holtnak hantja . ..

Eme pogány szokásról mi,
Keresztények rég letettünk:
Mi halottul koszorúzzuk,
Kit éltében megköveztünk.

Persze Ada Christennek könnyű rossznyelvűsködni. Először is már meghalt, másodszor az ura báró volt ós katonatiszt. Nekem ilyen enyhítő körülményeim nincsenek, tehát legokosabb, ha szánom-bánom bűnömet és megmutatom, hogy jó fiú vagyok. Nemcsak a legendák temetőjében ácsorogtam én Prágában, hanem az árnyak palotáiban is. Lehetne róluk akkora könyvet írni, mint Ruskin írt Velence köveiről. Művészet nincs bennük annyi, de történelem több van. Nem mindig világtörténelem, de néha érdekesebb annál. Különösen a mai magyar szemében. A cseh arisztokrácia története egy kicsit a monarchia története is.

A cseh arisztokrácia nem is volt olyan cseh s ebben a mienkre üt. Az ősi nemzetségek közül sok kipusztult a Habsburgok alatt, nem is mind a maga jószán-

tából. Prága piacán sokszor dolgozott a hóhér s olyan régi családfák gyökerét vagdosta el, amelyek leértek a Przemislidákig. Helyükbe nőttek a Habsburg-ház zsoldos mágnásai, a harmincéves háború condottieriei, osztrák, német, francia, olasz náció. S bámulatos, hogy ezek az indigenák, milyen gyorsan vérbeli csekekké váltak. Nyelvben, kultúrában, sőt akárhányszor nemzeti politikában is. Bécsből sütött a nap, de ők Prágában sütkéreztek benne. Ott halmozták fel a kincseiket, ott építették ragyogó palotáikat s ők hódították meg az udvart, nem az őket. Magyarország fővárosának valamennyi Habsburgtól együttvéve se jutott annyi grácia, mint amennyiben Prágát egy-egy császár részesítette. S ebben alighanem a cseh! arisztokráciáé volt az érdem, amelyen nem fogott a kígyóbűvölés.

De azért a dinasztiával együtt letelt a világ róluk is. Fejedelmi palotáik megvannak még, az ő nevüket is viselik, talán még nemzedékeken keresztül, de a magas uraságokat széthordta a szél, mint a tüskerózsa elszáradt bóbitáját. Aki otthon maradt is, megalkudva a korral, nincs rábízva semmi az ország dolgában. Akik évszázadokon keresztül csinálták a történelmet, hol jól, hol rosszul, azokon keresztülment a történelem, mint a gyorsvonat a sínekre tett krajcáron. Ellapultak s olvashatatlanná lett rajtuk címer és fölírás. Táncoló napsugáron tán visszatér a faragott kövű palotákba egy hajdani hadvezér, vagy országokat mozgató miniszter árnya, de visszariad már az előcsarnok oszlopai közül. Írógépek kopogá-

sát visszhangozzák a hűvös folyosók és egykori jobbágyok ivadékai hancúroznak a tágas udvarokon, amelyeken valaha kopófalkák nyüszítettek s a tündérligetet, amelyen udvari dámák suhogtak egykor keresztül, ma népkertnek hívják. Valamelyik nagyúri palota parkjában omladozó piramisok és obeliszkek közt láttam egy műszirtüreget, amit száz évvel ezelőtt Ossiannak szenteltek, a költött költőnek. Az van fölé írva, idézetül a kaledon dalnokból: „Hiúk az élet örömei, a nemzedékek is lehullnak, mint a falevelek".

Le hát, de a falevelek helyett is mindig újak jönnek. A mostani cseh nemzedék olyan tökéletlen, hogy azt hiszi, meg tud élni arisztokrácia nélkül is.

Ami a zsidó-temetőben a Löw rabbi sírja, Prága 6 palotái közt az a Palac Valdstynsky. (Ugyan inkább Waldsteinscher Palast-nak mondják, vagy Friedländer-Haus-nak — minket magyarokat azonban leginkább Wallenstein-re szoktattak a németek.) Mindenki megnézi ezt a kívül gőgös, visszaparancsolóan rideg tekintetű házat, ahol a nagy kalandor hallatlan pompában tartotta királyi udvarát. Ebédlője asztala mindig száz vendégre volt terítve, háromszáz ló a márványjászlas istállókban, tizenkét hintó kellett neki, ha útrakelt, ötven málhás-szekérrel. Az audiencia-terem mennyezetén ott a triumfátori képe, kvadrigán, száraz, szúrósszemű, fején borostyánkoszorúval, felette csillaggal. Egy másik teremben a

legkedvesebb lova, amit még ő tömetett ki, tíízokádó sárkány pózában, ami határozottan nem áll jól a lóbőrnek. S a falon ott van üveg alatt, meglehetősen árnyékban egy férfizubbony, alighanem bőrből, tenyérnyi rozsdafolttal: az Friedland hercegének beszáradt vére. Háromszáz éve, hogy császárja parancsolatára kiontatott az égeri lakomán.

A nagy ragadozó, akinek karrierje azzal kezdődött, hogy megcsalta az Istent, — apái hitét adta el az érvényesülésért — a császárt nem bírta megcsalni, mert az gyorsabb volt, mint ő. II. Ferdinand éppen úgy áldozta fel őt a magasabb állami érdeknek, mint I. Ferdinand a mi Martinuzzinkat. Igaz, hogy aztán háromezer misét mondatott érte.

Csakugyan ebben a palotában más árnyak lebegik körül az embert, mint a repkényes zsidó-temetőben. Azaz, hogy van olyan árnyék is, amely onnan jár vissza ide.

A fehérhegyi csata után, — ez minden iskolás történelemben benne van — a császár széttépte a cseh alkotmánylevelet s attól fogva nem volt Csehország, csak cseh tartomány. Ez azonban csak úgynevezett erkölcsi elégtételvevés volt s nem sokat hozott a konyhára. A császáriak kirabolják Prágát, ötszáz társzekér viszi utánuk a műkincseket. Nem elég. A Marktplatzon kivégeznek huszonhét cseh főurat — most a Rathaus falán van az emléktáblájuk — s óriási birtokaikat konfiskálják. Nem elég. Bécsnek készpénz kell, ezüst és arany. Az éremverést bérbeadják egy konzorciumnak, amely bevon és újraveret min-

den aranyat és ezüstöt, körül nyírva és elhitványítva. Hallatlan nyomorúság és hallatlan gazdagság követi ezt a valutarendezést. A hallatlan gazdagságban a konzorcium osztozik: Lichtenstein, a vérbíró, Wallenstein, a zsoldos, Michna, a stréber kancellista és Jakob Bassewi, a császár udvari zsidaja. Ezért a közgazdasági tevékenységéért lett belőle Edler von Treuenberg, az első nemes zsidó a Habsburgok országaiban. (Igaz, hogy később becsukták a bizalom kegyével kitüntetett kiválóságot, de hát az ilyesmi ellen sohse voltak biztosítva a kormányfőtanácsosok.)

Wallenstein pedig ezekből a nyesedékkincsekből építtette harminc lebontott ház helyén a palotáját. Mindmáig megmaradt a Waldsteinek kezén. Csak éppenhogy most, ami nem múzeum belőle, el van rekvirálva a csehszlovák kereskedelmi minisztérium számára.

A véres Marktplatz északi részén áll a Húsz János szobra. Hatalmas emlékmű, a háború alatt készült, harcosaihoz szól a megégetett reformátor. A felirat szerint azt prédikálja, hogy mindenkinek meg kell adni az igazságot...

Milyen kár, hogy a szobrok mindenütt csak az ég madarainak beszélnek, amelyek leszállnak a fejükre és vállukra harmatot inni. S milyen kár, hogy minden nép úgy tesz, mintha a másik népnek nem volnának vértanúi.

A szerencsefi Michna nemcsak üzlettársa volt Wallensteinnek, hanem irigy bámulója is. Ha az palotát építtetett, neki is olasz mesterekkel kellett házat rakatni, sala terrena-t szerkesztetni, tündérkertet ültettetni. A Michna grófok barokkpalotája ma is látványossága Prágának — csak most a cseh reformáció múzeuma lakik benne.

*

Hogy a régi Fürstenberg hercegek szoktak-e olvasni, nem tudom. Módjuk bizonyosan lett volna rá. Prágai palotájukban, a Moldva balpartján, olyan könyvtár van, amelyben csak Horatiusnak négyszázféle kiadását gyűjtögették össze.

A Schwarzenberg hercegek sgraffitos palotáját tulajdonképpen a Lobkowitzok építtették a tizenhatodik században firenzei mesterekkel. Sokat látta vendégül Metternichet, aki szeretett ideszökni Becsből, titkos összejövetelekre nemcsak csúnya politikusokkal, hanem szép asszonyokkal is s nagy barátságot tartott fenn a házzal a hosszúfejű Windischgraetz is, az, akivel minket a szabadságharc hozott emlékezetes ismeretségbe. A legcsökönyösebb és a leggőgösebb szolgája volt a Habsburgoknak. Nem hiába állapította meg, hogy az ember a bárónál kezdődik, arról is meg volt győződve, hogy a vízözönkor az ő őseit nem Noé gyűjtötte a bárkába, hanem azoknak külön ladikot iszkábáltatott az Úristen. Mikor cseh hely-

tartó volt, így kezdte az ediktumait: Mi, Windhchgräetz herceg... A prágai kihágási bíróságban volt annyi bírói bátorság, hogy a helytartót húsz tallér büntetés terhe alatt eltiltotta a fejedelmi többestől. A tábornagy lefizette a bírságot, még pedig írásos beadvány kíséretében, amit így kezdett: Mi, Windischgraetz Alfréd herceg, ezennel letesszük a ránk rótt büntetést, írván most is, mint elébb: mi...

Egyszer mint a Schwarzenbergek vendége résztvett valami körvadászaton, ahol Károly Ferdinánd főherceg is jelen volt. A herceg el-el mar adózott a többiek mögött, hogy így nagyobb térhez jusson — vadásznyelven „lyuk"-nak hívják ezt — és sűrűbben jusson lövéshez, mint a többi. A vendéglátó gazda észrevette a csínyt s valami lovas pedinterrel figyelmeztette a herceget, hogy ez nem fair dolog. Mivel a nagy úr két figyelmeztetést is hallatlanná tett, harmadszor azt üzentette neki Schwarzenberg, hogy a főherceg bosszankodik a szabálytalanság miatt.

— Úgy? — szegte fel a fejét a gőgherceg. — Bát mondd meg ő császári fensége Károly Ferdinand *vezérőrnagynak,* hogy mi, herceg Windischgräetz Alfréd *altábornagy* itt megállót fúvatunk.

A Schwarzenbergek prágai palotájában most már csak ilyen történetek maradtak a régi szép időkből. Lakni a csehszlovák technikai múzeum lakik benne.

*

A Kinskyeknek, grófoknak és hercegeknek, hatszáz esztendő áll a háta mögött. Voltak a császárok bősz

ellenségei és irigyelt kegyencei. Egyiküket, Dénest, mint eretneket végezték ki, fejvétele előtt kitépvén a nyelvét, mint külön bűnöst. Másikuknak Wallenstein védelmében szúrták át a szívét. Ferenc Józsefnek is volt egy Kinsky gróf főlovászmestere. Altstadti barokk palotájukat, amelyben most nyilvános könyvtár van, Goltz gróf építtette. Ők csináltattak azonban a Kinského zahrada-t. Ma is a legszebb kertje Prágának, amivel sok van mondva. Ma a város a gazdája s szabadon lehet benne gyüszmékölni, persze a gyepre lépni tilos. A hozzátartozó villában a csehszlovák néprajzi múzeum tanyázik a melegházaiban a mezőgazdasági múzeum. Királyi pálmák helyén szemléltető gyűjtemény a polgári komlótermelésről.

A Sylva-Taroucca-palota a Moldva jobbpartján nagy építőmesterre vall. Dienzenhofernak talán legkülönb alkotása. Az első gazdája soknevű férfiú volt: Piccolomini Oktáv Eneas József birodalmi herceg. A birodalmi hercegséget vérdíjul kapta, mint Wallenstein gyilkosa, egy-két uradalommal és százezer forint beruházási költséggel. A nagyérdemű zászlósúrban ki is halt a család. (Max nevű fiát csak Schiller adományozta neki.)

Palotája a Nostitzok, majd a Bouquoy grófok kezére került. Az egyiknek a múlt század elejéről való portréját meg is csudáltam. Cicomás kis alak, szürke térdnadrágban, kék frakkban, amelynek zsebéből

elefántcsontfogós bot nyúlik magasra és piros selyemnapernyővel. Megesküdtem volna rá, hogy az én gyerekkoromban ez volt a táncmester Félegyházán. De azt mondják, ez a gróf csak fiatalkorában foglalkozott tánctanítással s leginkább teheneslányok köréből szedte a tanítványait. Akiben különösebb fogékonyságot talált, azt egy-egy majorral ajándékozta meg. Élemedett korában filozófiára adta magát. Dolgozószobája minden sarkában fel állíttatott egy íróasztalt s fel-alá sétálva egyszerre négy írnoknak diktált négy különböző bölcsészeti értekezést, az emberiség közjavára. A magánmulatsága egész más volt. A palota egyik termét beboríttatta tükörüveggel s oda beeresztett két bikát, amiket mindig éktelen dühbe hozott, mikor megszázszorozva látták magukat a tükörben. Az öreg gróf és meghitt társasága olympusi látványnak találta ezt.

A palota most városi tulajdon és valami társasklub székel benne, hogy éppen az egykori tükörteremben-e, azt nem tudom.

A Clam-Callasok palotája mestermunkája az építőművészetnek, nem is kisebb ember remekelte, mint Fischer von Erlach. A család karinthiai eredetű, van másik ága is, a Clam-Martinitz, mind a kettőhöz volt szerencsénk nekünk magyaroknak is, hol a helytartótanácsban, hol a haditanácsban. A legfeudálisabb államférfiak voltak és a legszerencsétlenebb hadvezérek. Minálunk leginkább Eduardnak a neve maradt

emlékezetes, aki a szabadságharcban Erdélyt „pacifikálta“. Már túljárt az ötvenen, amikor egy Dietrichstein-lány beleszeretett és dúsgazdaggá tette. Írják róla, hogy valóban igen szeretetreméltó ember volt, nyájas és barátságos, adakozó és emberséges, gavallér és mecénás, csak az esze szalajtott egy kicsit. A főudvarmesteri hivataltól azért vonakodott sokáig, mert attól félt, hogy a magas uraságok bemutatásánál elfelejti a neveket. Egyszer mikor a Dietrichsteinlányok férjhezmeneteléről beszélgetett baráti körben, azt mondta:

— Jól mentek férjhez mind a négyen. Egyik Mensdorffhoz, a másik Hatzfeldhez, a harmadik Herbersteinhez, a negyedik, kihez is ment csak a negyedik? Ja igen, persze, az az én feleségem.

És erre az emberre hadtestet kellett bízni Königgrätznél...

A Clam-öallasok prágai palotája ma pénzügyminisztérium.

*

A tescheni kastély napórája valamikor ezzel a felírással kevélykedett: Me sol, vos umh regit. „Engem a nap kormányoz, titeket az árnyék“. Jelige lehetett volna minden főnemesi palotának a címerén. Most mindenütt meg van fordítva a címer, a büszke ormok, amiket évszázadokon keresztül sütött a nap, mély árnyékba merültek.

Tinara messze vidékről való szó, a Föld másik oldaláról, a Csöndes-óceánnak egy kis korallszigetéről, aminek nagyon szép neve van, úgy hívják, hogy Wuwulu. A wuwului pápua nemzet pedig azt a tartományt hívja Tinará-nak, amelyből még nem tért meg utazó, noha még eddig mindenki eljutott bele, akár oda törekedett, akár nem. A nagy titok, amit mink másvilágnak mondunk, az a zölderdős fehér sziget nyelvén: a Tinara.

S ezt a címet adta Birger Mömer svéd gróf egy kétszázoldalas könyvnek, amiben Összegyűjtötte a primitív népek hitét a „négy utolsó dolgokéról, ahogy a keresztény dogmatika nevezi a „halált, ítéletet, mennyországot és poklot". Nem tudok semmit a svéd grófról, lehet, hogy etnográfus, akinek oklevele is van a tudományához, lehet, hogy passzióból csavarogta be a világot, de az bizonyos, hogy ritka érdekes könyvet írt. Nem éppen mostanában, nyolc éve, hogy a Tinara első svéd kiadása megjelent, el is kapkodták néhány hét alatt s hat éve már annak is, hogy Paul Hambruch, a hamburgi néprajzi múzeum igazgatója lefordította németre.

Az én kezembe csak most került a könyv, stílusosabb olvasmányt el se lehet képzelni, mikor olyan

mesterséget folytat az ember, mint amilyenre én tékozlom mostanában az életemet. Szinte minden fejezetéhez illusztrációkat szedegetek ki a föld alól s hol én tanulok Birger Mörner kollégától, mikor meghitt barát módjára diskurálunk egymással vacok vetés után, hol én tudok neki egyetmást mondani, olyan ezer-, kétezeresztendős újságot, amiről még le se mosogattam a homokot, meg az agyagot.

Azt hiszem, a rendes emberek közt is akadnak olyanok, akik nem találják egészen érdektelennek, ha egy-két jegyzetet továbbadok nekik a Tinará-ból és a Tinará-hoz. Senki se mondhatja, hogy őrá ezek a dolgok nem tartoznak, se azt, hogy a tudományt nem szabad összekeverni a mesékkel. Az igazság az, hogy a „négy utolsó dolgok“-ról senki se tud semmit s ma sem jutottunk tovább Euripidesnél, aki valamelyik fragmentumában azt kérdezi:

Ki tudja, nem halál-e életünk s nem a halál-e az igazi élet?

S még egy igazság van. Ahogy az ember minden időkben a maga képére és hasonlatosságára teremtett magának Istent, a másvilágot is minden emberfajta a maga holmijaival bútorozza be.

*

Hogy jött a halál a világra? Majdnem minden ősi mítosz ismeri az Ádám esetét Évával, a világ olyan vadonjaiban is, ahová még nem juttatták el a misszionáriusok a bibliát. Mindenütt a szófogadatlan asszonyt okolják érte, hogy az embernek meg kell

halni. Ami körülbelül azt jelenti, hogy a mítoszok férfieredetűek. (Meg nyilván azt is; hogy a férfi mingyárt mert vétkezni, mihelyt érzett valakit maga mögött, akire a tulajdon bűnét rákenhette.)

Egészen kivételesen kedves és finom az Új-Hebridák „vadember "-einek halál-mondája.

Az odavaló katekizmus szerint régebben nem haltak meg az emberek, csak úgy megvedlettek, mint a kígyók, meg a rákok. Ha öregnek érezték magukat, akkor levetették a régi ráncos bőrüket és fiatal szépségben bújtak ki belőle. Egyszer egy asszony a folyóparton végezte el ezt a megfiatalító műveletet, a régi bőrét beledobta a vízbe, aztán sietett haza a kisfiához, akit egyedül hagyott otthon. A gyerek azonban elszaladt előle és sehogyse akart hozzáédesedni.

— Te nem az én édesanyám vagy, mert az öregasszony volt, te pedig fiatal vagy! — zokogta keservesen. — Nekem te nem kellesz, nekem csak az én édesanyám kell!

Erre az asszony visszaszaladt a folyóhoz s szerencsére még ki bírta halászni a régi bőrét. Neki szerencséjére, mert kisfia mingyárt anyjának vállalta és egyiküknek se fájt többé a szíve, de az emberi nemnek nagy veszedelmére. Mert azóta nem cserélgethetik az emberek a bőrüket, hanem aki megöregedett, annak meg kell halni.

A világ legnagyobb költője se találhatott volna ki szebb verset az anyaszívről, mint az a névtelen vadember, aki ezt a vadvirágot találta a korall-zátonyokon. De szabad legyen azt vélnem, hogy ennyi erővel

az apaszív is vétkes lehetne a halál világrahozatalában. Néha tán még jobban, mint az anyaszív.

Az indiánok, míg a fehérarcúakat meg nem ismerték, rendkívül tekintélytisztelő népek voltak. Azt tartották, legalább Virginiában, hogy a másvilágra csak a törzsfőnökök és a papok jutnak el s ott örök dínom-dánomban élik világukat. A közönséges emberek elrothadnak a földben, mint a döglött kutyák. Úgy rémlik, a mi tájainkon is találkoztam már jámbor lélekkel, aki nem esik messze ettől az indián világnézettől.

Az eszkimóélet nyomorúságát semmi se szemléltetheti jobban, mint a másvilágban való hitük különössége. A legmagasabb mennyországba, amely az északi fényben találtatik, csak az öngyilkosok juthatnak, azoknak aztán ott igen jól megy dolguk, mert rozmárkoponyákkal futballoznak. Akik becsületes halállal halnak meg, azok unalmas földi életüket élik tovább a lelkek pincelakásában, a föld alatt s ott csak annyiban megy jobban a soruk, hogy nem fáznak.

A haida-indiánoknak — Brit-Kolumbiában — elég civilizált fogalmaik vannak odaátról. Ki üdvözül meg? Csak a jó ember. Ki a jó ember? Aki a törzsfonököket úgy tiszteli, mint az Istent, aki nem húzza ki magát a vallási táncok alól, aki nem titkolja el az adóját s aki szót fogad a medicinman-nek, az esőcsinálónak.

A zuluknál is megvan a tekintélytisztelet még a halálban is, csak kissé különösen nyilatkozik meg. Az öregasszonyok lelkéből gyíkok lesznek, a közönséges halandókéból ártatlan kígyók, a törzsfőnökökéből mérges kígyók.

*

Nagyon megható dolog, hogy a legtöbb primitív népnél külön mennyországot tartogatnak a gyerekek számára. A quilente-indiánok hite szerint veszélytelen út vezet oda, egy egészen rövid ösvény, amely selyemfűvel van benőve s arra nem tilos rálépni. Fölös számban vannak ott kötélhinták s olyan derék dadák, akik csak a gyerekekkel törődnek. Természetesen ilyen mennyország a pesti gyerek számára elképzelhetetlen.

Az andamánoknál a halott gyerekek a nagy dzsungelbe jutnak s ott olyan különös fügefákat találnak, amikről a nagyok segítsége nélkül is szedhetnek gyümölcsöt.

Némely eszkimótörzsek hite szerint a gyereklelkek tükörsima jéghídon iringóinak el a mennyországba s a híd végén két gonosz rozmár várja őket. Éppen ezért kutyafejeket is temetnek a gyerekhalottak mellé, hogy legyen, aki megvédi őket odaát.

Ezt éppen akkor olvasom, mikor egy avar fiúcska kis lábfejeiről egy kutya csontvázát szedjük fel. Ennek is az volt a rendeltetése, hogy kis gazdájának útitársa legyen az égi mezőkön és segítsen neki nyulat fogni.

Az Új-Hebridákon a szülők kissé túlzásba viszik a halott fiatalkorúak védelmét. Hogy legyen, aki fogja az apró ember kezét, míg átér az árnyak országába, megfojtják és veletemetik a nagyanyját vagy valamelyik tantiját.

Az se szokatlan dolog, hogy a halott gyerek számára mennyasszonyról is gondoskodnak. Marco Polo tatár rokonainkról is föl jegyez ilyesmit. Amikor a halott fiú már házasodósorba jutna, akkor a szülei keresnek olyan szülőket, akiknek korban hozzáillő halott lánya van. Akkor a két nász egy darab papírra lovakat, tevéket, béreseket, csikósokat, mindenféle arany és ezüst holmikat, tegezeket és guzsalyokat rajzol, ezzel elmennek a tatár közjegyzőhöz, az kiállítja a házassági szerződést s ezt a hozománypapírral együtt elégetik. Attól fogva aztán a két család meghitt rokoni viszonyban él egymással, mert szentül hiszik, hogy az elégetett papírok füstje felszállt az égbe s abból a fiatalok megtudták, hogy ők most már törvényes házastársak.

Bolondság, persze hogy bolondság, de több emberség van benne, mint mikor a szülők akarata két élő fiatalt kötöz egy gályapadra, akiknek se teste, se lelke nem kívánja egymást.

*

Jó néhány száz „zsugorított“ őst kiszedtem én már életemben a földből. A nem szakmabeli ember ezekre rendesen azt szokta mondani, hogy ülve temették el

őket. Pedig nem ülnek azok, hanem feküsznek, még pedig jobb- vagy baloldalukra, a kezüket könyökben, a lábukat térdben felhúzva, mint a kuporodottan alvó ember. Ezek a felhúzott kezek, lábak valamikor össze is voltak kötve. Gúzsbatették a halottat, hogy vissza ne tudjon jönni, mert az ősember semmitől se félt annyira, mint a hazajáró lelkektől. (Akármilyen kegyetlenség ezt mondani, a sírhalom-hányásnak is alighanem ez volt a szülőoka, nem a kegyelet, sőt a temetésnek is. Azért ásták mélyre a holtat és azért dombolták fel, hogy ott maradjon, ahová tették. A fáraók piramisainak is ez az eredete. Nagy kőrakásokkal nyomtatták le őket, mert nagyon féltek, hogy a hű népeikhez való szeretet visszahozza őket. De ezt már csak én mondom, nem a tudomány.)

A kő- és bronzkorszak nagyjában már elmúlt volna, de a halottaktól való félelem ma is virul. A chorotis-indiánoknál az özvegy asszonyok leborotváltatják a hajukat, mert a régi öregektől úgy tudják, hogy a halott férj hajánál fogva akarná magával hurcolni az asszonyát. (Arról a legvadabb mítoszok sem tudnak, hogy az asszony jönne vissza az uráért.) Sziámban nem az ajtón viszik ki a halottat, hanem lyukat vágnak a falon, azon tessékelik ki a koporsót s a lyukat aztán gyorsan betömik. Így már biztos, hogy a halott nem talál vissza. A norvégek egy-két nemzedékkel ezelőtt még fortélyosabban vették el a halott kedvét a sétifikálástól: egyszerűen szögeket vertek a talpába, már pedig azt minden századik halott se szereti.

A „tisztességes eltemetés“-sel is azért járnak kedvében a halottnak a természeti népek, hogy a bosszúság ki ne kergesse őket a sírjukból. Sok módja van ennek az utolsó tisztességtételnek. Ahol most ásatok, ott nemcsak lovasokat találtam, hanem bor j asokat is. A legtöbb csontváz mellett csirkecsontot találtam, de akad birkacupák is, disznócsülök is, — azok bizonyosan jelentősebb tagjai voltak az avar társadalomnak, akikhez fél-fél borjút adtak útravalóul. Ügy olvasom, hogy ez máig is így szokás Kamerunban, a bakwiri nációnál, ősi hitük szerint aki háziállat nélkül kopogtat az üdvösség kapuján, azt nem eresztik be s az ilyen boldogtalan szégyenletében csimpánzzá változik. Meg kell jegyezni, hogy a bakwirik nagyon büszkék erre az emelkedett vallási felfogásra s a szomszéd népeket, akiknél nem járatos ez a divat, baibároknak tartják s igen lenézik.

Se szere, se száma azoknak a groteszk cerimóniáknak, amelyekkel a középafrikai népek királyaikat temetik. Nekem legjobban tetszik a banyorók íitusa. Ide írom, talán lesznek praktikus emberek, akik államsegélyes tanulmányutat tudnak kijárni a banyoró alkotmány idevágó fejezetének a helyszínen való tanulmányozására.

A banyoróknál az a törvény, hogy a királynak nem szabad megöregedni, hanem java erejében kell az útból tisztulni. Mikor banyoro ő felsége érzi, hogy ütött a kötelességteljesítés órája, akkor magához hi-

vatja a minisztereit, megtartja velük az utolsó koronatanácsot, üdvözletét küldi alattvalóinak s azzal magára csukja a fejedelmi kunyhó ajtaját Oda már csak a legkedvesebb feleségnek szabad belépni, annak is csak azért, hogy gyorsan ölő mérget csókoljon a hatalmas uralkodóba. A kabinet három napig titokban tartja a nemzeti gyászt, negyednapra aztán a bonyoró népjóléti miniszter, akit ott „tej-ember“-nek hívnak, megszólaltatja a tam-tamokat s mikor a nemzet összecsődül, fölmászik a gyászház tetejére, kezében egy köcsög tejjel és elkiáltja magát:

— Kinek kell tej?

Ezzel ledobja a köcsögöt a tetőről, úgyhogy az mentül több darabra törjön és mentül nagyobb területen hulljon szét. Ez az elköltözött felség búcsúvétele és egyúttal jeladás arra, hogy most már a trónkövetelők megmutathatják, melyikük a különb legény. Egymásnak eresztik valamennyit és aki életben marad közülük, azt deklarálják királynak. Mindenesetre a legradikálisabb módja annak, hogy az új király a konkurrensek ármánykodása nélkül kezdhesse meg a haza boldogítását.

VADAKRÓL

Jelen értekezésemet nem azoknak a vadainak óhajtom szentelni, akik „amik“, hanem azoknak amelyek „akik“. Nem a művelt emberiség vad dolgai foglalkoztatnak, hanem azoknak a boldog néptörzseknek a művelkedései, amelyeknek nincs történelmük, ennélfogva vadaknak neveztetnek a művelt emberiség által.

A vadakhoz a magam részéről úgy jutottam, hogy napjainkban többet olvastam az újságokban a műveit emberiségről, mint kellett volna s ezzel nagyon el találtam rontani a szám ízét. Úgy segítettem magamon, mint a macska, amelyik ha nagyon telepskosztoskodja magát, akkor füvet rág utána a kertben. Az én gyógyító füveim, ha megcsömörlök a mostani világi dolgoktól, mindig az exotikus útleírások. Mentül vadabb nációkról szólnak, annál bizonyosabban kikúrálják az embert. Vagy azzal, hogy azok még sokkal bolondabbak, mint mink vagyunk és ez jólesik vigasztalásnak. Vagy azzal, hogy azok sokkal bölcsebbek minálunk, amiben boldogító reményt lehet találni. Mert ebből az következik, hogy ha még egy kicsit igyekszünk és egészen visszavadulunk az ősállapotba, akkor nekünk is lesz annyi magunkhoz való eszünk, mint a pápuáknak, meg a masukutumbéknak.

Sok hasznos tanulságot merítettem a vadak körül való stúdiumaim nyomán s amit tanultam, azt most

közokulásul kihíresztelem. Egyrészt azért, mert nem vagyok kapzsi természetű ember s örömmel segítek boldogulni másnak is, másrészt az újonnan szerzett hasznos ismeretek jobbadán olyanok, hogy gyakorlati értékesítésükre én már előreláthatólag nem fogok vállalkozni.

Itt vannak például a kalabiták — azaz nem itt vannak, hanem valahol Borneóban, ahol Mjöbrerg doktor, a sarawaki múzeum igazgatója egész életre szóló barátságot kötött velük. Meg is érdemlik, mert nagyon rendes emberek s ha egyetlenegy felebarátjuknak a fejét levágták, azon túl a légynek se vétenek löbbet. Az az egyetlenegy fej kötelező, addig a legény nem megy férfiszámba, míg ennek a honpolgári kötelességnek eleget nem tett. Addig nem tetováltathat kék krokodilust a hasára, nem fűzhet rézkarikát az orrába, nincs se aktív, se passzív választójoga s nem állnak vele szóba az asszonyok. Persze ez a legnagyobb baj, mert rangok és méltóságok nélkül ott is csak elvan az ember, de az asszonnyal is úgy áll a dolog ott is, mint nálunk. Nehéz vele kibírni, de nála nélkül meg lehetetlen kibírni.

Egyszóval: a legény ott is elkezd legyeskedni a lány körül, aki azonban azzal utasítja rendre, hogy „eredj, te málé, hiszen még azt se bizonyítottad be, hogy férfi vagy“.

A legény érzi, hogy a szemrehányás jogosult, fogja a parittyáját, meg a pányváját, kiveszi magát az ős-

erdőbe és haza se jön szombat estig, akkor a hölgy lába elé fektet egy óriási szarvasbikát.

— Idenézz, csillagom, mit hoztam neked!

A lánynak azonban eszeágában sincs odanézni, úgy tesz, mintha se hallana, se látna s azt kérdi, ugyan lesz-e holnap eső s felveheti-e ő a paradicsommadár tollából való szoknyát, vagy csak a hétköznapi fügefalevelet vegye föl?

A legény megszégyenli magát, most még hosszabb kirándulást tesz s mikor visszatér a lányos házhoz, egy orangutánt tesz a küszöbre, kétszerakkorát, mint ő maga. Ezzel elbánni már igazán férfimunka volt, az orangután nemcsak erővel van felruházva, hanem ésszel is. Köztudomás szerint, csak azért tetteti magát majomnak, hogy ne kelljen neki adót fizetni.

Mindezt a lány is tudja, de azért elpittyeszti a hermilgyökérrel pirosra festett száját, meglöki a lábafejével az adócsaló szörnyeteg fejét és fölmutat az ereszet alá. Ahol is szép kivarrott, sallangos zacskóban, feketére füstölt és talitarkára kifestett emberkoponyát ringat a szegfűszegszagú esti szellő.

— Odanézz, gyerek! Az én apám még nem volt ekkora, mint te vagy, mikor ezt szerezte!

A fiatalember erre megdühösödik, szügyibe vágja a fejét, kimegy a mezőre, ott az első batáta-földön meglát egy guggoló öregasszonyt, aki nagyon belefelejtkezett a gyomlálásba, azt szó nélkül vakszemen üti a dorongjával, lenyisszantja a fejét a görbe késsel s most már azt gurítja az imádott nő lába elé az esti csillagok fényében.

— Ez már igen, — veti magát az imádott nő a hős fiú karjába — most már csak ásó-kapa választ el tőled, édes szívem. Gyere, jelentsük be az öregeknek az eljegyzést.

Azzal a legény boldogan felemeli a fejét, mén a lány után a verandára, ahol a táti egy kicsit bosszúsan tekint föl a munkájáról, mert éppen a nyilait mártogatja az upasz-fa mérgébe és nem szereti, ha ilyenkor zavarják. Mikor azonban meglátja a kérőt, amint kezében lóbálja a nagykorúsítási bizonyítványt, megenyhül az öregúr arca és elnéző mosollyal mondja:

— No, ezt jól megcsináltad, hiszen ez a szegény mámi feje.

S a mécsvilágnál csakugyan kiderül, hogy az ifjú fejvadász a jövendőbeli anyósát vette igénybe nagykorúsítás céljaira. Az anyóskérdésnek ennél gyökeresebb megoldását képzelni se lehet.

Az umakulitok is nagyon derék koponyavadászok hírében állnak, de azoknak inkább az udvarlás-módja nyerte meg a tetszésemet. Ott minden teketória nélkül azon kezdi a legény, hogy a lánynak az ölébe hajtja a fejét és úgy néz föl rá imádattal. Ez a felnézés persze csak költői kép. Először is, ilyenkor a boldogságtól lecsukódik a szem. Másodszor, az umakulitok szemérmes emberek és csak éjszaka udvarolnak, amikor nem látni semmit. A megudvarlott lány is csak úgy sötétben simogatja végig az ölébe nyugtatott fejet, még pedig a balkezével, még pedig először a szemeket.

Mikor aztán gyengéd ujjai kitapogatják a szempillákat, akkor a jobbkezével előveszi a retiküljéből, már mint a kötője korcáról az ékes művű bronzcsipeszt és azzal egyenként kitépdesi a gavallér szeme szőreit. Hogy miért? Azért, mert az a nikit, a hagyomány, az umakulit szerelem évezredek óta megszentelt törvénye.

Hiszen lehet rá azt mondani, hogy bolond törvény, de a gyakorlatiasságát nem lehet tagadni. Umakulitéknál ki van zárva a szerelmi szédelgés, legalább a férfi részéről. Ott hiába esküdözik a fiatalember égre-földre, hogy ő még eddig sohase volt szerelmes, mert az érdekelt hölgy egyszerűen végigmarkolássza neki az ábrázatát és úgy löki ki az öléből a csalfa férfiú fejét, hogy nagyobbat koppan, mint a kókuszdió.

— Ejnye, te akasztanivaló, te mered azt mondani, hogy én vagyok az első szerelmed, mikor még szemöldököd se maradt, nemhogy pillád volna!

Aki Jókaitól tanult etnográfiát, — pedig igen csak őhozzá jártunk iskolába mindnyájan — az úgy tudja, hogy a kaukázusi férjek, ha úgy érzik, mintha a szarvuk ütközne, rögtön szíven szúrják az asszonyt. Azzal a szép veretesnyelű kindzsállal, amelyikkel lakodalomkor a menyasszonyi övét elvágta. Esszad bey azonban, aki most egymásután írja szenzációs könyveit a Kaukázusról, máskép tudja. S nyilván ő tudja jobban, lévén ő odavaló ember.

Először is már a lakodalmán se handabandázik a kindzsállal a kaukázusi ősember. Noha valószínűleg

szívesen megtenné, ha a méltósága engedné. A menyasszonyi öv ugyanis annyi gombra, kapocsra, gubancra jár, hogy azzal legjobb volna úgy bánni, mint a gordiusi csomóval s ebbe talán az új asszony is belenyugodna. De az illem és az erkölcs úgy kívánja, hogy az új férj külön-külön birkózzon meg minden gombbal, kapoccsal, gubanccal, amivel nemcsak azt bizonyítja be, milyen ügyes gyerek ő, hanem azt is, hogy milyen meghiggadt, fegyelmezett, hidegvérű férfiú.

Már most megeshetik, hogy idővel a férfi ezt a hidegvérűséget túlzásba viszi. Akkor az asszonynak kétféle választása van. Az egyik az, hogy hív két tanút és azok előtt azt mondja az urának:

— Bir talach, iki talach, ücs talach.

Ez annyit jelent, hogy „eredj tőlem először; eredj tőlem másodszor; eredj tőlem harmadszor“. S ezzel a feleség törvényesen el van választva a férjtől az atyák törvénye szerint, amely azt mondja, hogy „bűn a megunt férfival együtt élni“.

Lehet azonban, hogy a nő terhesnek találja a válási törvénynek ezt a formaságát s olyan elhatározásra jut, amihez nem kellenek tanuk. Mi történik most már, ha a férj rosszkor érkezik haza? Hát ha a lándzsái a kezeügyében van, azzal elvágja a torkát a hivatlan vendégnek. Az asszonyt azonban egy ujjal se bántja, csak megvetően végignézi s kijelenti neki, hogy a maga részéről halottnak tekinti. Az asszonynak hitvesi kötelessége ennek a kijelentésnek a konzekvenciáit levonni. Le is vonja, amennyiben elvágódik a szőnyegen, de előbb elküldi a szobalányát a meghitt javas-

asszonyért. A javasasszony eljön, lehúzza a menyecskéről a ruháit, felfürészti, halotti lepelbe takargatja, kiteríti az asztalra, aztán körülveteti a sirató asszonyokkal, akik huszonnégy óráig jajgatnak körülötte és nevén szólongatva megkérdezik tőle, hogy volt szíve ilyen fiatalon meghalni, itthagyva drága jó urát, meg az egész atayfiságot. A halott persze nem szól semmit, a szemét se nyitja ki semmi szólongatásra. Mikor azonban az idő letelik, akkor leugrik az asztalról és bemutatkozik az urának, mint vadonatúj asszony, akinek semmi köze az elsiratott halotthoz. Ami abból is nyilvánvaló, hogy a halottat Szüfirának hívták, ami annyit tesz, hogy Almavirág, az ő neve pedig Szedilah, vagyis Kökényvirág.

Hát lehet ennél költőibb módját elképzelni a családi béke helyreállításának? És az a jó benne, hogy többször is meg lehet ismételni, mert a vadregényes Kaukázusban csupa virágnév szerepel az asszonyok kalendáriumának névnapmutató tábláján.

*

A családjogi érdekességek után egy kis dolog jogi kuriózum. Ugyan inkább dologtalanságjogi. Az egyik kaukázusi törzset lamaroinak hívják. Borzasztó régi nép ez, most már csupa nemes urak maradtak belőlük s azok olyan kevesen vannak, hogy elférnek néhány hegyszurdokban. De még így is többen vannak, semhogy mindnyájukra eshetne egy-egy birkanyáj s ezért megesik, hogy a szabadságszerető lamaroi nemzetnek vannak olyan fiai is, akik még a betevő falattól is

függetlenek. Mit tesz ilyenkor a büszke hegyi nemes úr, akinek a büszkeségével még a koldulás se fér össze, nemhogy a munka összeférne? A nemes úr a legősibb emberi foglalkozáshoz folyamodik: lop. No, hiszen ez közelebb is megtörténik a Kaukázusnál, de nem olyan törvényes formák közt. A lamaroi falvakban ki van mondva, hogy aki tolvajpályára lép, de úgy, hogy ezt kellő módon közhírré teszi, annak hét esztendeig szabad a lopás. Hét év nagy idő s ügyes ember azalatt összeszedheti magát. Az egyik aulból birkát lop, a másikból kecskét, a harmadikból ásót, kapát, a negyedikből bográcsot s mire az iparengedélye lejár, akkorára egészen tekintélyes lamaroi polgár lehet belőle. Attól kezdve aztán akkor se ragad a kezéhez semmi, ha utánahajigálják. Ugyan az már nem is volna ajánlatos, mert annak a kezét, aki iparengedély nélkül lop, hacsak egy vad fügét is, irgalmatlanul levágják.

*

Utoljára hagytam azt a közjogi stúdiumot, amely arról szól, hogy a fán-törzs miképpen választ magának királyt.

A fánok Közép-Afrikában laknak, valahol a Qabun vidékén — ezt már Tordai Emilnek, Anglia által adoptált nagy hazánkfiának kell jobban tudni, mint nekem. Rendkívül komoly férfiak a fánok, hegyesre köszörülik a metszőfogukat, vörösre kenik a testüket, amit a nagy Okulunkulu isten szép kávébarnára festett és megszámlálhatatlan sok copfba fonják a hajukat. Komolyságukat az is bizonyítja, hogy náluk nincs legi-

timizmus, az egész fán nemzet szabadkirályválasztó; majd kisül, hogy miért, csak tessék kivárni.

Új királyt persze csak akkor lehet választani, ha a régi meghalt, már az mindegy, hogy végelgyengülcsben-e vagy agyon verésben. (Már minthogy a fán nemzetnek mindegy.) Akkor aztán a boldogultat titokban temetik el, ismeretlen helyre, olyan misztikus szertartások közt, amelyekről Leó Frobeniusnak éppen most jelent meg egy hátborzongatóan érdekes könyve. Abból részletes okulást meríthet a tudvágyó kebel, én itt csak a lényeget mondom el, laikusok nyelvén a laikusoknak. A sírt két titkos tanácsos ássa meg, akiket ott esőcsinálóknak neveznek s akik az ordójukat az orruk cimpájába akasztva hordják, hogy mindig szem előtt legyen. Ezt a két urat sorshúzással választják ki a kollégák közül s miután megásták a sírt, jelentést tesznek a miniszterelnöknek, hárman targoncára teszik fán király őfelségét, kihúzzák a tetthelyre, leteszik a gödörbe, azt betemetik földdel, ledöngölik, akkor a miniszterelnök elbúcsúzik mind a kettejüktől* szerencsés utat kíván nekik s hátulról lenyilazza őket. Mert a titoktartást így lehet legjobban biztosítani Fánországban is. Most már csak a miniszterelnöknek járhatna el a szája, azonban a fán országlászati észlészet erről is tud kádenciát. Hajnalban, mire a nagy úr hazaér, a birodalmi székfalu szélén egy titkos kéz hurkot vet a nyakába s mire a nap fölkel, mind a négy országló hatalom együtt van a fán mennyországban s ott látja el kézjeggyel a földön maradt alattvalók esőért beadott könyörgéseit.

Már most erre magunkformájú ember azt mondhatná, hogy ez őrültség. Igen, csakhogy olyan őrültség, amelyikről ügy szól a szállóige, hogy van benne rendszer.

Mert a fánok ősi hite szerint mindig a király a legokosabb ember, de csak addig, míg az inge rajta van. A trónkövetelőktől, mint mindenre képes emberektől, kitelne, hogy lehúznák a halottról a bölcseség ingét. Ez jó lenne az illető trónkövetelőnek, mert előnyt biztosítana neki vetélytársai fölött, viszont a halott királynak akkor meztelenül kellene beköltözni az uj kvártélyba s haragjában el veretné jéggel a szerecsenek búzáját, a kölest. Hát ezért nem szabad azt senki teremtett léleknek megtudni, hol van eltemetve a fánok királya.

(Ebből persze az is kiderül, hogy a fánoknál a király egész uralkodása alatt nem veti le az ingét, mert mindig ő akar a legokosabb ember lenni a fánok közt. Ez azonban olyan államtitok, amit nekünk nem muszáj tudomásul vennünk, azért is teszem zárójelbe. Elég baj az neki szegénynek, olyan országban, ahol az ing nélkül való járás a természeti viszonyoknak leginkább megfelelő divat. Ugyan mink is majd csak oda érünk már lassanként, ha nem a klíma kegyelméből is.)

Elég az hozzá, hogy a fánok királya el van temetve, senkise tudja, hová és most egy hétig halotti dínomdánom van. A nép, amely különben józanéletű és csak kecsketejjel vidítja magát, bujában egy álló hétig pálmabort vedel és így válik ott a királyok halála időjelölő terminussá.

— Negyven évvel ezelőtt voltam utoljára részeg, mikor a nagy Dugd-el-már királyt gyászoltuk — így kezdődnek ott a memoárok.

Azonban csak a plebs gyászolja meg kancsó ja mélyéből az ősök kebelébe megtért államfőt. A nép vénei és írástudói nem vehetnek részt a toron, mert nekik tartózkodniok kell a pálmaléből desztillált ákovitától. Az ő dolguk megállapodni abban, hogy ki legyen az új király s e barbár nép felfogása szerint ehhez józanság kívántatódik. Hét napig tartja a halotti lakozást a nemzet s hét napig alszik az államtanács a királyi gyékényszőnyegein. Mert a fánok ősidőkbe visszanyúló tradíciói szerint az államférfiak akkor legbölcsebbek, mikor alszanak.

Nyolcadik napon felserkennek álmukból a bölcsek és kiállnak a kapuba, amely előtt minden polgárnak el kell vonulni, hogy az államtanács szemügyre vehesse őket. Hogy milyen szempontból, az megállapodás dolga, amit azonban titokban tartanak. Néha azt határozzák, hogy azt kiáltják ki királynak, akinek leghosszabb a szemfoga, máskor azt, hogy annak hódolnak meg, akinek himlőhely van az orrahegyén. Volt már eset arra is, hogy az lett a vivát, aki éppen a kapuban tüsszentette el magát. Nemzedékekre visszamenő fán tapasztalat azt mutatta, egészen mindegy volt, kire esett a sors, ellenben a veszekedések így mindig elkerülhetők voltak.

A veszekedések igen, de a verekedés nem. Hiszen az egész fán királyválasztásban ez ér legtöbbet.

Tudniillik, amint a sors kijelölte az új királyt, azt

rögtön megmondják mindenkinek, csak neki magának nem. Hát ő hogy tudja meg?

Úgy hogy kilencedik nap reggel az egész nemzet királyválasztó ősgyűlésre sorakozik fel a piacon. A legöregebb fán, mint korelnök, megnyitja az ülést, arra mindenki nekiesik a sors kegyeltjének s elverik, úgy hogy még az ötvenéves jubileumán is megemlegeti. Az utolsó bivalycsordásnak is polgári kötelessége legalább egyet rúgni a jövendőbeli királyon.

Miért?

Azért, mert az a tizedik napon mint törvényes király beleül a gazellabőrrel behúzott trónusba a majomkenyérfa alatt s attól kezdve csak ő pofozkodhat, de őhozzá többet egy ujjal se érhet senki, mert az már akkor felségsértés volna. Hát ezért adják ki a fanok ellene a mérgüket addig, míg lehet, tudván azt, hogy mikor majd rászolgál, akkor már nem lehet.

Hát ilyen okos emberek a fán ok. Vagy legalább ilyen okosak voltak a háború előtt. Mióta azonban megjárták Európát és részesedést kaptak a nemzetek önrendelkezési jogából, azóta, úgy lehet, nekik is parlamentjük van és paragrafusokba tekert modern alkotmányuk.

ŐSÖK ELCSATOLÁSA

Nem azokról az ősökről lesz most szó, akiket ebben a szezonban csalogattam ki a Csanádi búzatarlókból és kukoricaföldekből s akik bizonyára valóságosan őseink voltak nekünk, mert legnagyobb részben olyan szegényen mentek a föld alá, hogy még raj tűk valójuk se igen volt. Majd számot adok én őróluk is, ha az ideje eljön, csak össze akarom várni az egész társaságot, hogy aztán mindenki szíve szerint válogathasson belőle ősöket magának. Annyit mondhatok, hogy a hunok szíve búzát eresztett az idén s elég gyönge termést adott, az avarok kukoricát tápláltak poraikkal, a jázig-szarmaták hagymát, a gepidák pedig a krumpli-töveknek álltak rendelkezésére. Most még egy répaföldet kell megvallatnom, amellyel eddig nem lehetett szót értenem, mert a répafejek élőbbvalók az emberfejeknél — nemcsak a föld felett, hanem földalatti vonatkozásban is. Illetékes helyen azzal hitegetnek, hogy lovas magyarok tartózkodnak a répaföldben, legalább öreg barátom, Példa Sós András, aki csőszi minőségében az ötödik pár csizmát szaggatja már az életben és férfi minőségében a kilencedik asszonyt, meghitel rá. Ő hatvanhárom esztendővel ezelőtt aranykengyelre lépett a vakondoktúrásban, — úgy látta, mint most látja — de akkor

nagyot buffantott valaki a föld alatt — úgy hallotta, mint most hallja — s ő úgy elszaladt onnan, hogy hármat is lépett egy nyomba. Ha az a buffantás vaszép imádság vagy efféle lett volna, akkor rá ehetne mondani, hogy ilyen, vagy olyan nemzet volt az aranykengyel gazdája. De mivel olyan borzasztó csúnya káromkodást buffantott az illető, hogy ahhoz a mostani emberek eszmetehetsége nem elegendő', tudnivaló, hogy valami nagy magyar vezér az a bizonyos az ántivilágból. Azonban oda se neki, utóvégre én is hivatalos ember vagyok s egyik varjú nem vájja ki a másik szemét: én okvetlenül fölvehetem az aranykengyelt, csak éppen meg kell találni.

Az persze nem könnyű dolog, mert az ősöknek is van magukhoz való eszük s akkor találtatják meg magukat, amikor akarják. Nekem az a gyanúm, valahogy megneszelték, milyen világ jár idefönn s mostanában tízszer olyan mélyre lehúzódtak, már az értelmesebbjei, mint amilyen mélyre temették őket. Azért kettőztettem meg az őrt a múzeumban is az ősök üvegládái előtt, hogy valahogy vissza ne szökjenek ebből a förtelmes korból a puszták homokjába, vadvirágot álmodó konszolidált halottaknak.

Azonban mégsem ezek az ásóval, lapáttal elérhető, ládákba csomagolható és teherárunak feladható effektív ősök azok, akiket az elcsatol ás veszélye fenyeget. Ezek csak addig forognak veszélyben, míg nincsenek meg; ha egyszer leltári számot kapnak, akkor már biztosítva van az egzisztenciájuk. Most azonban azokról az imaginárius ősökről van szó, akik bérbe nem

vehetők, üvegszekrénybe ki nem állíthatók, néha be sem bizonyíthatók, mégis vannak, sőt olykor döntően befolyásolják az élők életének alakulását. A legendák hősei ezek, a hadak útján szálldosó lelkek, akikről vizionáltak a költők, akikre rábólintott a történetírás is (néha ugyan a vállát is megvonva hozzá), akiket verssel idézett az iskolásgyerek és akiket időnként megforgatott sírjukban a politikai szónoklat pátosza.

A húnokat és avarokat akarja tőlünk elcsatolni a legújabb történeti kutatás, amely a régi nyomokat meghazudtoló ösvényt szaggat az őstörténelem és a népvándorláskor ingoványaiban.

*

Gantshio Trenoffnak hívják azt a bolgár tudóst, akinek a könyvét — Die Abstammung dér Bulgaren, Berlin 1930, Walter de Gruyter — azzal teszem le a kezemből, hogy ha volt valaha destruktív tudós, ez az. Ez maga a valóságos antikrisztus, aki a feje tetejére állítja a történetírást segédtudományaival együtt. Ha igaza van neki, akkor az egész magyar őstörténet-kutatás elmehet oda, ahol a part szakad. Akkor historikusaink, etnográfusaink, nyelvészeink legjobban teszik, ha összecsomagolják az eddigi tudományukat és ideadják nekünk, gyakorló régészeknek, hogy siessünk elásatni valami alkalmas helyen olyan mélyre, ahonnan se eke föl nem forgatja, se kutya ki nem kaparja.

Gantscho Trenoffnak a személyéről csak annyit tudok, amennyit maga mond el magáról, a könyve címlapján

és a bevezetésében. A berlini egyetem lektora, ott szerzett doktorátust is történelemből és nyelvészetből. Százéves embernek becsülném a könyve nagyságából, mert ezer könyvet kellett neki áttanulni, hogy azt megírhassa. De nyilván nincs még annyi, csak olyan velem egykorú fiatalember lehet. 1907-ben jelent meg az az értekezése, amelyben először feszegette a bolgárok eredetét s akkor mondták róla először a honfitársai, már mint a bolgár történetírók, hogy zavartfejű tudákos. Trenoff minden indulat nélkül konstatálja, hogy neki otthon ilyen híre-neve van. De azt is mindjárt utána veti, hogy tételeit a legkiválóbb bolgár történetírók adoptálták és elültették a könyveikbe, csak éppen hogy az ő nevét nem említették meg. Nem háborodik fel ezen se, tisztában van vele, hogy ilyesmi más tudósokkal is megesett már.

Hogy ehhez a negyedfélszáz oldalas, negyedrét formátumú nagy könyvhöz szóltak-e már valamit a szakemberek, nem tudom. Lehet, hogy sokukhoz még el se jutott, a huszonnégymárkás bolti ára sem éppen a tudósok erszényéhez van mérve. Mondanom se kell, hogy nekem nem a tudóskodás adta a kezembe és nem az írat velem róla. Én nem vagyok szakos semmiben, aki pedig ezzel a bolgár brontesszal birokra akar kiállni, az történész is, etnográfus is, mítográfus is legyen egyszemélyben s ugyanolyan mértékben nyelvész is, még pedig szlávista, latinista és germanista. Én csak olvastam egy érdekes könyvet és beszélek róla azoknak, akikről fölteszem, hogy szintén nem fogják érdektelennek találni. Mondani nem mondok

róla se jót, se rosszat, mert tudósok dolgába elvből nem ártom magamat. De nagyon kíváncsi vagyok rá, mit fognak hozzá szólni az érdekelt tudósok.

Nota bene: tán egyetlen nemzet sincs Európában, amelynek a történészei és nyelvtudósai azt mondhatnák, hogy ő rájuk ez a könyv nem tartozik. Mert ez a könyv az európai történetírás és nyelvtudomány forradalmasítása.

*

A bolgárokról nekünk magyaroknak illik annyit tudni, amennyit a középiskolában tanultunk róluk. Hogy testvérnép velünk, afféle ázsiai lovas nomád, mint a hun, meg az avar és a honfoglaló magyar volt. Csakhogy az ő honfoglalásuk esztendeje a 679. Kétszáz esztendővel előbb költöztek be a Duna mellé, mint mi s Árpádék már mint régi telepeseket találták itt őket az új haza déli részein s egy darabig viaskodtak velük, mint testvérekhez illik, később aztán békésen felszívták őket. Ez elég könnyen mehetett, hiszen nyelvünk, vérünk atyafi volt egymással s a magyar nyelvnek ma is sok a török-bolgár jövevényszava, talán még az őskorabeli keveredés idejéből. A bolgár nemzet azonban nem tudta úgy megőrizni a faji jellegét, mint mi. A dunai új hazában az ázsiai nomád török beolvadt a meghódított szlávságba s átvette annak nyelvét, hitét, etnoszát. Pár száz év alatt tökéletes balkáni szláv lett belőle s eredetét csak a neve őrizte meg: a bolgár, azaz volgar, ami annyit tesz, mint volgai ember.

Ezt így tudtuk mindnyájan az iskolából, meg aki az iskoláit kiheverte, az a világháborúból, mikor olyan nagyon összetestvéresedtünk a bolgárokkal. A szó köztünk maradjon, mi komolyabban vettük az atyafiságot, mint ők, mert ők inkább csak beletörődtek, lévén a bolgár igen gyakorlati nemzet. Ez különben most már úgyis mindegy, mert Dantscho Trenoff úgyis végét veti ennek a nem nagyon lelkesen ápolt rokonságnak. Azt mondja, mese az egész, amit száz évvel ezelőtt a német historikusok találtak ki, akik rosszul értették a középkori krónikákat. Szó sincs róla, hogy a bolgárok millenáris esztendeje a 679 volna, mondja Trenoff. S csakugyan tud középkori krónikákat idézni, amelyek szerint a bolgárok már a 4. században itt voltak a Duna mentén, legalább is egyidőben a húnokkal. Már 354-ben Vulgares néven emlegetik őket Thrákiában, vagyis a mai Bulgáriában s országuk neve egy, az időből megmaradó világtérképen már akkor Vulgaria.

Ennek a névnek pedig nincs és soha nem volt semmi köze a Volgához, mert a bolgár nép sohase volt ázsiai, sohase járt a Volga mellett és soha semmi köze nem volt a törökséghez. A római történetírók azért nevezték Vulgares-nek, mert nagy tömegben élő nép volt. (Vulgus = tömeg és vulgáris = tömeges, közönséges.) Eredetileg nem is bulgár volt a neve, hanem bugar, több krónika így is említi. Ez pedig trák-illir összetett szó: bu-gar és annyit jelent, mint marha pásztor.

A bolgárokat nem a nagy népvándorlás förgetege

sodorta be a Duna mellé, őslakói ők mai hazájuknak. Mint thrák-illírek, előbb ott voltak a Balkánon, mint a görögök s előbb megverték a perzsákat, mint az athéniek és a spártaiak. Azok a szilaj hegyi törzsek, amelyek Dáriust csúffá tették, még pedig valahol az Olt környékén, a bolgárok ősei voltak!

Mindezt pedig nemcsak állítja Trenoff, hanem bizonyítja is. Részben olyan történeti adatokkal, amiket eddig mások nem vettek észre, részben olyanokkal, amiket mások félreolvastak.

Csak egyetlen klasszikus példáját ennek a félreolvasásnak. Tomaschek bolgár történetíró egy Ennodius nevű középkori krónikásban csattanó bizonyítékot talált arra, hogy a régi bolgárok igenis törökök voltak. Ennodius ugyanis elbeszéli, hogy Theodorik, a gotok királya sajátkezűleg vágott agyon egy Libertem nevű bolgár vezért. Már most ezt a nevet csak az ó-törökből lehet megmagyarázni, ahol elő is fordul Albertem formában, ami annyit jelent, hogy hősi erény.

Trenoff azt hiszi, hogy kitűnő kollégája vagy olvasati anban idézte Ennodiust, vagy nagyon sebtében olvasta. Trenoff azonban nem restéit utánajárni az öreg krónikásnak és szó szerint idézi latin szövegét. Abban pedig nem az van, hogy a gót király agyonvágta Libertem bolgár vezért, hanem az, hogy alaposan összevagdosta s ezzel korlátozta a szabadságát, ami latinul úgy van írva, hogy libertatém. Ebből az elég közönséges deák szóból csinált a szeleverdi tudós Libertem

nevet s ebből sütötte ki, hogy török ember volt a bolgár vezér.

*

Ha Trenoff csak azt állítaná, hogy a bolgárok sose voltak atyánkfiái, ebbe csak beletörődhetnénk, valahogy, utóvégre több is veszett Mohácsnál. És a honfigyászt valahogy enyhítené az a tudat, hogy az ős-bolgárok az Olt körül rakták el a perzsákat, ennélfogva székely véreink, ha jól szolgál nekik a szerencse, egyszer még bolondjában megtalálhatják valami kútban a Dárius-kincsét. (Az ám, Csefkó Gyula barátom, a magyar szólásmódok páratlan éles szemű és szerencsés kezű kutatója, akinek most gyönyörködtem végig az új könyvét, egyszer ennek is utána vethetné magát. A világ hatalmasai közül mért éppen Dáriusnak a kincsét emlegeti a magyar paraszt? Vájjon nem a Hármas Históriában van-e ennek a magyarázata?)

A bolgár studierter Querkopf azonban nem éri be azzal, hogy a bolgár testvéreket kiszakítja a famíliánkból. Velük viszi a hunokat és az avarokat is. Ahogy ő tudja, sőt bizonyítja is, azok nem mi velünk, mongolokkal voltak atyafiságos viszonyban, hanem a thrák-illir bolgárokkal. Sőt a hunok és avarok nem egyebek voltak, mint a középkori krónikások által hun és avar néven szerepeltetett bolgárok, akik soha színét se látták Ázsiának. Csakhogy a barát krónikások, az egykorú bizánci és nyugati historikusok tisztában is voltak vele, hogy a rettegett barbárok mi fán termettek. A történelmet nem ők torzították el, hanem az újkori tu-

dósok, akik félremagyarázták a krónikásokat s akiket aztán tanítványaik vakon, kritika nélkül idéztek.

Kicsiben magam is tapasztaltam már ilyesmit s ki is mutattam már egyszer, hogy Attilának folyómederbe való temetését is így idézik itthon vagy hatvan év óta Jordanes gót krónikájából, anélkül, hogy megnézték volna Jordanest. Aki megnézte, az nem idézte, nem is idézhette, mert a gót püspök éppen az ellenkezőjét mondta annak, mint amit idézői a szájába adtak. De mi ez az ártatlan kis botlásokhoz képest, amiket Trenoff a szemükre vet nagynevű élő és halott kollégáinak! Akik például azt hitték, hogy mikor a régi írók a Kaukázust emlegetik, akkor a mostani Kaukázust értik alatta. Szó sincs róla, a régi geográfusok és historikusok — legalább ahogy Trenoff rájuk bizonyítja — a Haemust, a mai Balkán-hegységet nevezték Kaukázusnak s a mi őstörténetünkben is szereplő, sokat emlegetett maeotisi mocsarak alatt a Duna-delta tagadhatatlanul igen mocsaras vidékét értették. Trenoff ezt olvassa ki Hesiodosból, Herodotosból, Straboból, chorenei Mózesből, sőt magából Jordanesből is. S az ő tanítása szerint a világtörténelem népvándorláskori fejezete térben igen összezsugorodik. A hunok és avarok nem Túrán füvellő mezőiről robogtak elő, hogy új mederbe kényszerítsék a világtörténelmet. Csak a thrák-illir bolgárok eresztettek ki maguk közül hun és avar néven a vihar erejével száguldó rajokat, amelyek hol a római, hol a bizánci impériumot döntögették fel. A keresztény istennek nem kellett Kínáig menni ostorért bűnös nyája megfenyítésére, itt találta a Haemus és a

Dunadelta közt, Szkithiában. Mert Trenoff az ókor és korai középkor eme titokzatos országának a belsejét is itt méri ki, a thrák-illírek területén. A bolgár tudós tehát Attila hunjaival és Baján avarjaival együtt Szitytyaországot is elcsatolja tőlünk. Most már se húnok, se avarok, se szittyák nem vagyunk.

Itt aztán álljunk meg nagy lélekzetet venni, mert a java még csak most következik.

ŐSÖK VISSZACSATOLÁSA

Helyreigazításon kell kezdenem. Előbbi cikkemben azt olvashatta, akinek jobb dolga nem volt, hogy Trenoff-nak hívják azt a tudós bolgárt, aki elbizonyítja tőlünk a hunokat, meg az avarokat és megteszi őket bolgároknak. Hát nem annak hívják: hanem Trenoffnak. Ez, gondolom, mindenkinek mindegy, de nekem egész hetemet elrontotta ez a kis sajtóhiba. Hogy úgy mondjam, ólomsúllyal nehezedett rám. Egy hét alatt sok minden érheti az embert a kiszombori határban, míg az ősök csontjait szedegeti. Szalmásszekér rádűlhet, kukoricaszárkunyhóban benne éghet, beszakadó kubikgödör betemetheti, antiszemitizmusra nevelt kutyák szétszedhetik, mint csontszedő zsidót s akkor nem lesz, aki helyreigazítsa a sajtóhibát. Abból pedig nagy baj lehetne úgy kétezer év múlva, amikor már én is őstörténeti kútforrás leszek. Most már ha véletlenül kezébe kerülök valami akkori kollégának, mit tudhatom én, milyen következtetéseket fog az levonni abból, hogy a bolgároknak volt egy táltosuk, akit Trenoffnak hívtak? Esetleg megállapítja róla, hogy tréner volt, ami a huszadik században a legfelsőbb tudósi rangot jelentette. Erre aztán jön a másik tudós, aki megdönthetetlen érvekkel kimutatja, hogy az szamár beszéd, mert a szó bán forgó név helyes kiejtése terem-

bura, az pedig nem tudományos cím volt, hanem csiriz, amivel a genfi csizmadiák dolgoztak. Ebből aztán olyan háború lesz az európai központi főakadémia meg az ázsiai közt, hogy Bilbaótól Pekingig hallatszik a puffogása.

Azért gyötörtek ilyen gondolatok, mert ma is úgy rémlik néha, mikor a tudósok összerúgják a patkót, mintha kétezer évvel ezelőtt tarisznya lett volna az, amit most az egyikük kocsikeréknek, a másikuk üstökcsillagnak magyaráz. Nem akarom én ezzel csökkenteni a tudomány becsületét, se a tudós polémiák értékét, csak a fantáziát sokallom néha. Nem árt egy kis sáfrány abba az ételbe, amelyik beveszi, de kanállal enni a sáfrányt nem való.

Az én laikus nyelvem úgy érzi, hogy a bolgár tudós leveseskanállal mérte a sáfrányt.

Azon végeztem a múltkor, hogy amit Tzenoff húnokkal és avarokkal tesz, az még csak stimmelés, a java azután jön. Attól, hogy elcsatolják a magyaroktól Attilát és megteszik trák-illir bolgárnak, egy hajukszála se esik ki a német tudósoknak. Hanem ami azután jön, attól égnek meredhet minden hajukszála.

Priamos király vagy másfélezer évvel előbb élt a hún királynál, de már az is bolgár volt. Már minthogy trák-illir, vagyis ősbolgár. Az egész trójai háború nem volt egyéb, mint a görög törzsek koalíciója a trójai vár, Pergamus ellen. (Ennek a neve is csak az óbolgár nyelvből magyarázható meg. Abban ugyanis úgy hangzik, hogy bregu, az pedig annyit jelent, hogy hegy. Az orosz beregu is ennyit tesz. Bolgár volt a

jeles gavallér is, aki Szép Helénát elütötte a totyakos Menelaos kezéről. Paris nem lehet más, mint a trák Poris, amit a mai bolgárban úgy mondanak, hogy Boris. Hm. Hátha én erre azt mondanám, hogy Paris mégis csak török volt? Mert van ám egy ótörök személynév is, amelyik úgy hangzik, hogy Pars. Vagyis: Párduc. Ami egészen jól áll egy asszonyszöktető legénynek.)

De nemcsak a homerosi hősök bolgárok, hanem maguk a halhatatlan istenek is, akik cimboráskodtak velük. Tzenoff azt mondja, hogy a bolgár mitológia sokkal fontosabb, mint a görög és a római, mert ezek amabból fajzottak. ‘Levezetései közül csak az öreg istent kapom ki példának. A görög theos és a latin deus nem más, mint a bolgár gos, ami annyi, mint világosság. Jupiter = Jus-piter = deus-pater = gospodar. S azt se kell elfelejteni, hogy ez a fő goszpodár az egész udvarával az Olimpuson tartózkodik, tehát nem görög hegyen. Az Olimpos Thessalia és Makedónia határán van, vagyis az istenek trák-bolgár területén éltek, míg meg nem haltak.

Tzenoff azt is bebizonyítja, hogy Trója nem ott volt, ahol eddig hitte a világ, hanem valahol Trákiában. S nemcsak görög történetírókkal bizonyít, hanem bolgár népdalokkal is. Azok még ma is sokat emlegetik Tróját. Egy orosz népdalt is idéz, amely szerint egy kislány bajba került Trójában. Világos, hogy az a kislány nem lehetett más, mint a Páris babája.

Hogy hogyan kerül az orosz népdal bizonyítéknak a bolgárok őstörténetébe? Úgy hogy Tzenoff megfordítja a bolgár eredetnek eddigi hipotézisét. Nem a bolgárok lettek szlávokká, hanem az ősbolgár köpüből rajzottak ki a szlávok. Tehát az oroszok, a csehek, a szerbek, a lengyelek, a morvák, a horvátok mind trák-illírek voltak valamikor az ántivilágban, ennélfogva természetes, hogy a nyelvük még ma is hasonlít a bolgárra. A román rokonság dolga se kétséges, még akkor se, ha Ők dákoknak vallják magukat. Hiszen a dák a trák északi ága volt. S az se baj, ha a dákok esetleg kelták lettek volna, mert hiszen a régi auktorokból ki lehet olvasni, csak érteni kell hozzá, hogy a kelták is bolgárok voltak. Mivel pedig a világ valamikor kelta volt egész az Atlanti óceánig, világos, hogy az angolokban, franciákban, spanyolokban is van egy kis bolgár vér.

*

Most már csak a németek volnának hátra s csakugyan ők is megkapják a magukét. De olyanformán, mint a magyarok. Nekik sem ajándékoz ősöket Tzenoff, hanem elveszi tőlük az eddigi őseiket is. Kimutatja történeti és nyelvészeti adatokkal, hogy a gotok sohase voltak germánok és a németeknek semmi közük hozzájuk. A gótok alatt ugyanazt a népet kell érteni, amelyet az ókor történetírói géták-nak neveztek s így hív krónikája elmében Jordanes is, aki pedig tudhatta, mit beszél, mert maga is született gót volt. A gótok nem Skandináviából zúdultak le Európára, nem is a

Fekete-tenger mellől, ahogy eddig tanították, hanem Trákiából robbantak ki, a dunamenti bolgár őshazából. A gótok éppen olyan bolgárok voltak, mint világpusztító testvéreik, a hunok és avarok. S nem is beszélték soha az ősnémet idiómát, hanem beszélték az ősbolgárt.

Hogy mi van akkor az Ulfilas-féle bibliafordítással, amiről minden iskolázott ember tudja, hogy azt a németek a legrégibb nyelvemlékük gyanánt magyarázzák és tanítják? Tzenoffnak erre is van válasza. Az, hogy Ulfilas kétségtelenül a bolgár gótok számára fordította le a bibliát, de máig se bizonyította be senki, hogy a németek legrégibb nyelvkincse, az Upsalában őrzött codex argenteus azonos az Ulfilas-féle bibliafordítással. Mikor a germanista nyelvészek rátaláltak az upsalai bibliára és megállapították róla, hogy az olyan német dialektusban van írva, amit eddig nem ismertek, elhatározták, hogy az csak az Ulfilas-féle fordítás lehet. De ez csak föltevés, amit még eddig nem bizonyított be senki, már pedig ezenkívül semmi se igazolja, hogy a gót nép és nyelv a németnek őse lett volna.

Ennél nagyobb gorombasággal nem lehet inzultálni a német őstörténetet és nyelvészetet. Egészen meg lehet érteni a könyv kiadóját, a világhírű Walter de Gruyter céget, mikor egy szokatlan kijelentést tétet Tzenoffal a könyv előszavában. Azt, hogy a kiadó, hagyományosan tisztelvén a kutatás szabadságát, nyilvánosságra bocsátja az író könyvét, de nem ért vele egyet, nevezetesen a gót kérdésben.

El lehet gondolni, milyen viharos visszhangra számított a német kiadó, mikor szükségesnek látta előre fedezni a hátát ennek a nyilatkozatnak a kikötésével.

*

Lesz-e vihar, nem-e, azt én nem tudhatom. Egyrészt a németeknek nagyobb probléma most egy élő mázolósegéd, mint a másfélezer év óta halott Farkaska püspök — mert ezt jelenti az Ulfilas név egyik változata, a Wulfila —, másrészt lehet, hogy a német tudósok egy kézlegyintéssel elintézik a bolgár tudóst. Azt mondják rá, hogy nem egészen a maga ekéjével szántott, hanem régi lim-lomok alól ásta elő elfelejtett elődök rozsdaette ekevasát. Elméleteket támasztott fel, amelyeket rég összeomlasztott a haladó tudomány és begyöpösített az idő. Ebben lehet is valami, látom tudatlan létemre is. Hogy az ősök sírjaiból egy napra bevert az eső a városba, magam is találtam egy régi könyvet, nem is kellett nagyon keresgélni, amelynek ez a címe: Ueber die Traker, als Stammväter der Gothen. Valami Schoetensack nevű tudós ember írta, aki vagy nyolcvan évvel ezelőtt stendali Oberlehrer volt. Föltesszem, hogy Tzenoff doktor is, ha tudott volna róla, hivatkozik erre a rég elveszett nevű elvtársára is, aki mégis csak sokkal közelebb esik hozzá, mint Strabo vagy Aramianus Marcelinus. Ha pedig nem tudott róla, akkor bizonyára nagyon nekiörül, ha megtudja, hogy az ő történelemfelforgató elméleteinek született német ember volt az úttörője.

Világért se akarom ezzel azt mondani, hogy nem tér rá egy kis felforgatás a történelem avas kazlaira is s a Tzenoff könyvét se tartom egy fölényes kézlegyintéssel elintézhetőnek. Mint egyszerű olvasó is úgy érzem, több az mulatságos olvasmánynál. Problémákat ád fel, mindegy, eredetiben-e vagy új kiadásban, amelyeknek érdemes volna elfogulatlanul a szemébe nézni, ha tudnánk elfogulatlanok lenni. De többé-kevésbbé mindnyájan Tzenoffok vagyunk s nem akarunk meglátni semmit, ami nem egyezik a magunk igazával. Pedig ezekben az őstörténeti kérdésekben a legtökéletesebben megkonstruált elméletpiramis is futóhomokra van építve. Ezer-kétezeréves, homályos és zavaros följegyzésekre, amelyeket többféleképpen lehet elfogadhatóan magyarázni; naív pletykákra, amelyeknek hitelességét csak más naív mendemondákkal lehet ellenőrizni; tudósokra, akiknek akkori tudása, ha még olyan komoly volt is a maga idejében, időben, térben csak korlátolt lehetett s legalább is volt benne annyi tévedés, mint a mai messzebb érő és megalapozottabb tudásunkban.

Például, hogy itt maradjak az ősöknél, akikkel nyár Óta bajoskodom, én is tudom, hogy hún és avar atyánkfiáival nem vagyunk egészen rendben. Talán avar szavunk kettő-három ha maradt, azokra se lehetne meghitelni; hún szót nem ismerünk egyet se, még azt so tudjuk, hún nyelven minek hívták magukat a húnok. Se azt, Attilának a nevét hogy ejtették ki; a magyar etimológia mai megállapítása szerint a névnek ez a formája nem hún, hanem gót; az Atta szónak a kicsi-

nyítője, becéző alakja, tehát, akár csóváljuk rá a fejünket, akár nem: Attila annyi, mint atyuska. Az Attila apjának se éppen turános hangzású a neve, akár Mundzukus-nak hívták, akár Bendegúz-nak. Az is furcsa, hogy az első hún királyt Balambér-nak hívták, aminek Badam írváltozatát is fönntartották a régi krónikák. (Ügy tetszik, van egy Velemér nevű magyar falu is, valahol Dunántúl.) Ez azért furcsa, mert nagyon emlékeztet a Valamir-ra, az pedig egy gót királynak a neve volt, gótnak pedig nagyon szlávosan hangzik. Tzenoff meg is magyarázza az óbolgárból, a trákból, ahonnan egyformán kaphatta a három testvér, hún, gót, szláv: Bjelo-mir. A jelentése pedig „fehér fény", vagyis „napsütés", amit nagyon magukhoz illő elnevezésnek találhattak a fejedelmek már másfélezer évvel ezelőtt is.

Valószínű, hogy más nyelvészek másfélekép is tudják magyarázni ezeket a latin és görög átírásban fennmaradt és talán el is torzított neveket, épp azért ezeknek abszolút bizonyító erejük nincs. Tzenoff bán azért muszáj tamáskodni, még ott is, ahol igaza lehet neki, hogy csupa nevek, szavak a bizonyságtévői. Például azt mondja, hogy a vár szó is bolgár eredetű s mindig mocsaras helyen való települést jelentett. Nagy diadallal konstatálja, hogy erre egy magyar bizonyítéka is van: Temesvár... No, hogy még nagyobb legyen az öröme, ehol még egy-két analógia: Kővár, Kapuvár, Fehérvár, Földvár és lekvár...

A bolgár tudósnak azonban nemcsak a naivsága teszi tartózkodóvá az embert, hanem az is, hogy szem-

ellenzővel dolgozik. Ami nem az ő igazságát erősíti, vagy éppen lerontja azt, azt nem látja meg. Például úgy tesz, mintha nem tudna róla, hogy a kínai évkönyvekben mennyit szerepelnek a hunok, akiket kínaiul hiung-nu-knak hívtak. Itt fel kellett tenni a szemellenzőt, mert azt mégse lehetett volna etimológiával bebizonyítani, hogy a kínai falat is a trák-bolgárok ellea építették. Ezért kellett elhallgatni azt is, hogy arab források is tudnak a volgai bolgárokról s a magyar Julián barát is megtalálta őket. Legkülönösebbnek pedig azt találom, hogy a bolgárok Horváth Istvánja úgy tesz, mintha ásatások nem is volnának a világon. Pedig azoknak a figyelembevétele nélkül ma már nem lehet őstörténelmet írni. Ahol a nyelvtudomány elnémul, ahol az írott források elapadnak, ott megszólalnak az ásatag cserepek, a rozsdás vasak, a patinás bronzok, a reves csontok. A temetők néha többet mondanak és világosabban beszélnek, mint a csűrhető-csavarható krónikák és sokfélekép magyarázható nevek. S az ásóval megvallatott búzamezők és kukoricaföldek mást mondanak a húnokról és avarokról, mint Tzenoff. Lehettek népkeverékek, nyelvben, vérben sokfélék, hiszen magukkal sodorták azoknak a világoknak a törmelékeit, amiket rohanó áradásuk elsöpört, de az bizonyos, hogy a nyomaik a keleti steppékig visznek vissza. Fegyvereik, viseletük, ékszereik ornamentikája nem a hegylakó trákra vallanak, hanem a füves puszták nomádjára s elérnek az Altai-hegyek lábáig és Kína széléig. Akármilyen nyelven beszéltek, akármilyen nevet adtak isteneiknek és vezéreiknek, onnan

jöttek, ahonnan a magyarok és ők vágták azokat az ösvényeket, amelyeken mink ideértünk.

Nem arról van most szó, hogy érdemes volt-e nekünk utánuk kijönni ebbe a barátságtalan világba, amely olyan hamar és olyan tökéletesen eltemette őket. (Már Jókai is valami ilyesmit mondott Emese álmáról: „Hogy álmodott, az nem lett volna hiba, de tette volna inkább lutriba.“) Az a lényeg, hogy a hunokat és avarokat nem adjuk oda. Egyéb rokonunk sincs kerek e világon s ha már az örökségünket elherdáltuk, legalább az ő csontjaikhoz ragaszkodunk, míg magunk is mellékük nem kerülünk.

PLANÉTÁK

Schicksalskunde-nak nevezi H. H. Kritzinger azt a tudományt, amelynek szolgálatában írta a könyvét. (Todesstrahlen und Wünschelrute, Leipzig-Zürich, 1929.) Németül egészen jól állja az én magyar fülem is, de a magyarra fordított összetételt nem akarja bevenni. Vagy sors, vagy tudomány. A sorstudományt mint olyant mifelénk leginkább csak a cigány asszonyok művelik s azok nem az Akadémia hatáskörébe tartoznak, hanem a csendőrségébe.

H. H. Kritzinger, aki nem lehet már éppen gyerekember, mert huszonötéves kutatásai eredményeit foglalja össze ebben a könyvben, astronomus és meteorológus. Tehát hivatásos s lehet, hivatalos szakember is. Az előszóban azt írja, hogy megfigyeléseit mint a kiéli obszervatórium csillagásza végezte s mint a wilhelmshaveni obszervatórium meteorológusa bővítette és tökéletesítette. Akikre mint sorstudományi szaktársaira hivatkozik tanulmányai során, azoknak se éppen kártyavetés a kenyere. Fizikusok, orvosok, csillagászok; mérnökök, meteorológusok, az értelem száraz fényével dolgozó természettudósok, akiknek értekezéseit akadémiák adták ki és nemzetközi kongresszusok vitatták meg. Nem táncoltatnak asztalt és nem idézik meg Hannibál lelkét annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy meddig lesz gilt a bubifrizura. Refrakto

rokkal, tükörteleszkópokkal, heliográfokkal és spektroszkópokkal néznek be a láthatatlanokba; amit állítanak, azt számokkal bizonyítják és nyilván nagyon zokon vennék, ha okkultistáknak mondanók őket.

Most nem keresem azt, hogy minden esetben nagyon jogosult volna-e ez a tiltakozás. Engem most csak az érdekel, hogy a németek közt annyi komoly hitvallója van a sorstudománynak s azok közt még jogász is van. Még pedig olyan jogász, aki államügyész. W. Ueberhorstnak hívják. Iserlohnban 1924 június 17-én villamoskisiklás történt tömeges emberhalállal, az államügyész fölállította az áldozatok horoszkópját és megállapította, hogy azoknak a sorsa így volt megírva a csillagokban. Már születésükkor az volt rendelve róluk, hogy erőszakos halállal végezzék életüket az Uranus jegyében, amely nagyon rosszindulatú bolygó. Ezek a szegény embermolyok nem kerülhették el a gyertyafényt, amely várta őket életük első percétől. A kocsivezetőt, a boldogtalan Charont még jobban, mint a többit. Annak a horoszkópjában az Uranus mellett szerep jutott a Neptunusnak is, az pedig még nagyobb kalefaktor, mint a másik.

Arról aztán nem tudok, Németországban az van-e megírva a csillagokban, hogy az ilyen államügyész is előlép főügyésznek.

*

A sorstudománynak ez a fundamentuma: a csillagok állása. Csakhogy nem az állócsillagoké, hanem a bolygóké. Az állócsillagok, amelyek kéken, pirosan,

sárgán szikráznak a firmamentumon, fényévek távolában olyan messze vannak tőlünk, hogy meg se látnak bennünket. Akiktől sorsunk függ — mint valószínűen az övéké mi tőlünk — azok itt a szomszédban az édes testvéreink, a planéták. (Május hónapban az ezüst ragyogású Vénuszt látni közülük, jó magasan, mindjárt alkonyat után; amikor ő lemegy, féltíz körül tetszik fel a Jupiter aranytallérja; a vörösképű Marsot csak a nagyon korán kelők, vagy a nagyon későn fekvők találhatják meg — én ma láttam hajnali harangszókor.) A Nap gyermekei ők, mint a Föld s velünk együtt szülőanyánkhoz vannak kötve. Még pedig nemcsak a Kepler törvényeivel, hanem valami olyan köldökzsinórral is, amiről Wallenstein astrológusa még nem tudott. Elektromosság, mágnesség, rádiumosság — lehet, hogy három neve egy erőnek.

Hogy a földmágnesség cs a légköri elektromosság a Nap tartozékai, arról nincs disputa. Mi egy óriási mágneses mezőnek a hangyái vagyunk, amin csak most kezdünk szándékosan tapogatódzni. Gyakori tapasztalat, hogy szokatlan ágyban rosszul alszik az ember. Ennek nem mindig a matrác, meg a vánkos az oka. Függhet attól is, hogy milyen világtájnak fekszik az ember fejjel. Kritzinger a mágneses délkörökre utal és azt állítja, hogy legnyugodtabb álmot ád a fejjel északnak fekvés. A nyugati fekvés azonban megronthatja az ólmot, sőt veszélyessé is válhat nehéz betegeknél. A rákbetegeknek is tud mit mondani Kritzinger, mindig orvosi adatok alapján. Va-

rázsvesszős kutatások több esetben kiderítették, hogy olyan házak alatt, amelyekben karcinómás betegek szenvednek, földalatti vízfolyások vannak, talán ólmos rádiumemanációkkal. Ha a betegeket máshová szállították, javult az állapotuk.

Az is olyan megismert igazság, ami ellen már nem igen lehet tusakodni, hogy a mi mágneses mezőnkben akkor vannak zavarok, mikor a Napban bajok vannak. A Nap bajait napfoltoknak hívjuk s annyit tudunk róluk, hogy elektromos folyamatok és periodikusan visszatérő bajai a Napnak. Szabályos periódusuk valamivel több, mint tizenegy esztendő. Majdnem annyi, mint legtömérdekebb testű gyermekének, a Jupiternek a keringési ideje, ami valamivel kevesebb, mint tizenkét esztendő. Ennek a több, mint tizenegy esztendőnek és kevesebb, mint tizenkét esztendőnek a találkozása nagyon valószínűvé teszi azt a gyanút, hogy a napfoltok tettese a Jupiter. Ügy mint a földi vizek dagályáé és apályáé a Hold. A napfoltok a szerint fogynak, vagy szaporodnak, amint a Jupiter távolodik a Naptól, vagy közeledik hozzá. Mikor legmesszebb van tőle, olyankor, pár hétre, teljesen el is tűnnek. Mikor legközelebb van hozzá, elérik a maximumot. Ez a maximum azonban tömegében és hatásában nem mindig egyforma, mert számba kell venni a többi planéta vonzását is. Egyik-másik nagy bolygó, vagy több is egyszerre, előírt pályáján akkor ér napközeibe, mikor a Jupiter. Ilyenkor a Nap testének tűzdagálya még nagyobb, mint máskor s ilyenkor zavarodik meg legjobban a Föld életrendje. Ilyenkor reng a föld,

ilyenkor gyújtják föl a forradalmak, ilyenkor tarolják le a háborúk és a járványok.

Nagyjában ez a sorstudósok gondolatmenete és azt hiszem, más ember is úgy lesz vele, mint én. Ami tudomány benne, azt tisztelettel elfogadja, hanem a többire a fejét csóválja, legalább első hallásra. Hogy és mint gyüszmékelnek a planéták előre-hátra, az az ő dolguk, de hogy a bolygók dolga az én dolgom legyen, abba nehéz belenyugodni. Ez már nem tudomány, hanem mágia, azzal pedig már régen nem élünk.

Csakhogy erre Kritzingerék azt mondják, hogy ők nem mágusok, hanem fizikusok és kémikusok. Olyan bolondot ők nem állítanak, hogy a planéták bacillusokat teremtenek, vagy külön háborús mikrobákat produkálnak és azokat sugárnyomással beledirigálják a diplomatákba, mikor azok tátott szájjal alszanak. (Ami talán a legzárkózottabb diplomatákkal is megesik néha.) Ellenben a fizika és a kémia a fénysugarakon kívül Röntgen óta tud olyan sugarakról is, amelyek nem láthatók, mégis nagyon hatásosak. Éppen a hatásuk vezetett a nyomukra, különösen amióta a rádium felforgatta a régi fizikát és kémiát. Alfa-sugarak, béta-sugarak s a mindenen keresztültörő és mindent szétbomlasztó gamma-sugarak. S még ezeknél is elképesztőkben a világűrből érkező ultragamma-sugarak, amelyek átfúródnak a centiméteres acélfalon és a 230 méteres vízrétegen. Ezeket nevezi Kritzinger halálsugaraknak s ezeknek, vagy más, még eddig ismeretlen sugaraknak lehet a napfoltmaximumok idején végzetes szerepük a földi életre. Talán azzal, hogy olyan-

kor elmaradnak, vagy azzal, hogy csak olyankor jelentkeznek. Egyelőre azt se tudjuk, hogyan érvényesítik rajtunk és a többi életen az erejüket. Talán az epidermisen keresztül hatnak, talán a bőrműködést regulázó nervus sympathicus közvetíti őket, talán az egész idegrendszer reagál rájuk? Talán meggyengítik a szervezet ellenállóképességét a bacillusokkal szemben, talán az agysejtek működésében csinálnak olyan zavarokat, amelyek a józan ítélőképességben tesznek kárt? Talán a belső szekréciókat befolyásolják, a hormonok képződését, a pajzsmirigy munkáját? Itt már olyan titkok halmozódnak titkokra, amelyek túlmennek a geofizika és asztrofizika határain. Titkok, amelyeknek talán sohase fogunk végére járni, addig semmiesetre sem, míg legalább egy élő sejtet elő nem tudunk állítani a laboratóriumban. De hogy összefüggés van a láthatatlanok és a láthatók között, az nem a tudatlanok babonája. Sőt azt éppen csak a tudatlanság vonhatja kétségbe.

Egy orvos barátom, igen világosfejű ember, akivel ezekről a dolgokról beszélgettem, figyelmeztetett arra, amit különben mindenki tud a maga tapasztalatából, aki virrasztott már betegágy mellett. A betegek éjszaka rendesen rosszabbul érzik magukat s alig várják az enyhülést hozó reggelt. A magyarázatot valahol a szervezeten kívül kell keresni. Az ember-napraforgó heliotropizmusa ez. Elnehezedik és megkönnyebbedik, a szerint, amint az élet csillaga a Föld másik oldalán jár, vagy erre van fordulva arccal.

Az se új dolog, hogy időváltozásra a csúz érzékenyebb, mint a barométer, hogy a neuraszténiás depresszió lépést tart a légkörivel s hogy asztmásokra, szívbajosokra, epileptikusokra kritikus hatással vannak a légnyomás váratlan süllyedései. Régen ismerem Victor Hugónak egy balladáját, amelynek az a refrénje, hogy „a szél, amely fúj a hegyek felől, még őrültté teszen". Pianem azt a Kritzinger könyvében olvasom először, hogy az olasz bíróságok bűneseteknél a szirokkót enyhítő körülménynek tudják be. Amiben alighanem több ráció van, mint mikor azt írják javára a tettesnek, hogy elitta az eszét.

De van ezeknél gondolkozásba ej több orvosi esete is a sorstudomány kézikönyvének. Nevekkel, évszámokkal hitelesített, a szakirodalomban ellenőrizhető szenzáció.

A párizsi St. Antoine-kórház főorvosa, Faure professzor, sokat eltűnődött rajta, mi lehet annak a magyarázata, hogy bizonyos epidémiák egyszerre lépnek fel egymástól nagyon messze eső helyeken, amikor a mikrobák behurcolásáról még nem lehet szó? S mi lehet az oka annak, hogy az ő nagyforgalmú kórházában bizonyos napokon indokolatlanul nagy a krízisesetek száma? A professzort a véletlen igazította nyomra. Tudomására jutott, hogy Nizzában egy nap az automata-telefon pár órára teljesen felmondta a szolgálatot, a nélkül, hogy valaki tudta volna, miért, aztán magától megszűnt a zavar. Ugyanazon a napon a kórházban feltűnően nagy volt a halálozási arányszám. Az eset néhány hónap múlva megismétlődött.

A telefonzavar is, a halálmaximum is. Ötszörannyi beteg halt meg, mint máskor. Lehetett-e ez véletlen? Faure professzor a meteorológiai intézethez fordult s onnan megkapta a felvilágosítást. Mind a két nap nagy zavarok voltak a Föld mágnesmezejében s ezekért a napfoltok viselték a felelősséget, amelyeknek mind a két napon nagy tömegelését észlelték. A telefonzavar magyarázata tehát megvolt. De állja-e ezt a magyarázatot a halálozási arányszám is? Faure professzor azt mondja a párizsi akadémia elé terjesztett jelentésében, hogy igen is állja. A nizzai eset óta állandó, rendszeres megfigyeléseket végzett, összeköttetésben Sardou doktorral, a nizzai kórház orvosával és a Montblanc-obszervatórium Vallót nevű meteorológusával. Mind a hárman naplót vezettek észleleteikről az 1921-ik év folyamán s az év végén összehasonlították föl jegyzéseiket. Kiderült, hogy huszonöt pontosan megfigyelt napfolt jelenséggel huszonegy kritikus kórházi nap esett össze Párizsban is, Nizzában is.

A görög mitológia szerint, Apolló, a Nap-isten, ha megharagszik az emberekre, pestisméregbe mártogatott nyilakkal lövöldözi agyon őket. Azóta Apolló is magáévá tette a tudomány vívmányait és most már elektronokkal bombázza, katód- és anód-sugarakkal nyilazza agyon a népeket. Ezek nem repülnek olyan gyorsan, mint a mitológiai nyilak — a Nap fénysugarai nyolc perc, a katód-sugarak félóra s az anód-sugarak csak két nap alatt érik el a földet — de az ered-

meny ma is az, ami régen: pestis, kolera, tífusz, spanyoljárvány. Kritzinger megszerkeszti a történelemből ismert nagy pandémiák grafikonjait, időszámításunk kezdetétől egész a háborús influenzajárványig és két törvényt hoz ki belőlük. Először, hogy ezeknek a nyavalyáknak szabályos periódusuk van, tizenegy év vagy annak a többszöröse, ötvenöt év, nyolcvannyolc év, kétszázhetvennyolc év körül. Másodszor, hogy ezek a periódusok mindig napfolt-maximumokkal és ugyanazokkal a bolygó-konstellációkkal esnek össze. Ezek mellett a fő-ritmusok mellett, amelyekben mindig a nagy bolygóké a vezetőszerep, vannak mellék-ritmusok is, amelyekben a kisebb bolygók garázdálkodnak.

Ami törvény volt eddig, azzal számot lehet vetni ezutánra is. Indiában az utolsó pestisjárvány, amelybe kétmilliónál többen haltak bele, az 1907-es napfolt-maximum idején volt. Visszatérését 1960 körűire lehet várni. A kolera vándorkönyve gyorsabb lejáratú s prognózisa a világpusztító influenzával esik össze: 1940. A tífusz periódusa a kevés megfigyelés miatt még nem egészen világos, valószínű, hogy a vadvizekével jár együtt, még pedig olyanformán, hogy a száraz esztendők maximumában kulminál.

Ebben az ijesztő harmóniában engem személyileg az egyik mellékritmus érint legközelebbről. A járványos torokfájásnak nyolc hónap a periódusa. Legalább tudom, ha betelik rajtam a nyolc hónap, hogy a Vénuszt keli érte szidnom.

A háborúkkal gyorsabban végzek, bár a sorstudományban azoknak jut a legnagyobb fejezet. Kritzinger összeállítja a világtörténelem csontvázát s hátborzongató határozottsággal számítja ki a kis és nagy periódusokat a Jupiter, a Saturnus és az Uranus konstellációiból. A nagy periódus kétszázhetvenöt esztendő, pontosan huszonötszöröse a napfolt-maximumok periódusának. Csakugyan ilyen időközök választják el egymástól az epochális háborúkat: az angol—francia százéves háború, a harmincéves háború és a világháború kitörését. Közben azonban vannak hetvenéves periódusok is s azokhoz is meg lehet találni a megfelelő háborút vagy forradalmat, nem is kerül semmi megerőltetésbe még a magamforma mindenben laikusnak se. Azt hiszem, a világtörténelem minden esztendejére ki lehet mutatni valami vibrációt. Azt se bánom, ha ezt a sorstudósok nyelvén úgy szövegezzük, hogy a kozmikus sugárzások minden esztendőben megzavarták valahol az embernyájak és a nyáj pásztorok eszét. De éppen azért, mert ez ilyen gyakori eset, jó lenne egy kis ellenpróbát csinálni. A legközelebbi napfolt-maximum 1938—39-re esik, ez csillagászati kétszer-kettő. Akkorra tehát egy kis világfelfordulás is várható. (Ilyen periodikus alapon számította ki Rudolf Mewes berlini mérnök is 1897-ben az 1914-es világháborút. Itt disputának nincs helye, mert Mewes ki is nyomatta a tanulmányát 1897-ben. A Weltkrieg kifejezést talán ő írja le elsőnek, tizenhét évvel előbb, mint mikor az emberiség rákénytelenedett a megtanulására.) Nos, hozzanak törvényt minden országban

arról, hogy minden döntő tényező, aki a béke fehér golyója helyett a háború vörös golyójával szavaz, a maga személyére vonja le először a konzenkvenciát. Menjen ki mindjárt első nap a frontra, az első vonalba, apjával, fiával együtt; feleségét, anyját, lányát pedig fogja az állam hadikosztra, minden közönséges halandóknál előbb. Ezt én nem pacifizmusból ajánlom, hanem érdekes tudományos kísérletül. Próbáljuk ki, hogy ilyen emberi törvények mellett gilt-e a csillagok háborúindító törvénye.

*

Hogy ez mind csak „véletlen“, mint az, hogy egyik oldalán megyek-e az utcának vagy a másikon, amin esetleg az egész életem megfordulhat? De hát véletlen-e az, hogy az ember melyik oldalán megy az utcának? Egyáltalán van-e véletlen? Nem az-e az az „ismeretlen Isten“, akinek korinthusi oltára előtt Pál apostol azt az emlékezetes beszédet mondta? Nem hiszem, hogy az égen tündöklő nagy kérdőjelekre, amelyeknek vetülete a földi dolgokon is nyomot hágy, a „véletlen“ kielégítő felelet volna. A legokosabb emberek szájában se jelent többet, mint mikor a kérdésekkel faggatott gyerek mindenre azzal felel, hogy „csak“.

Hát akkor higyjünk, mint a kaldeusok vénei, akik a bibliai Folyóköz rónáin az égitestek járása szerint intézték népeik sorsát? A kései római még azt is a csillagásztól kérdezte meg, hogy mikor lépjen be hitvese ágyas-házába, nehogy sarja majd szégyenére váljon az ősöknek. S mikor az asztrál-vallások isteneit

nyugdíjba küldte az ember, a középkor még mindig hitte, hogy a bolygók konstellációi irányítják a földi életet. S a huszadik század visszatérjen oda, hogy a föld élete csak az egek életének függvénye? Hogy mindennek, amit teszünk, indító oka a fölöttünk rajzó csillagokban lebeg? Hogy tehetetlen pörgettyűk vagyunk ismeretlen erők kezében, amelyek visznek bennünket, amerre ők akarnak, mint szél a tüskerózsa züllött bóbitáját?

A felelősségérzetem berzenkedik, a szabad akaratom fölágaskodik, a maradék embergőgöm tiltakozni próbál. De mindháromnak meg kell magát adni, amikor megkérdezem magamat:

— Te, ember! Csakugyan olyan vagy te, amilyen szeretnél lenni, vagy olyan, amilyen lehetsz?

Írás közben egy kis piros pók, amit a búzavirágokkal hozhattam be a mezőkről, már negyedszer itt lábatlankodik a tollam előtt a fehér papíron. Hiába fújom el, makacsul visszatér bosszantani. A tollszár se kellene hozzá, a toll hegyével meghalathatnám. De hát minek bántanám a guruló kármin-csöppet? Én se egészen találnám rendinvalónak, ha valaki elpattantaná az életemet, csak azért, mert ártatlanul az útjába gurultam. Szaladj tovább, kis testvér, nem húzom összse a hurkot, amit gonosz bolygóállások ebben az órában köréd csomóztak.

Mert ha elfogadom a sorstudományt, akkor nem engedhetek abból, hogy a pókok sorsa csak úgy

meg van írva a csillagokban, mint az oroszlánoké és az embereké. Azok az erők, amelyek a Kozmosz tör vényeit megszabták, nem tehetnek különbséget a fűszálak, a tengeri kökörcsinek, a földibolhák és a Napóleonok közt.

Azok az erők? Nincsenek erők, csak egyetlen erő van, de annak a munkája minden. Az tömöríti kristályokká a molekulákat, az festi pirosra a rózsa szirmát, az almafa gyümölcsét, a csókot kérő szájat, a hajnali eget, az lobbant nyolcszázezer kilométeres lángokat a napban s a napig érő gondolatokat az agy. sejtekben.

TARTALOM

Oldal

Hoztam-e spanyolviaszkot? 3
Bécsi csapszékben 10
Van még romantika 16
Majdnem kibékültem a dúcéval 25
Virágcsata az ismeretlen katonával 36
Montecarlói típusok 42
Tableau a marseillei halpiacról 52
Magánügy 59
Hasznos tudnivalók Spanyolországról 66
Orbis Hispanicus 80
Történet a házlopó Pabloról 90
Egy különös műalkotásról 95
Királyok föld felett és föld alatt 101
Pedro el Cruel 111
Habi a usted castellano? 118
Palmarum Madridban 123
A vérző aréna 130
Hon Mohabim három veje 137
írott és faragott képek 146
Salamon viszontagságai 155
Etel és más magyarok 165
Mi tetszett legjobban 176
Levél egy kibujdosott király után 184
Legendák temetője 193
Árnyak palotái 202
Tinara 213
Vadakról 222
Ősök elcsatolása 234
Ősök visszacsatolása 244
Planéták 254